

ECloga

7. szám

Tartalomjegyzék

Útvesztő

Markó Anita: Útvesztő ¹	5
Szilvay Máté: Szóra bírni a várost.....	6
Nagy Katalin: Vigyázz, mit kívánsz.....	9
Gyuris Kata: Egyezkedés a holtakkal.....	13
Markó Anita: Számoljunk az ihlettel.....	16
Huszár Kristóf: A krétai labirintustól a térkitöltő görbékig...21	
Janosov Milán: Irodalmi tényfeltárás hálózatanalízissel.....	28
Barta Tamás: Megy a had, megy a ködnek.....	34
Sándor Júlia: Labirintus.....	38
Tóth Olivér István: Útvesztő vagy labirintus?.....	44

Folytassa, Collega!

Takó Ferenc: Világvége.....	47
Paksa Rudolf: Méltónak lenni a nagy elődökhöz... (7.).....	49
Barta Tamás: Interjú Papp Istvánnal.....	54
Barta Tamás: Collegiumi népdalkincs 6+1.....	59

Vitriol és macskakő

Bánlaki D. Stella: Az MSZMP mint a Fidesz fegyvere.....	63
Tóth Olivér István: Az egyházügyi törvény katolikus recepciója.....	66

Asztalfiók

Bátori Anna: Szólam.....	71
Barta Tamás: Belédhalt.....	72
Orbán Krisztina: Örökkévalóság – ezt akartad?.....	73

Kult-treff

Tóth Olivér István: Quid rides?.....	77
Varga Nóra: Megtérítés? Eltérítés?.....	80
Kecsmár Nikolett: Nem kérdez, nem válaszol.....	84
Fazekas Boglárka: Sir Thomas Malory és a Kerekasztal lovagjai...89	
Szilvási Viktória: Mindig is ezt akartam csinálni.....	92

Idegen tollak

Barta Tamás: Drogi się rozchodzą.....	100
Számunk szerzői.....	103

IMPRESSZUM

EClog_a 2012. március
7. szám

Kiadja az Eötvös Collegium
Diákbizottsága
Főszerkesztő: Markó Anita

Rovatvezetők:

Bálint Zsuzsa (*Idegen tollak*)
Barta Tamás (*Folytassa, Collega!*)
Körtesi Márton (*Asztalfiók*)
Markó Anita (*Variációk egy témára*)
Szilvay Máté (*Kult-treff*)
Tóth Olivér István (*Vitriol és macskakő*)

Borító:

Körtesi Márton

Tördelés:

Machó Zsófia

Korrektúra:

Kovács Györgyi

Szerkesztőség: 1118 Budapest,
Ménesi út 11-13.
ecloga.ec@gmail.com

Szilvay Máté: Szóra bírni a várost A Budapest Aszfalt Projekt (BUPAP)

Az egyik barátom, aki a BME építészmérnök szakára jár, így foglalta össze, hogyan változtatják meg az embert a tanulmányai: „engem például ezen a szakon egyszerűen megtanítottak látni”. Ezen nemcsak azt értette, hogy jobban megnézi a város épületeit, mint korábban, bár nyilván ez is igaz, hanem elsősorban azt, hogy most tanulta meg, hogyan kell egyáltalán egy épületre ránézni. Amíg nem tudom, mire figyeljek, sőt eleve azt sem, hogy érdemes figyelnem, addig teljesen esélytelen, hogy feltűnjön, ha egy házon van valami jellegzetes. A barátomnak nem kellett elköltöznie sehová ahhoz, hogy egyszerre úgy érezze, valahol máshol él, mint azelőtt.

A Budapest Aszfalt Projektnek ugyanez a célja: meg akar tanítani látni. A Projekt lényege, hogy különböző budapesti túszerkezeteket szervez, azonban nem külföldieknek és nem is vidékieknek, hanem a helyieknek. „Légy helyben turista!” – ez a jelszó, és tényleg: miért lenne ellentmondás, hogy az ember a saját városában turista legyen? Mintha csak az lehetne érdekes, ami új vagy távoli. „Valahol” persze mindig tudjuk, hogy Budapestnek történelme van, csak nem foglalkozunk vele – a BUPAP-túrákon viszont kiderül, hogy még csak nem is kell kevesek által ismert vagy általában nem látogatható helyekre elmennünk ahhoz, hogy a város mesélni kezdjen. Elég egy jó vezető, és akkor apám régi munkahelyéről, a Postapalotáról is kiderül, hogy a '45-ös ostrom egyik legvéresebb helyszíne volt, és pincéje a város egyik legbiztosabb bunkere. Életünk helyszínei történelmi távlatot nyernek, és ezzel óhatatlanul egészen más szemmel kezdünk nézni rájuk, mint azelőtt.

Hasonlóan a régi *Labirintus* társasjátékhoz, ahol az ember hiába lépett mindenféle kincseken keresztül, hiszen csak az az egy számított, amit éppen meg kellett keresnie, Budapesten is tudnunk kell, mit keresünk, ha azt akarjuk, hogy egy is kiváljon a minket kulisszaként körülvevő millió ház közül. És van, amikor még ez is kevés: a város konokul hallgat, ha titkolni akar valamit. A BUPAP *Szellemek a Svábhegyen* túrája, amelyet az egész Projekt ötletgazdája, a képzőművész végzettségű Lénárd Anna vezet, és amely György Péter *A sötét hegy* című esszéjén alapul (*Élet és irodalom*, 2010. nov-

SZILVAY MÁTÉ: SZÓRA BÍRNI A VÁROST

ember 12.), éppen ilyen helyszíneken bírja szóra a várost. Amikor 1944 márciusában Eichmann Budapestre jött, hogy megszervezze a magyarországi zsidóság deportálását, az SS-szel, a német katonai rendészettel és a Gestapóval három szomszédos svábhegyi hotelt foglaltak el főhadiszállásként. A pincékben – illetve egy városi legenda szerint a szélső ház hátsókertjében lévő fáskamrákban is – börtönt rendeztek be, ahol egy időben Karády Katalin is raboskodott. Ma mindhárom ház egyszerű társasház, emléktábla egyiken sincs, a kert végében is állnak még a fáskamrák. A lakók pedig talán nem is tudják, hogy itt valaha embereket kínoztak. Persze jogosnak tűnhet a kérdés, hogy ugyan ki szeretne egy olyan házban élni, amin emléktábla hirdeti, hogy itt állomásozott az SS. Én mégis azt hiszem, hogy jobb egy olyan városban élni, ahol a szörnyűségekre is emlékeznek, ezért van hol leróni a kegyeletet az áldozatok előtt, mint egy olyanban, ahol megtörténhet, hogy úgy veszek meg egy lakást, hogy „elfelejtik” közölni velem, hogy az egyik szoba ajtaja azért párnázott, mert régen kihallgatószoza volt. Márpedig vannak, akikkel ez történt – a *Szellemek a Svábhegyen* záróhelyszíne egy másik volt titkos börtön, az egykori ÁVH-villa a Normafán, a Gyermekvasút végállomásának közelében, amelyen szintén nincs emléktábla és amelyben szintén ma is laknak. Pedig ennek a háznak „irodalma” is van: itt raboskodott 1949-ben Rajk Lászlóval együtt Szász Béla, aki *Minden kényszer nélkül* címmel írta meg a per és a rabság történetét. Szász azonban úgy írta meg a művét, hogy nem tudta, pontosan hol is volt a börtöne, hiszen bekötött szemmel vitték oda; a pontos helyszínt egy ismerősével közösen Nádas Péter azonosította, erről szól *Helyszínelés* című esszéje. A toldozott-foldozott, hámló vakolatú ház mellett a túravezető részleteket olvas fel mindkét műből. Mi pedig nézzük a házat, a hatszögletű tornyot, hogy mennyire mindennapi, és hogy milyen abszurd, hogy amióta nem börtön, akár felnőhetett itt egy gyerek. Elképesztő, hogy ebből a házból újra lakóház válhatott; ha első civil lakói tudták, mire szolgált korábban a nappalijuk, akkor azért, ha nem, akkor azért. És elképesztő az is, hogy a városnak 2012-ben még mindig lehetnek ilyen titkai, hogy hiába volt rendszerváltás több mint 20 éve, ezek a helyek ugyanúgy elfelejtésre vannak ítélve, mint előtte.

Ha nem akarjuk, hogy a múltból való tudás hatással legyen ránk, netán felelősségérzetet keltsen bennünk, viszont valamiért nem sikerül a múltat sem rendesen elfelejteni, sem rendesen eltitkolni, akkor is van megoldás: lehet szándékosan rosszul emlékezni, olyan

formában és olyan mértékben, ami nem fáj senkinek, esetleg hamis büszkeséggel tölt el. A BUPAP *Ostrom és kitörés* című, Budapest 1945-ös ostromáról szóló túráján, amelyet Ungváry Krisztián hadtörténész, a téma egyes számú szakértője vezet, erre is rengeteg példa akad. A túra során látunk olyan emléktáblát, amely a semmitmondásával tüntet: „Az 1945-ben itt elpusztult zsidó áldozatok emlékére.” Ebből csak épp a lényeg hiányzik: a történet, amire emlékezni kellene. Mi az, hogy itt? A házban, vagy a kerületben? Miért éppen ez a ház, és miért nem egy másik, két utcával arrébb? Mi az, hogy elpusztult? Harcban estek el, vagy orvul meggyilkolták őket? Mintha csak alibiből lenne itt ez a tábla, rá lehet mutatni, hogy persze, emlékezünk, csak éppen már azt sem tudjuk, mire.

A budapesti csata során hiába halt meg naponta 1200 ember, hiába nehéz olyan tőzsgyökeres budapesti családot találni, akiknek a felmenői között nincsen áldozat, hiába élnek még sokan a túlélők közül – február 11-e, a kitörési kísérlet évfordulója mégsem az emlékezésé. Aki pedig mégis emlékezik, az bár ne tenné: a kitörés napját már évekkel ezelőtt kisajátította a szélsőjobb, akik „a becsület napjáról” beszélve azt hangsúlyozzák, hogy amikor a német és magyar katonák nem a kapitulációt, hanem a kitörést választották, életük árán is kiálltak a náci ideológia és a magyar nyilasuralom mellett. Csakhogy a kitörés ilyen értelemben biztosan nem a „becsületről” szólt, hiszen aligha gondolhatjuk komolyan, hogy a katonák többsége meggyőződéses náci volt. A kitörés a túlélés egyetlen esélyét jelentette a már nyilvánvalóan elveszett csatában. Az ostrom nem volt olyan régen, a trauma még kísért, égető szükség volna a valóban becsületes emlékezésre, helyette azonban csak ostoba és szélsőséges szólamokat kapunk. Ungváry Krisztián rengeteg mikrotörténetet is felhasználva meséli el Budapest ostromát, ahol nem volt jó és rossz oldal, csak két leharcolt hadsereg, és ahol tényleg bármi megtörténhetett. A túra során minden történethez társul egy-egy helyszín: látjuk a házat, amelynek pincéjében a szovjet katonák vodkásüveget dugtak egy síró csecsemő szájába, aztán kicsivel később azt is, amelybe perzsaszőnyeget vittek az eltüzelt padlóért cserébe – szintén a szovjet katonák.

A Budapest Aszfalt Projekt túrái tehát, miközben megtanítanak látni, felmutatják azt is, hogyan kell helyesen emlékezni. Közben pedig „belül” is rendeződik egy-két dolog: én például csak most éreztem át igazán, hogy budapestinek lenni tényleg jelent valamit.

8 Hogyan pestinek lenni épp olyan identitás, mint mondjuk debreceni-

nek, hogy ez a város nemcsak „vízfej” és „gyűjtő”, a buta vidék-Pest szembeállítás szerencsésebb fele, hanem egy történet, amivel érdemes számot vetni, és aminek éppen mi, az ittlakók vagyunk az örökösei. És hogy örökölni legalább annyira felelősség is, mint amennyire öröm.

(A Budapest Aszfalt Projekt honlapja: www.bupap.hu)

Nagy Katalin: Vigyázz, mit kívánsz... Útvesztés David Bowie labirintusában

Az előre vivő út néha visszafelé vezet. Ez esetben 1986 júniusáig, amikor első alkalommal kezdtek a *Fantasztikus labirintus* (eredeti címén *Labyrinth*) képkockái peregni az amerikai mozik vásznain. Az alkotók igyekeztek a film sikerének útját előre kikövezni: feltűnt a legolvasottabb lapok oldalain, betétdalain keresztül a rádiók műsorán, számítógépes és társasjáték formájában a boltok polcain. Az ötlet a *Muppet Show* és a *Szezám utca* bábjait megalkotó Jim Henson rendezőtől és Brian Froud látványtervezőtől származik, a forgatókönyv első változatát a Monty Python-tag Terry Jones készítette. A filmet producerként George Lucas jegyzi.

„Számptalan veszély és megpróbáltatás után, eljutottam ide, a várig, túl a goblinok városán, hogy visszavegyem a gyermeket, akit elloptál, mert akaratom épp oly erős, és királyságom épp oly nagy. Nincsen fölöttem hatalmad.” A főhősnő kedvenc meséje: a történet maga. Könyvekből és játékokból építkező álmovilág, amit a tizenöt éves Sarah (Jennifer Connelly) teremt magának. A képzeletbeli univerzum, az elvonulás szükségessége hamar tisztázódik, mostohaanyja és féltestvére, a pár hónapos Toby jelenléte, a mellőzöttségérzet mind egy irányba vezet. Sarah számára kedvenc mackója elbitorlása és testvére megállíthatatlan sírása az utolsó lépcsőfok a *bűvös szavak* kimondásáig.

Bárcsak elvinnének a goblinok. A történet ettől fogva a „vigyázz, mit kívánsz” alapesete, átkerül a fantáziavilág síkjára. A mese sorraival ellentétben valójában nem lopás történik, hanem Sarah vágya teljesül, mégha ez önmaga előtt tagadott, riasztó tény is. A következő pillanatban már Jarethtől, a goblinok királyától (David Bowie) próbálja visszakapni testvérét, és megmenteni a goblinná vá-

lás félelmetes kilátásától. Egyetlen lehetősége, hogy Jareth labirintusán átkelve egyenesen a várból szabadítsa ki Toby-t. Mindeközben a film csak tizenöt perce pereg, innentől kezdődik a már említett számtalan veszély és megpróbáltatás. A karakterek jelentős részét bábok teszik ki, Sarah, Toby és a szüleik után a Goblíkirály felléptetésével mind az öt hús-vér szereplő megjelent a vásznon, pontosan annyi, amennyi egyetlen, bár a legösszetettebb báb (Hoggle) életre keltéséhez kell.

13 órád van, hogy megfejtsd a labirintust. A Goblíkirály labirintusa folyton változó, élőlényekkel teli rendszer, ahol valaki mindig figyel. A különféle lények beleszólnak a történet alakulásába, segítik és félrevezetik Sarah-t, gyakran ugyanabban az időben. Ez a kettősség jellemzi Hoggle-t is, aki felváltva menti meg és árulja el a lányt. A végére mégis a szívébe zárja Sarah-t, miután leküzdi Jarethtől való félelmét. Az útvesztő első részét kőből faragták, a falai folyton változnak, az átkelni vágyók jeleit a föld alatt lakók tüntetik el. A különböző szakaszokba történő továbbjutás mindig (ajtók közötti) választáson keresztül történik. Az útvesztő második szakaszában, a sövénylabirintusban Sarah megismerkedik második segítőtársával, Ludóval, a hatalmas, kissé buta, de szeretetreméltó szörnyeteggel, akinek – mint később kiderül – engedelmeskednek a kősziklák. Az újabb ajtókon túl egy elvarázsolt, csapdákkal teli erdőn keresztül vezet az út, majd az Örökös Búz Mocsaránál kiegészül a csapat a hidat őrző lovaglelkű foxterrierrel, Sir Didymusszal.

Átrendeztem az időt. Felforgattam a világot. A történet számtalan irodalmi, mitológiai, filmtörténeti és főleg a mesék világába tartozó alkotás nyomát viseli magán. A legjelentősebb hatásokról a film önmaga vall a főhősnő könyvespolcán sorakozó kötetek formájában. A cselekmény kiindulópontja leginkább Maurice Sendak *Outside Over There* címen megjelent képeskönyvének történetével esik egybe, amelyben Ida kényszerül a korábban féltékenységgel és ellen-szenvvel figyelt kishúga (ugyancsak a goblinoktól való) megmentésére. Egy másik megjelenő Maurice Sendak mű, a *Where the Wild Things Are* félelmetes külsejű szörnyetegek földjén tett látogatásról számol be. Legalább ugyanekkora súlya van az *Óz, a nagy varázsló* feltűnésének. Dorothy és Sarah karakterének hasonlóságain túl fontos átvétel lehet a segítőtársak csatlakozása az út során. Szintén a mesék vonalát erősíti Hans Christian Andersen és a Grimm testvérek köteteinek egy-egy példánya, valamint a *Hófehérke* önálló kötete, amelynek az elvarázsolt barack jelenetében lesz szerepe. A

NAGY KATALIN: VIGYÁZZ, MIT KÍVÁNSZ...

film látványtervezője, Brian Found (akinek a kisfiát Toby szerepében láthatjuk) Jareth karakterébe az angol romantika olyan nagy regényalakjait szőtte bele, mint az *Üvöltő szelek* Heathcliffje vagy a *Jane Eyre* Mr. Rochestere. Az Artúr-mondakör egyrészt a nevekben, Sarah mackóját Lancelotnak, kutyáját Merlinnek nevezi, másrészt Sir Didymus lovagi eszményeket követő karakterében idéződik meg.

A dolgok itt nem azok, amiknek tűnnek, ne vegyél mindent biztosra. A Sarah szobájában felhalmozott tárgyak utalnak a történet számos elemére, helyszíneket és karaktereket vetítenek előre. Első látásra fel sem tűnik, hogy Sir Dydimus plüssállatként trónol az öltözőasztalon, a polcon Hoggle támasztja a könyveket, Ludo a földön gubbaszt. Jareth figurája az asztalon jelenik meg, a körbeforgó baba pedig ugyanazt a ruhát viseli, mint Sarah az álarcosbálon. M. C. Escher *Relativitás* című litográfiájának poszter mása a Goblíkirály várának lépcsőiben köszön vissza. Az apró mozzanatok, a részletek kidolgozottsága dicsérheti a készítők kreativitását, ugyanakkor sugallhatja, hogy a labirintus világát Sarah tulajdonképpen a saját fantáziájában hozta létre környezetének felhasználásával.

Goblíkirály, Goblíkirály, akárhol is vagy... Jareth, a Goblíkirály ismétlődő felbukkanása meghatározza a történet egészének hangulatát. A karakter számtalan változtatáson ment át, az első forgatókönyv szerint csak a film végén, a többi goblíhoz hasonlóan bábuként jelent volna meg. A rendező végül jobbnak látta egy hűvös színész szerepeltetését a mesterséges lények között. Jim Henson állítása szerint a rock legenda David Bowie felkéréséhez hozzájárult a forgatás idején 39 éves zenész szexualitása és érettsége, amellyel a felnőtt világot képviseli. Jareth elrejtett arcmásai hét jelenetben tűnnek fel, legszembeütőbbben kőből faragva, amikor átadja a Sarah-nak szánt elátkozott barackot Hoggle-nek.

Nem tudsz figyelni, hova lépsz, ha azt sem tudod, hova indulsz. A labirintusban haladva Sarah folyamatosan választani kényszerül, és egyre biztosabban hozza meg döntéseit. Az újkeletű határozottság, a társai és Toby iránt érzett felelősség beteljesíti a felnőtté válás leckéjét, a filmbeli fordulópont mindennél jobban szeretett játékaiban elutasításában jelenik meg. A változás mégsem zárult le teljesen, a kalandok végén nem tudja elengedni a labirintusban megismert barátait.

Felmerül a lehetőség, hogy a film sajátos atmoszférájáról az utóéletén keresztül tudunk meg legtöbbet. Végül a 25 000 000 dollárért forgatott alkotás mindössze 12 729 917 dollár bevételt hozott. A

ÚTVESZTŐK

---

kereskedelmi kudarcért felelőssé tehető a célközönség behatárolásának bizonytalansága. A szereplők jelentős részét kitevő groteszk bábok, a részletesen kidolgozott, változatos, ám meglehetősen komor környezet, a félelmetes fordulatok sok szempontból eltérnek a gyerekeknek szánt alkotások színes mesevilágától. Ráadásul a film komplex motívumrendszerrel rendelkezik, kulturális referenciák hosszú sorát hozva működésbe az értő és értelmezni tudó nézőkben, akiket azonban kevésbé vonzott be a moziba a mesei elemek gazdag felvonultatása. Ez az ellentmondás azonban feloldódott a filmklasszikussá válás évtizedei során.

Gyuris Kata: Egyezkedés a holtakkal Margaret Atwood az írásról

Margaret Atwood kanadai írónőt elsősorban a *The Handmaid's Tale* [A szolgálólány meséje, Lazi, 2006] című regénye nyomán ismerheti a magyar olvasóközönség, holott két korábbi regénye, *Surfacing* és *The Blind Assassin* [Fellélegzés, 1984, illetve *A vak bérgyilkos*, 2003] is megjelent már különböző magyar kiadóknál. Legutóbb *Pénélopeia* [The Penelopiad] című novelláskötetét adta ki a Palatinus Kiadó, Géher István fordításában. Számos díjjal jutalmazott irodalmi munkássága mellett elméleti és elsősorban a kanadai irodalmat érintő irodalomtörténeti kérdésekkel is foglalkozik. 2002-ben jelent meg *Negotiating with the Dead: A Writer on Writing* [Egyezkedés a holtakkal: Egy író az írásról] című kötete, mely a 2000-ben tartott Cambridge-i előadásorozatának anyagát dolgozza fel egy hat fejezetből álló, szellemes, ugyanakkor roppant érzékeny kötetben.

Hosszú bevezetőjében Atwood részletesen ír az írás és az írói tevékenység meghatározhatatlanságáról, illetve nehézségeiről. Mivel az írás miéértje szinte megfoghatatlannak tűnik, Atwood inkább a milyenre próbál választ keresni:

Mivel az okok szintjén nem jutottam semmire, változtattam a hozzáállásomon: már nem azt kérdeztem más íróktól, hogy miért írnak, hanem azt, hogy milyen érzés. Konkrétan regényírókhoz fordultam, s azt kérdeztem tőlük, milyen érzés, amikor belevetnek magukat egy-egy regénybe.

Senki sem kérdezte meg, mit értek az alatt, hogy bele. Egyikük azt mondta, olyan mintha belépne egy labirintusba, anélkül, hogy tudná miféle szörnyek leselkednek rá. Más szerint olyan, mintha egy alagúton keresztül tapogatózna, megint másvalaki pedig azt mondta, olyan, mintha egy barlangban lenne – látja a napfényt a résen keresztül, de ő maga a sötétségben rekedt. Van, aki szerint olyan, mintha víz alatt lebegne, egy tóban vagy az óceánban. Mások azt mondják, olyan, mint egy teljesen sötét szobában ragadni, ahol tapogatózva kell előrehaladni, s a feladat a bútorok újrendezése. Ha ezzel végzett, megjelenik a fény. Megint más szerint az írás olyan, mint hajnalban vagy alkonyatkor átgázolni egy mély folyón, vagy egy üres szoba, mely tele van kimondatlan szavakkal, egyfajta suttogással.

Van, aki azt mondja, olyan, mintha egy láthatatlan lényvel birkóznánk vagy egy üres színházban ülnénk a darab vagy a film kezdete előtt, arra várva, hogy feltűnjenek a szereplők. Az *Isteni színjáték* elején, mely egyszerre költemény, s beszámoló a költemény születéséről, Dante elmeséli, hogyan tévedt el egy sűrű sötét erdőben az éjszaka közepén, s hogyan lett tanúja a napfelkeltének. Virginia Woolf azt mondta, írni olyan, mintha végigsétálnánk egy sötét szobán egy lámpással a kezünkben, mely megvilágítja azokat a dolgokat, melyek egyébként is ott vannak. Margaret Laurence és mások pedig azt mondták, olyan mintha Jákob birkózna az angyallal a sötét éjszakában – olyan cselekvés, mely során a sérülések, a névadás és az áldás mind egyszerre történik. (xxi-xxii)

Érdekes, hogy a fény-sötétség dichotómiája majdnem mindegyik beszámolóban visszatér, s az írást nem feltétlenül pozitív, inkább küzdelmes és nehéz feladatként festik le. Ha pedig nem küzdelem, akkor egy sötét útvesztőben való tévelygés. Ugyanakkor fontos, hogy ellentétben az olvasóval, az íróban nem csupán a cselekvés végterméke válhat ki katarzist, hanem maga a sötétben való tapogatózás is. Sőt, a sokszor reménytelennek és fájdalmasnak tűnő folyamat valójában az írás legizgalmasabb, legtöbbet ígérő része. Atwood pontosan ezt a kérdést járja körbe könyvében, hat nagyon különböző, mégis egységes fejezetben.

Az első fejezet, melynek Atwood egyszerűen az *Orientation [Eligazítás]* címet adta, teljes mértékben önéletrajzi ihletésű. Az írónő azonban nem csak saját gyermekkori élményeiről és emlékeiről beszél, hanem az irodalomhoz és az íráshoz fűződő kapcsolatáról is őszintén ír. Elmeséli, hogyan választotta a lányok körében oly népszerű tini detektív, Nancy Drew helyett Sherlock Holmeset és Edgar Allan Poe-t, hogyan tekint vissza az iskolai kötelező olvasmányokra és, hogy hogyan alakult ki irodalmi ízlése az évek során. A fejezetet a számára is már-már létkérdéssé váló rejtvényvel zárja: mi teszi az írókat különlegessé, mi választja el őket az egyszerű történetmesélőktől?

A második fejezetben pontosan erre a kérdésre keresi a választ, s megpróbálja megfejteni az íráság mibenlétét. A fejezet címe nem véletlenül *Duplicity [Kettősség]*, hiszen Atwood szerint minden íróban rejtőzik egy Jekyll és egy Hyde. A fejezet nagyrészt azt a posztromantikus elképzelést elemzi, miszerint minden íróban kettős tudat rejtőzik, mely szükséges, de nem elégséges feltétele az írásnak.

Ezzel szemben a harmadik fejezet, *Dedication* [Felszentelés] az írókat érő (képzelt vagy valós) külső erőkkkel foglalkozik. A fejezet alcíme nagyon találóan Apolló vagy Mammon: kinek az oltárán áldozzon az író?, s a magas és populáris művészet örök konfliktusát boncolgatja. Atwood történeti szempontból vizsgálja a kérdést, számos trendet és irányvonalat említ, de megoldást ő sem kínál, csupán annyit állít, hogy a probléma valószínűleg az író autonómiájának részét képezi.

A negyedik fejezetben, melynek címe *Temptation* [Kísértés], ennél is jobban kitágítja az író hatáskörét. Bár elutasítja az író Istennel való azonosítását, mégis különös hatalmat ad a kezébe, amikor varázslónak és illuzionistának nevezi. Prosperóhoz és Ózhoz hasonlóan az író is saját világot teremt, melynek azonban nem ő az egyetlen birtokosa, hiszen osztoznia kell rajta az olvasóval. Az olvasó, író és könyv háromszöge az ötödik, *Communion* [Közösség] című fejezetben kerül terítékre. Atwood szerint az olvasás folyamata legalább annyira egyedi, mint az írásé, s valójában minden olvasó ideális olvasó, mert legalább annyira megfoghatatlanok, mint maga az író. Az utolsó, *Descent* [Alászállás] című fejezetben Atwood visszatér az előszóban tárgyalt problémakörhöz: milyen érzés alámerülni a sötétségbe, a történet szívébe? Milyen érzés elveszni az útvesztőben, majd hatalmas erőfeszítések árán megtalálni az utat és magunkkal hozni valamit a sötétségből?

A könyv szerkezetét talán az befolyásolja a legjobban, hogy a különböző fejezetek eredetileg szóbeli előadásként hangzottak el, s ez mind a nyelvezeten, mind az elrendezésen meglátszik. Ugyanakkor a szöveg semmit nem veszített szellemességéből és dinamikájából könyvként való megjelenése után. Érdekes, hogy regényeihez és verseihez hasonlóan elméleti munkáira is a letisztult, hétköznapi nyelvhasználat jellemző, így elmondható, hogy Atwood közönségbarát módon, érthetően és rendkívül őszintén beszél az írás nehézségeiről, író és olvasó kapcsolatáról, illetve saját irodalommal és írással kapcsolatos élményeiről.

Markó Anita: Számoljunk az ihlettel A kombinatorikus költészet útvesztőiről

„Oulipóiak: patkányok, akiknek meg kell szerkeszteniük azt a labirintust, melyből ki akarnak törni.”
(Idézi Lescure, „*Temps melés*”, 10. p.)

A mechanikus manőverezésnél mi sem állhatna távolabb a költészettől, ami minden ismert definíció szerint tartalmazza az újítás és a kreativitás mozzanatát.

Kiindulópontként és ugródeszkeként hadd használjam ezt az egy ismerősöm cikkéből származó mondatot, amely nagyon jól tükrözi a költészetet definiáló általános nézőpontot. Eszerint a költő valamilyen kegyelmi pillanatban tollat, tintát ragad (lehetőleg kávéházi szegleten), és ír. Ha rendes a költő és nem lusta, akkor formában ír. Ha modern a költő és kortárs, akkor szabadversben. A folyamatot misztikum és köd lengi körül (no meg cigarettafüst és alkoholfőzvény), a szerző üldögélhet az igazi romantikus Elefántcsonttorony-felfogás kellős közepén. Ezzel persze nincsen semmi gond, konvenció a javából. Ráadásul van is alapja, hiszen – mi tagadás – igen kevesen lehetnek azok, akik számológéppel és mátrixokkal körülveve indulnak el a költés mákonyos útvesztőin. Esetleg az avantgarde, a dadaisták. Elvetemült újítók. Ahol a végtermék értéke megkérdőjelezhető, de az ötlet persze kreatív és művészi... Persze én most nem róluk szeretnék beszélni (pardon, írni). De a matematikáról. Meg arról, hogy mekkora szerepe volt a permutációnak, mondjuk a 13. századi trubadúrköltészetben. Mert ezt a számológatósdit nem a dada kezdte. A versírógépet sem, az már megvolt a 16. században. Aztán jött az OuLiPo. Itt tartunk most. És azt hiszem, ez izgalmas. Mert sokáig én is azt hittem, hogy a mateknál semmi sem áll meszebb a verstől. De, mi tagadás, tévedtem.

Kuncog a lelkem, víz a ruhája, a válla kilátszik.
Kérked a kedves, ég a kabátja, a háta tüzet fog.
Hűsöl a drágám, nincs bugyi rajta, a bőre aranylik.¹
(A szerző Papp Tibor *Disztichon Alfa* nevű programja.)

A kombinatorikus költészet lényege, hogy a „beszédelemek egymásutánját matematikai, közelebből variációs, kombinációs vagy leggyakrabban permutációs szabályok határozzák meg”.² Ennek alapján érdemes ideidézniük (*nevét, s hevét*) a formális és informális rendszereknek. Eszerint a matematikai leírás, a pusztán tudományosság tekinthető formális keretekkel rendelkezőnek, azaz axiómákból és levezetési szabályokból tételek állíthatók fel. Az informális rendszer, mint a művészet és a költészet is, természetéből adódóan nem ilyen. De van egy határterület, és ez a kombinatorikus költemények világa. Tehát az egyébként nyelvtani, nyelvi szabályok és verstani formák által kötött poézist itt kicsit másképpen is megkötik: adott szimbólumkészletből levezetési szabályokkal generálnak tételeket, amelyek jelen esetben irodalmi művekként valósulnak meg. Lényegében tehát „a kombinatorikus költészetet pont az különbözteti meg a nem-kombinatorikus költészettől, hogy elemeinek nincs aktív jelentése.”³

Ha megpróbáljuk a költészet és a kombinatorika bájos vegyülésének kezdeteit keresni, akkor, bármi meglepő is legyen, jócskán a számítógépek kora elé kell visszanezünk. Még hozzá valahol a 12. századi Provance környékén kellene keresgélünk, ahol egy Daniel Arnaut (1180?–1210) nevű trubadúr megírta első *sestináját*. Ezzel bizonyára megnyerte szíve hölgyét, ráadásul Dantét és Petrarcat is, és egyéb költők hadát, hiszen a sestina műformája szerte ismert és használt lett. De megnyerte magának a matematikusokat is (l. később a Queneau „*n-inákra*” való matematikai szabálya), hiszen a sestina nem más, mint egy hat sorból és hat versszakból álló hat rím szó permutációján alapuló kiművelt versforma. Hogy pontosan lássuk miről van szó az alábbi táblázatban láthatjuk, miként variálódnak a rím szavak. (Legyenek a képzelt rím szavaink ezúttal: király; álom; csók; fénylik; édes; szalad.)

Stanza 1	S. 2.	S. 3.	S. 4.	S. 5.	S. 6.
1 A – király (a 2. helyre az 1.)	6 F – szalad	3 C	5 E	4 D	2 B
2 B – álom (a 4. helyre a 2.)	1 A – király	6 F	3 C	5 E	4 D
3 C – csók (a 6. helyre a 3.)	5 E – édes	4 D	2 B	1 A	6 F
4 D – fénylik (az 5. helyre a 4.)	2 B – álom	1 A	6 F	3 C	5 E
5 E – édes (a 3. helyre az 5.)	4 D – fénylik	2 B	1 A	6 F	3 C
6 F – szalad (az 1. helyre a 6. kerül)	3 C – csók	5 E	4 D	2 B	1 A

Ha megfelelően alkalmaztuk a permutációt, akkor az Ajánlás (tornada), a 7. versszak rím szavainak sorrendje megegyezik az első versszakéval. Bravúros matematikai játék, nemde? A sestinát nem

² Horváth Iván: Magyarok Bábelben.

³ Nádor Zsófia: Gödel tétele a kombinatorikus költészetben

meglepően az OuLiPo fedezte fel magának újra, pontosabban Raymond Queneau, aki matematikailag is érdeklődött az iránt, hogy hány sorból álló permutációs rímelésű verseket lehet létrehozni ezen az elven. Hiszen vegyünk mondjuk egy négysoros költeményt – a szabály itt nem tud működni. (Játsszuk csak végig! A 3. sor rímzava mindig a helyén marad.) Tehát Queneau kiszámolta és bebizonyította: ahhoz, hogy a sestina-elv sikerülhessen $2n+1$ =prímszám képletnek kell teljesülni, ahol n (Queneau-szám) a versszak sorainak száma. (Tehát készíthetünk bibinát 2 sorból; treinat 3; quintinát 5; septinát 7; novinát 9 sorból, és így tovább.) Mennyi számolás és matek, pedig még mindig csak a 12. században vagyunk. De haladjunk tovább.

Mint láttuk, Arnaut és a sestina a műformából adódó kombinatorikus lehetőségekkel játszik, az összerakási elv adott, a szókészlet szabad. A korai kombinatorikával foglalkozó humanisták viszont már a használható elemek készletét is korlátozták, ez a továbbhaladási irány az, amely majd elvezet egészen a Disztichon Alfáig. 1275-ben Raimundus Lullus volt az első, aki *Ars Magna* című művében radikálisan alkalmazta a kombinációk matematikai szabályait még hozzá nagyon is metafizikai területen: „világmagyarázatra és minden igazságok feltárására” kívánta használni a 3 világvallás attribútumainak kombinációiból adódó eredményeket. A logika és a metafizika ilyenén keverése egész hullámot indított el, a mű alapfel fogását követő lullisták sorra vonták be a kombinatorikát a költészetbe a 16–17. század folyamán. Johann Heinrich Enciklopédiája 60 játékos-kombinatorikus költészeti eljárást, ún. technopaegiumot írt le.⁴ Leibniz 1666-ban megjelentette a versíró automaták általános elméletéről szóló művét, majd Quirinus Kuhlmann volt az, aki a masinát meg is valósította 1671-ben. *Az emberi dolgok változása* című verse pontosan 2 329 808 512 2481 szonett. (Kuhlmann még azt gondolta, hogy „végtelen számú” verset írt, hiszen akkor még a tudomány nem tudta ezt a műveletet kiszámolni.) A gép működési elve, hogy a szonett 14 sorának megfelelően minden sorban van 14 tárcsa, minden tárcsán 13 szó, amelyek a forgatásnak megfelelően váltakoznak. Aki élőben kíváncsi a gép rekonstrukciójára, az kopogjon be az ELTE BTK A épületének 418-as szobájába, Horváth Iván tanár úr irodájába.

Az emberi dolgok változása⁵

Túnt est/köd/harc/fagy/szél/víz/hó/dél/kelet/nyugat/észak/nap/
tűz s a dögvész,
Jött reggel/fény/vér/hó/csend/föld/tűz/langy/hő/kéj/hús/láng/
füst és ínség erre:
Túnt gond/kín/csúf/félsz/had/jaj/baj/vész/gúny/seb/harc/csel/
csép s gúnyt úzve
Jött kedv/dísz/rév/víg/dics/ész/nyert/nyugvás/díj/tréfa/csend/
jav/kín öröm-örökrész.
Mind: hold/lob/füst/őz/hal/érc/gyöngy/fa/láng/gém/gyík/juh/bak
és has bödön,
Kedveli mi arc/zab/pernye/hegy/ár/gyár/hab/lomb/hamv/pad/tó/
rét/ól és eleség.
A nyíl/férj/buzgó/gyár/művész/játék/hajó/száj/gróf/nyűg/gond/
fukar/hív s az égi Fenség
Vágya cél/nő/bér/üdv/mű/kincs/part/trón/csók/gyilok/sír/pénz/
rab hálaözön.
Mi jó/erős/súly/sík/hosszú/nagy/fény/egy/igen/lég/tűz/fenn/tág
nevet visel,
Azt rossz/gyenge/gőz/gömb/rövid/kis/vak/sok/nem/föld/víz/lenn/
szűk elkerüli
S a(z) hős/kedv/ész/élc/agy/szív/társ/dac/dús/hír/nyugvás/tréfa/
dics keserüli,
Ha rettenet/undor/csalás/bús/hús/test/düh/szenv/senyv/félsz/vi-
szály/bú/dőf gáncsolja el.
Forog minden, szeret minden, és minden gyűlölni látszik:
Kinek lelkét ez vezérli, jut a bölcsesség-tárházig.

Így zajlik hát a 17. század. John Peter azért még megalkotja az első hexametereket gyártó gépet, ami Papp Tibor *Disztichon Alfájának* a pontos előde, annyi különbséggel, hogy a véletlenszám-generátor helyett dobókocka, és az adatbázis helyett táblázatok működtetik a rendszert. Említendő még Jean Meschin, Skalish Pál, Keresztúry Pál, Szentiványi Albert és Szenci Molnár Albert neve, akik közül utóbbi külön kiemelendő, hiszen 1614-es *Lulus Poetici* című könyvében összegyűjti az addigi kombinatorikus versírási eljárásokat. (Elemézhetnénk még a régi – és ebből adódóan akár a modern – magyar képverseket is, hiszen ezek a korabeli fogalmak szerint matematikai költeményként szerepeltek; hiszen befogadásuk a mértaniságon, térbeli elrendezésen, geometrikus arányosságon alapul.)

⁵ Nádor Zsófia: I.m.

Mindezek után pedig ugrunk egy nagyot, mert az elvet és a folyamatot már látjuk, hát lássuk a legfontosabb továbbvivőit is, a (szerintem) egyik legizgalmasabb dolgokat művelő irodalmi csoportot az OuLiPót. Az OuLiPóról (OUvroir de LIttérature POtentielle, a Lehetséges Irodalom Műhelye) dióhéjban annyit érdemes tudni, hogy 1960-ban alapult, matematikusok és irodalmárok (pontosabban matematikus irodalmárok és irodalmár matematikusok) gyűjtőhelye és alkotóközössége, akiknek egyik alapelve, hogy a megkötésekben rejlő potencialitás adja meg az igazi szabadságot az alkotónak. A sestináknál már említett OuLiPo tehát a megkötés matematikai fogalmára hagyatkozva számtalan szabályt és matematikai tételt tesz művei alapjául, érdekesebbnél érdekesebb alkotások létrehozása érdekében. A kombinatorika szempontjából leglényegesebb a preoulipiános verseskötet: Queneau *Százezermilliárd szonett* című műve, amely soronként felvágott sorainak kombinálásával az első modern és a legismertebb kombinatorikus költészeti alkotásként ismert.

Mindezek megemlítése után pedig talán zárhatjuk a sorainkat. Bár példának rengeteg mű, rengeteg megkötés lenne még hozható, de talán ennyi legyen elég. Mert tulajdonképpen a célunk most nem is az, hogy matematikussá vagy irodalmárrá neveljük át magunkat, hanem inkább az, hogy megközelítsük valamiként a „Művészi alkotás-e a kombinatorikus költemény?” sokszor emlegetett kérdését. Nézzük végig az éppen csak vázlatosan ideemlegetett jelenségeket, és döntsön ki-ki maga jóérzése szerint. Magam részéről azzal a nézettel értenék egyet, hogy a művészi érték nem azonos az informalitással és a forma/szemantika szabadságával (lásd: kötöttségekben rejlő potencialitás az OuLiPónál, amire rengeteg példa van, amiket nem kívántam itt felsorolni, ezek felfedezését mindenkinek saját kíváncsiságára bízom; ráadásul lelkesen ajánlom, tényleg izgalmas!). A véletlen alkotta költemények éppolyan esetlegességgel lehetnek jól vagy rosszul sikerültek, mint az abszintmorbán írtak; ráadásul a kombinatorika és a gépek mögött is rejlik alkotó, csak egy lépéssel hátrébb... *„De az is lehet, hogy a kombinatorikai elmésségek csak azoknak a szemében tartoznak a költészet lényegéhez, akik nem tudják vagy nem akarják szétválasztani ama kétféle műveltséget, amelyet a 19–20. században humánnak és reálnak neveztek, a középkori iskolarendszerben pedig a betűk osztályában, a triviumban (nyelv- és költészetten, ékesenszólás, vitatkozás), ill. a számokéiban, a quadriviumban (mértan, számtan, csillagászat, zene) oktattak. A korai tudományos forradalom idején, a 17. században éppoly nehezen lehetett megkülönböztetni e kétféle műveltségmintát, mint a 21. század hajnalán, az informatika korában.”*⁶

Huszár Kristóf:
A krétai labirintustól
a térkitöltő görbékig
Kalandozások a matematika
végtelen útvesztőjében

Bevezetés

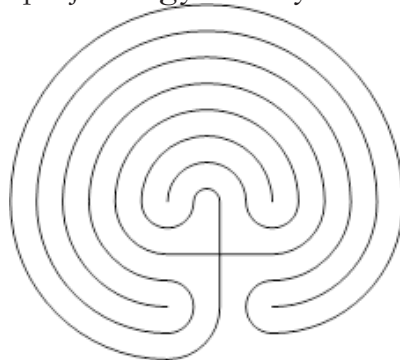
Elveszettség, útkeresés, bolyongás. Életünk szerves részét képezik, és nagyon sokféleképpen nyilvánulnak meg mindennapjaink során. Egy jellemző, sokunk számára ismerős helyzet lehet az, amikor az érettségit követő ősszel az ifjú egyetemista vidékről Budapestre költözik. A kezdeti időszakban gyakran eltéved. Napokig, sőt olykor hetekig tart, amíg bolyongásai során kirajzolódik az elméjében egy térkép, amelyen szerepel többek között néhány busz- és villamosmegálló, a kollégium és az egyetem közötti útvonal, valamint egyik közeli szupermarket. Elveszettnek érezhetjük magunkat akkor is, amikor a könyvtárban, vagy az interneten keresünk valamit, egy programot szervezünk, vagy éppen egy (szerelmi, érzelmi, matematikai, filozófiai, stb.) problémára keressük a megoldást. A felsorolt labirintusok közös jellemzője, hogy a kiutat általában valahogyan sikerül megtalálnunk. Persze nem elég a kiutat megtalálni: sokszor csak az jelenthet megnyugvást, ha sikerül egy útvesztő minden járatát feltérképeznünk, hogy aztán újra és újra visszatérve biztonsággal közlekedhessünk benne. De az élet állandóan változó labirintusában ezt az állapotot még senkinek sem sikerült huzamos ideig fenntartania. Időről időre egy nagy katasztrófa során a múltban jól járható ösvények elzáródnak, ugyanakkor korábban járhatatlannak hitt utak nyílnak meg előttünk. A labirintus szerkezete teljesen átrendeződhet.

Bár a matematika szilárd építményének felépítése nem analóg az élet-labirintus példájával, azt gondolom, hogy *fejlődése* sok tekintetben hasonlít rá. Számos olyan tétel és elmélet született az elmúlt évszázadok, évezredek során, amelyek a matematika korábban távolinak hitt területei között teremtettek kapcsolatot, azaz egy eddig nem létező (vagy inkább nem ismert?) ösvényt nyitottak meg. Az is előfordul időnként, hogy egy régóta ismert matematikai konstrukció egyszer csak más kontextusba kerülve váratlan kapcsolatba kerül aktuális kutatásokkal. Írá-

somban ez utóbbi jelenségre szeretnék egy olyan példát mutatni, ahol az újra felfedezett konstrukció történetesen egy labirintus.

Egy mítosz nyomában¹

Az egyik legismertebb történet, amelynek központi helyszíne egy labirintus, Thészeusz és a Minotaurusz harcát meséli el (a közismert történetet most csak nagyvonalakban érintjük). A mítosz szerint Minósz király, a Kréta szigetén található Knósszosz városának uralkodója, Daidalossal egy bonyolult labirintust terveztetett, amelybe bezárta torzszülött fiát, a Minotauruszt. Aki egyszer az útvesztőbe betette lábát, hamar eltévedt és az embertestű, bikafejű szörnyeteg áldozatává vált. Miután Minósz király egy bosszúhadjáratban legyőzte az athéniakat, a vesztes félnek büntetésképpen minden kilencedik évben hét leányt és hét ifjút kellett küldenie Knósszoszba. Megérkezésük után az athéni ifjakat beküldték a labirintusba, ahol hamar életüket veszítették. A harmadik alkalommal Thészeusz is a feláldozandó ifjak között volt. Thészeusz elhatározta, hogy egyszer, s mindenkorra véget vet a minósziak rémtetteinek, és megöli a Minotauruszt. Végül sikerrel járt, de az útvesztőből csak Ariadné fonala segítségével tudott kitalálni. Mindez arra utal, hogy a knósszosi labirintus alaprajza nagyon bonyolult lehetett.

1. ábra

A huszadik század elején (1900–1905 között) Sir Arthur Evans brit régész feltárásokat vezetett Kréta szigetén, és az ásatások során rábukkant a knósszosi palota romjaira. Bár közvetlen bizonyítékokkal nem tudta alátámasztani elméletét, Evans úgy képzelte, hogy egy labirintust is felfedezett, amely feltételezései alapján a Minotaurusz-legenda helyszínéül szolgált. Az útvesztő alaprajzát

¹ Dolgozatom ezen, és következő szakasza Christopher J. Budd, Christopher J. Sangwin: *Mathematics galore!* (Oxford University Press, 2001.) című könyvének első, „Amazing Mazes” című fejezetén alapul.

azonban nem tudta minden kétséget kizáró hitelességgel rekonstruálni. Ugyanakkor több knósszoszi pénzérmén megfigyelhető egy jellegzetes labirintusszerű motívum, és ez a motívum az, amit napjainkban *krétai labirintusnak* nevezünk (1. ábra).

A krétai labirintus matematikája

Az 1. ábrát alaposabban szemügyre véve kiderül: a krétai labirintus alaprajza teljesen triviális abban az értelemben, hogy egyetlen felcsavarodott útvonalból áll (amit az Olvasó egy ceruza segítségével könnyen megrajzolhat). Egyszerűen nem lehet eltévedni benne! Ha tehát valóban ilyen volt a Minotaurusz útvesztője, Thészeusz teljesen fölöslegesen húzta maga után Ariadné fonalát. A bejárattól elindulva a labirintus belseje felé haladva, előbb-utóbb biztosan elérkezett az útvesztő legmélyére, majd – miután a szörnyet legyőzte – sarkon fordulva, ellenkező irányba haladva gond nélkül ki is jutott. Nevezük a továbbiakban az ilyen útvesztőket *triviális labirintusnak*.

Napjainkban számos (jellemzően számítógépes) algoritmus, illetve módszer létezik, amelyekkel labirintusok komplexitását vizsgálhatjuk, illetve amelyekkel egy labirintus két adott pontja közötti utakat kereshetünk (ha vannak ilyen utak egyáltalán). Ebből a szempontból a krétai labirintus meglehetősen unalmas az előző bekezdésben említett okoknál fogva, de ez egyáltalán nem jelenti azt – amint a későbbiekben látni is fogjuk –, hogy a triviális labirintusok matematikailag érdektelen objektumok lennének, és ne képezhetnék további, másfajta vizsgálódások tárgyát.

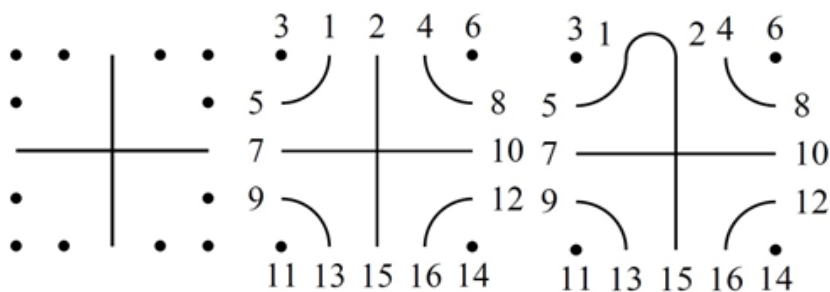
A szakasz zárásaképp következzen egy egyszerű szerkesztési eljárás, amelynek segítségével mi magunk is megrajzolhatjuk a krétai labirintust. A szerkesztés lépései az ábrák alapján világosak, a befejezést érdemes az Olvasónak végiggondolnia.

Térkitöltő görbék²

Mielőtt továbbhaladunk, először tisztáznunk kell azokat a fogalmakat, amelyekre a bekezdésben támaszkodni fogunk. A *görbe* első precíz – ma is használatban lévő – definíciója Camille Jordan (1838–1922) francia matematikus nevéhez köthető. Ő a görbét egy mozgó pont pályájának tekintette. Legyen $[a,b]$ egy intervallum, ahol az a időpont a mozgás kezdetének, b pedig a befejezésének az időpontja. Egy $f:[a,b]\rightarrow\mathbb{R}^2$ folytonos függvényről azt mondjuk, hogy egy görbét

² A Peano-görbének egy – középiskolai matematikatudás birtokában bárki számára érthető – matematikailag precíz, elegáns felépítését l. Besenyei Ádám *A Peano-görbe* (Középiskolai Matematikai és Fizikai Lapok, 2003/4, 196–202.) cikkében.

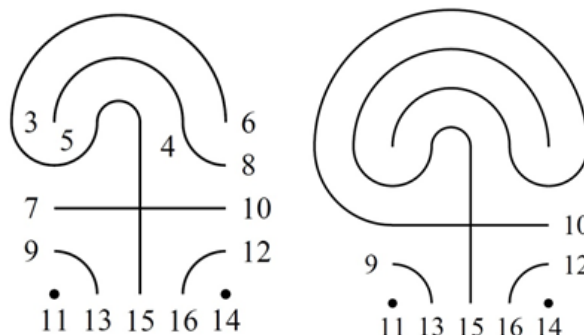
reprezentál a síkon, f -et magát pedig a görbe egy paraméterezésének nevezzük (ha az f függvény $\mathbb{R}^2$ helyett $\mathbb{R}^3$ -be képez, akkor térgörbét kapunk). Jordan definíciója elég sikeresnek bizonyult. Az adott korban tárgyalt összes görbe Jordan-értelemben is görbe maradt. Azonban nem kellett sokáig várni, a fenti – szemléleten alapuló – definíció olyan eredményre vezetett, ami valósággal sokkolta az akkori matematikusokat!³

2.1. ábra

2.2. ábra

2.3. ábra

2.4. ábra

2.5. ábra

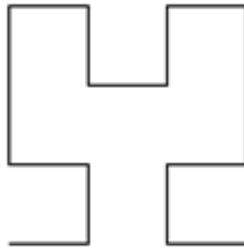
1878-ban Georg Cantor (1845–1918) német matematikus – akit a halmazelmélet atyjaként tisztelünk – bebizonyított egy, az intuíciónak gyökeresen ellentmondó állítást, nevezetesen azt, hogy egy négyzetnek ugyanannyi pontja van, mint egyetlen oldalának! Ez matematikailag úgy is fogalmazható, hogy létezik egy kölcsönösen egyértelmű megfeleltetés az egységnyezet és a intervallum között, vagyis a két halmaz számossága megegyezik. Ez az eredmény már önmagában is megrázta a matematikustársadalmat, azonban Giuseppe Peano (1858–1932), a torinói egyetem professzora még ennél

³ Sain Márton ma már klasszikusnak számító könyvéből (*Nincs királyi út!* Gondolat, Budapest, 1986.) rengeteg érdekességet tudhatunk meg a matematika fejlődésének történelmi vonatkozásairól.

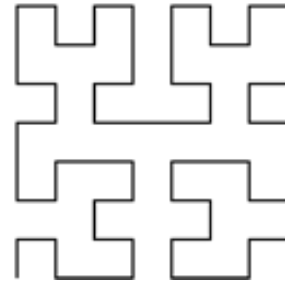

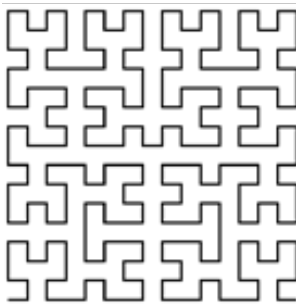
3.1. ábra

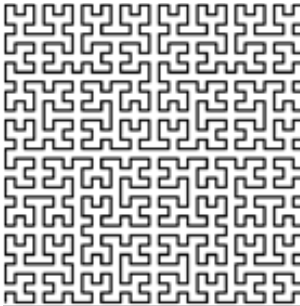
3.2. ábra

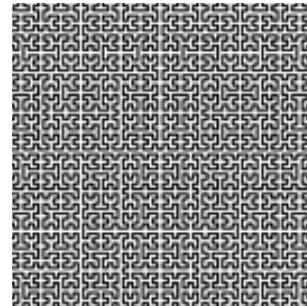
3.3. ábra

3.4. ábra

3.5. ábra

3.6. ábra

is tovább ment: Peano 1890-ben bebizonyította, hogy létezik olyan görbe, amely az egységnégyzet minden pontján áthalad! Sőt, sok pontján többször is! Vagyis bizonyos görbéknek területet kell tulajdonítanunk, de a terület a „kétdimenziós” alakzatok jellemzője. Ez a megrázó esemény a naiv dimenziófogalom felülvizsgálatához vezetett, amelynek segítségével mára sikerült feloldani az ellentmondást. (Ezen a ponton hangsúlyozni kell, hogy nem matematikai ellentmondásról van szó, csupán a geometriai szemléletünk tiltakozik az ellen, hogy egy négyzetet görbének nevezzünk.) A matematikusok végül elfogadták, hogy a Peano-görbéhez hasonló alakzatokat is görbének tekintsük. Ezeket nevezzük térkitöltő görbének. A teljes igazsághoz hozzátartozik, hogy a görbe általánosan elterjedt definíciója mind a mai napig megegyezik a Jordan-féle definícióval. (Ugyanakkor a dimenziófogalom nagy átalakuláson ment keresztül az elmúlt évszázad során. Fejlődéstörténetével, és a 20. században megalkotott, napjainkban is használt különféle dimenziófogalmak bemutatásával több vastag kötetet meg lehetne tölteni.)⁴

⁴ A dimenziófogalom fejlődését elemi módon tárgyalja N. Ja Vilenkin könyve (*A végtelen kutatása*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1988.).

Most pedig megismerkedünk egy nagyon szemléletes példával, amely kapcsolatot teremt a triviális labirintusok és a térkitöltő görbék között. Alig egy évvel az után, hogy Peano a felfedezésével valóságos égszakadást-földindulást okozott, 1891-ben David Hilbert (1862–1943) német matematikus, minden idők egyik legnagyobbja, egy rendkívül szellemes és szemléletes konstrukcióval állt elő. Hilbert görbék egy végtelen sorozatát tekintette, amelyben az iteráció során egyre sűrűbb, tekervényesebb görbét kapunk (az alábbi ábrákon az iteráció első hat lépése látható). Olyat, amely egyre közelebb kerül egy négyzet minden pontjához. Ezen sorozat *határgörbéjeként* végül egy olyan görbét kapunk, amely már teljesen kitölti a négyzetet. (Matematika szakos collegáim ezen a ponton felsziszszennek. Megnyugtatóképp: az előbbi szemléletes okoskodás formalizálható, logikailag precízzé tehető, sőt magasabb dimenziókra is általánosítható!)

Gondoljuk meg a fenti ábrák alapján, hogy alkalmas falak (szakaszok) berajzolásával az iteráció minden lépésében egy triviális labirintus adódik, amely labirintus egyetlen járatán végigsétálva, közben pedig egy fonalat magunk után húzva épp a görbét kapjuk. Érdekes, hogy különféle „térkitöltő” motívumok, díszítőelemek számos alkalommal megjelentek már az ókorban is (a krétai labirintus csak egy példa a sok közül), azonban messzemenő matematikai következtetéseket akkoriban még senki sem vont le belőlük.

Alkalmazások

Dolgozatom zárásaképp – az interdiszciplinaritás jegyében – szeretnék néhány gyakorlati alkalmazást megemlíteni, hogy lássuk, a matematikusok ezen „patologikus objektumokkal” nemcsak szépségük, hanem hasznosságuk miatt is foglalkoznak. A térkitöltő görbéknek napjainkban informatikai, elektronikai, de még biológiai alkalmazásai is ismertek (az alábbi weboldal számos példával szolgál⁵). A gének felcsavarodása a sejtmagban egy térkitöltő görbére emlékeztet. Többdimenziós adatbázisok címkézése során is hasznunkra válik a Hilbert-féle konstrukció. Az egyik legérdekesebb, a gyakorlatban is jól használható alkalmazás során térkitöltő görbék segítségével egyszerű heurisztikus megoldást adhatunk az *utazó ügynök problémájára*, amely során egy relatíve gyors algoritmussal

HUSZÁR KRISTÓF: A KRÉTAI LABIRINTUS...

az optimálisnál csupán átlagosan 25%-kal hosszabb utat találhatunk (lásd John J. Bartholdinál⁶).

„A matematika elvont fogalmai tehát a létező világ megismeréséből alakultak ki, és így nemcsak, hogy nem csodálatos, hanem egészen természetes, hogy magukon viselik eredetük bélyegét, úgy, ahogy a gyermekek hasonlítanak szülőikre. És amint a gyermek, amikor felnő, szüleinek támaszává lesz, úgy a matematika bármely ága is, ha kifejlődik, a létező világ megismerésének hasznos eszközévé válik.” (Rényi Alfréd: *Dialógusok a matematikáról*)

---

⁶ John J. Bartholdi, III: *Some combinatorial applications of spacefilling curves*. (<http://www2.isye.gatech.edu/~jjb/mow/mow.html>) Hozzáférés: 2012. 03. 07.

Janosov Milán: Irodalmi tényfeltárás hálózatanalízissel

Hálózatanalízis alatt a különféle kapcsolati rendszerek, azaz hálózatok vizsgálatát értjük. Egy hálózatban két fő alkotórészt különböztetünk meg: a hálózat pontjait, és az őket összekötő éleket (kapcsolatok). Matematikai modellezés során ezeket célszerű a már középiskolában megismert gráfokkal reprezentálni, melyek éleiről és csúcsairól tudunk ilyenformán leírást készíteni. A való életben rengeteg ilyen hálózattal találkozhatunk. Ilyenek például a közút- illetve vasúthálózatok, valamint a villanyvezeték-hálózatok nélkül nem működő, világméretű számítógép-hálózat, az internet is. Az ilyen mesterségesen készített, de mégis véletlenszerű struktúrával bíró ún. *nagyon nagy gráfok* mellett azonban van még egy igazán érdekes jelenség: a mesterségesen „nem tervezett”, jellemzően élőlények közötti kapcsolatokat leíró hálózatok.

Példaként egy olyan hálózatot fogok bemutatni, amelynek lényege, hogy a személyek közötti párbeszéd alapján egy egyszerű modell felállításával tudjuk vizsgálni az adott közösséget. Ezt egyszerűen úgy kell elképzelni, hogy adott a rendszerben ismert számú résztvevő, amelyek egymással bizonyos – számunkra, azaz a vizsgáló személyek számára ismeretlen – szabályok (pl.: ismeretségek) alapján kommunikálnak. Kommunikációjuk során nagy mennyiségű „A mondja B-nek” típusú üzenettel árasztják el az étert. A hálózatanalizátor ezen üzenetsokaságból csupán részleteket kap, amelyeket felhasználva következtetéseket kell levonjon az üzengetésben résztvevő egyének közti kapcsolatok minőségéről. Ilyen viszonyrendszer lehet például egy nagyobb volumenű konspiráció, egy bűnszervezet vagy akár egy facebookon át fertőző számítógépes vírus terjedési útvonala.

E rövid írásban bemutatott példavizsgálat során drámai fordulatokra nem szükségképpen, levonható tanulságokra viszont remélhetőleg számíthat a Tisztelt Olvasó. A hálózatelemzési eszközök bevetése előtt viszont leendő céltárgyként nézzük meg az alábbi párbeszéd-sereget, mely Orwell *1984* című művéből idézek:

O'Brien Winstonnak: Találkozunk majd ott, ahol nincs sötétség.

hazajöttél. Nem tudnál átjönni egy kicsit, hogy megnézd a mosogatómat?

Parson asszony Winstonnak: Persze, ha Tom itthon volna, egy pillanat alatt rendbe hozná.

Winston Parsons asszonynak: Van csavarkulcsotok?

Parsonskék kislánya Parsons asszonynak: Látni akarjuk az akasztást! – énekelte a kislány.

Parsonskék kisfia Parsons asszonynak: Miért nem mehetünk el megnézni az akasztást?

Parson Syme-nak: Nézd csak, még ebédidő alatt is dolgozik.

Parson Winstonnak: Tudod, miért vadászom rád, Smith, öregfiú? Azért a felajánlásért, amit elfelejtettél megadni.

Syme Winstonnak: Megnézted este a hadifoglyok akasztását? Nem értékeled kellőképpen.

Winston Syme-nak: Hogyan haladtok a szótárral?

Syme Winstonnak: Gyönyörű dolog ez a szópusztítás. A újbeszélnek az a célja, hogy a gondolkodás területét szűkítsük.

Mr. Charrington, a régiségkereskedő Winstonnak: Itt laktunk, amíg a feleségem élt – magyarázta szinte mentegetőzve az öregember.

Winston Mr. Charringtonnak: Itt nincs telekép – mormolta önkéntelenül.

Julia Winstonnak: Szeretem.

Winston Juliának: Gyűlölet fogott el, ha megláttam.

O'Brien Juliának és Winstonnak: Hajlandók lennétek feladni személyiségeteket?

O'Brien Martinnak: Jó lesz, ha visszatérsz a konyhába, Martin.

O'Brien Juliának: Távoznod kell, elvtársnő.

Julia Winstonnak: A kép mögül jött. <A kép leesett a padlóra, s mögötte láthatóvá vált a telekép.>

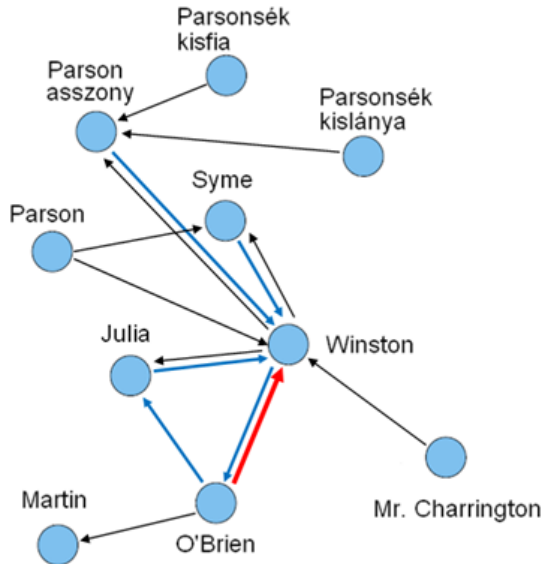
O'Brien Winstonnak: Megmondtam – szólalt meg O'Brien –, hogy ha ismét találkozunk, itt fogunk találkozni.

A párbeszéd alapján készítsünk el egy táblázatot. A táblázat tartalmazza azt, hogy az egyes felek között történt-e üzenetváltás, és ha igen, akkor hányszor. Ha A személy mondott valamit B személynek, akkor az A-hoz tartozó sor B-hez tartozó oszlopába egy 1-es kerül, ha pedig kétszer szólt hozzá, akkor már egy 2-es. Amennyiben a kommunikáció az ellenkező irányban történik, vagyis B személy intézett magvas gondolatokat A-hoz, akkor a B-hez tartozó sor és az A-hoz tartozó oszlop közös elemét növeljük meg 1-gyel. A főátlóban így értelemszerűen csak nullák szerepelhetnek, hisz önmagával senki sem beszélget egy szép világban. (Az üzenetek tartalmával itt még nem foglalkozunk.)

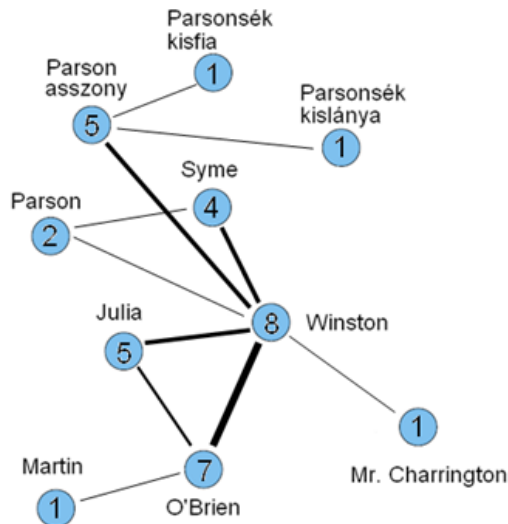
	O'Brien	Winston	Julia	Parson asszony	Parsonsék kislánya	Parsonsék kislfia	Parson	Syme	Martin	Mr. Charrington
O'Brien	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Winston	3	0	2	2	0	0	1	2	0	1
Julia	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0
P. asszony	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0
P. kislánya	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
P. kislfia	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Parson	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Syme	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0
Martin	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mr. Charrington	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

A táblázat alapján már könnyen elkészíthetjük a párbeszédet reprezentáló gráfot. Hálózatunkat a következő módon rajzolhatjuk fel: O'Brien három üzenetet közölt Winstonnal, ezért egyrésről egy Wilson felé mutató „háromszoros” él kell behúznunk a két szereplőhöz tartozó gráfpontok közé. Másrésről, mivel Wilson O'Briennek két üzenetben válaszolt, egy „kétszeres” él is szerepel köztük, természe-

JANOSOV MILÁN: IRODALMI TÉNYFELTÁRÁS...

1. ábra

2. ábra

tesen az előbbivel ellentétes irányban. Folytatva a gondolatmenetet könnyedén berajzolhatjuk a többi irányított élt is (1. ábra). Áttekinthetőbb gráfot kapunk, ha eltekintünk az irányultságoktól (2. ábra.). (A vonalvastagság arányos az él rendjével, a kommunikációs csatorna népszerűségével.)

Gráfunk elméletben természetesen kevesebb információt tartalmaz, mint a párbeszéddek, azonban ennek az egyszerűsítésnek nagy előnye, hogy az elemzés könnyedén automatizálható. Ez nagyobb mennyiségű adat esetén hatalmas előnyt jelent. Ha belegondolunk abba, hogy akár csak egy kisebb hálózat több tucat résztvevőjének néhány száz üzenetét egyesével elemezni is igen fáradtságos munka, beláthatjuk, hogy egy nagyobb (akár világméretű) hálózat emberi erővel történő folyamatos vizsgálata nem megvalósítható. A fentihez hasonló táblázatok (tudományosan mondva mátrixok) számítógépes algoritmusok segítségével azonban könnyedén kezelhetők és elemezhetőek.

Példánkra visszatérve a gráfelemzés alapján a következő tanulságokat vonhatjuk le: a főszereplők O'Brien, Winston valamint Julia, míg epizódszereplőként jelenik meg Mr. Charrington és Martin. A Parsons család tagjai egy kis mikroegységet alkotnak, amely valamilyen módon Winstonhoz köthető, míg a másik két főszereplőhöz nincs köztük. Az üzenetek irányítottságát is figyelembe véve (1. ábrán) kitűnik, hogy Winston kapja a legtöbb üzenetet, viszont O'Brien – afféle parancsnokként, főkonspirátorként – küldi a legtöbbet. Az első és utolsó üzenet lírikusan baljós egybecsengése is erősíti Winston áldozatszerepét az összeesküvés-elméletben – a történetet ismerve észrevehető, hogy a gráfelemzés eredménye e tekintetben (is) konzisztens. Az üzenetek további vizsgálatából viszonylag hamar kiderül, hogy Julia és Winston között bizonyos érzelmi szálak leledzenek (ezt a gráfunk nem „tudja”), valamint, hogy a Parsons familia egyfajta közös lakóközösségen kívül munkakapcsolatban is áll Winstonnal (a család lokalizáltsága a gráfon jól látszik), csakúgy, mint Syme, a nyelvész. Azonban az információterjedés szempontjából kevésbé lényeges az, hogy hol találkoznak egymással. Az „epizódszereplők”, Martin és Mr. Charrington a fenti sorok alapján legkézenfekvőbben neutralitással jellemezhetőek (hisz csak egy-egy főszereplővel és velük is ritkán kerültek kapcsolatba).

Az összeesküvés rejtélyét egyértelműen természetesen csupán a mű teljes szövegének ismeretében, annak elemzésével oldhatjuk meg. Maga a módszer azonban a gyakorlatban és a valós életben – a fentiekhez hasonlóan – segítheti az elkövetett bűntettek felderítését. Ezek esetén a történet egészének megismerésére ritkán van mód, így a rendelkezésre álló információ objektív és megbízható eljárásokkal történő elemzésére van szükség ahhoz, hogy nagy valószínű-

séggel el lehessen dönteni a szereplőkről, vádolhatóak-e bűnrészes-séggel, vagy valószínűsíthetőbb-e az ártatlanságuk. Amennyiben a rendelkezésünkre álló információ mennyisége hatalmas – például egy bűnügy esetén –, a sok száz órányi lehallgatott telefonbeszélgetés és több ezer elkapott elektronikus, illetve hagyományos irat analízisében nagy segítséget nyújthatnak a kvalitatív számítógépes analízisen alapuló módszerek.

Kitekintésként érdemes megjegyezni, hogy emberek alkotta hálózatokban nem csak a gondolatok útja modellezhető gráfokkal, hanem hálózatot alkothat a járványok terjedése is. Ugyanis a betegek (gráfpontok) valamekkora eséllyel továbbadhatják a kórt azoknak, akikkel kapcsolatba lépnek (élek), továbbá az újonnan megfertőzött egyének szintén megfertőzhetnek más személyeket. Ilyen esetekben is hasznos segítséget nyújt a hálózatanalízis. A betegség terjedése egy időben változó gráffal jellemezhető, amelynek lesznek gócpontjai, és esetleg kedvelt „útvonalai” is, akárcsak egy maffiahálózatnak vagy épp a fenti példának. Könnyen belátható, hogy a leghatékonyabb védekezési mód, ha először a gócpontokkal számolunk le. Ez természetesen most nem jól tervezett rendőrségi akciókat, hanem célzott védőoltásokat jelent. Ennek gazdasági jelentősége sem elhanyagolható, ugyanis egy nagyméretű, gyorsan terjedő és hálózattal modellezett járvány esetén lehetőségünk van időben megtervezni az optimális védekezést, megbecsülhetjük a szükséges oltóanyagok mennyiségét, továbbá megjósolhatóak a gócpontok helyei, így az ott élő emberek beoltásával megakadályozható a vírus továbbterjedése. Mindezekből jól látható, hogy a hálózatanalízis bármennyire absztrakt modellezés legyen, ma már abszolút gyakorlati és hatékony, életet mentő módszer is lehet (ha épp nem egy környezetünkben lévő összeesküvést próbálunk leleplezni vele).

Az írás alapjául szolgált egy korábbi MCM (The Mathematical Contest in Modeling – <http://www.comap.com/undergraduate/contests/mcm/>) versenyen kitűzött probléma, és George Orwell *1984* című regénye.

Barta Tamás:
Megy a had, megy a ködnek
 Szekfű Gyula: *Valahol utat veszettünk* c. tanulmányáról egy közeli ünnep kapcsán is

Március 15-e kettős ünnep. Egyrészt állami, másrészt nemzeti. Állami, amennyiben az állami függetlenségért folytatott hősiességért, a szabadságharc ünnepe. Nemzeti pedig, amennyiben egy szélesebb, talán mondhatjuk demokratikusabb alapokra helyezett nemzettudat, nemzetfogalom szimbolikus megszületésének is ünnepe. Maga Kossuth Lajos egy darabig, nem is teljesentitokban, reménykedett abban, hogy az események ünnepe nem is március 15-e, hanem a magyar függetlenség kikiáltásának napja, április 14-e lesz. A hivatalos ünnepnap azonban március 15. lett, azaz nem annyira a szabadságharc, mint inkább a forradalom ünnepe. Ennek pedig egyszerű oka volt: „a nép” nagyobbik része ezt érezte inkább magáénak, ennek lett kultusza, hagyománya. Talán pont azért, mert a szabadságharcot az államhatalom vezette (nem is vezethette volna más), a március 15-ei események ellenben alulról jövő, „népi kezdeményezésre” születtek, az akkori követeléseknek pedig a tömeg sokasága és spontán érzelmi azonosulása adott nyomatékot. Ez a nap valóban egy forradalom napja, azaz alulról elindított társadalmi változások napja volt, amely nélkül nem biztos, hogy ilyen egyszerűen megvalósultak volna a célok, amelyekért a korszak reformpolitikusai régóta küzdöttek.

Ez lett tehát később a hivatalos ünnepnapja mindkét eseménynek, szimbóluma a különböző utak és hagyományok együtthaladásának, amely együtthaladást éppen a modern nemzeti eszme hatása teszi lehetővé. A kettősségből fakadóan azonban különböző korokban nagyban változhatott, hogy ki melyik tényezőjét hangsúlyozza az ünnep hagyományának. Ez pedig időről időre a nemzeteszme, az államhatalom és a történelmi fejlődés viszonyának újragondolására készítette a legnagyobb magyar gondolkodókat is.

Szekfű Gyula a XX. század zseniális történész-egyénisége, számos népszerű, olvasmányos könyv szerzője (az Eötvös Collegium első nemzedékének tagja) a két világháború közötti Magyarországon elsősorban mint a konzervatív eszmék képviselője és védelmezője lett ismert. 1920-ban írta *Három nemzedék* című könyvét, amely

az általános vélemény szerint a Horthy-rendszer egyik szellemi alapvetése lett. (Ebben Széchenyi István és Tisza István alakját és politikai gondolkodását tette meg követendő példának, ugyanakkor a folyamatos hanyatlás, a rosszul feltett kérdések és rosszul megadott válaszok politikusaiként festette meg a reformkor és Trianon közötti liberális politikus generációk három nemzedékét. A mű szemléletmódja érezhetően ma is hat: sokan visszhangozzák Szekfű gondolatait, anélkül, hogy tudnának róla.)

Ugyanez a Szekfű Gyula 1943–1944 telén egy egészen más szemléletet felmutató cikksorozattal lepte meg olvasóit a Magyar Nemzetben. Már az is jelezte a váltást, hogy a sorozat címét a *Három nemzedékben* még „dekadensnek”, a pusztulás költőjének minősített Ady Endre egyik verséből, a *Fáradtan biztatjuk egymást*-ból vette. *Valahol utat veszítettünk* – ez volt a sokatmondó cím.

Aki persze a *Három nemzedék* első megjelenése óta eltelt időszakban figyelemmel követte Szekfű tevékenységét és gondolatait, azt kevésbé lephette meg a történész-újságíró hozzáállása. Szekfű Bethlen Istvánnal és az ő konzervatív konszolidációs törekvéseivel szimpatizált a maga intellektuális módján, de az 1930-as évek kormányzati stílusa (különösen a Mussolinit példaképnek tekintő Gömbös Gyuláé) kiábrándította. Aggodalommal tölthette el Hitler hatalomra jutása Németországban és ennek következményei Magyarországon is. 1934-ben régi könyvéhez még egy fejezetet csapott, amelyben keményen bírálta saját korának társadalmát, így keletkezett a mű ma ismert változata, a *Három nemzedék és ami utána következik*¹. 1937-ben kiállt a szociogárfiai írásaik miatt társadalmi izgatás vádjával elítélt népi írók, Féja Géza és Kovács Imre mellett; a háború idején már határozottan náciellenes hozzáállást mutatott, és Bajcsy-Zsilinszky Endrével működött együtt.

A *Valahol utat veszítettünk*² azonban nem közvetlenül Magyarország hadba lépésének volt a kritikája. Sokkal inkább az odavezető tévutaké, bizonyos történelmi szemléleteké, és a magyar társadalomfejlődésé. Szekfű azonban ezúttal is megtalálta a pozitív példát, a követhető szellemi örökséget.

Ebben az írásában ugyanis a reformkori liberális hazafiak egy kevésbé gyakran emlegetett és kihangsúlyozott csoportjával, a centralistákkal foglalkozik: Eötvös Józseffel, Csengery Antallal, Szalay

¹ SZEKFŰ Gyula: *Három nemzedék és ami utána következik*. Repr. Kiadás, Maecenas, Budapest, 2007.

² SZEKFŰ Gyula: *Valahol utat veszítettünk*. Holnap Kiadó, Budapest, 2000.

Lászlóval, Lukács Móriccal, Kemény Zsigmonddal és Trefort Ágostonnal. Itt már az ő társadalomszervezési és politikai gondolataikat állítja a középpontba. *„Egyszerre voltak könyvbújó szakemberek, lángoló emberbarátok, a rendi gyűlések rutinos poilitikusai, igazi magyar nemesurak, a fajta fellángolásának nagyszerű produktumai”* – írja. A továbbiakban azt igyekszik összegyűjteni, hogy mi különböztette meg őket a korszak reformtáborának egyéb irányzataitól.

Az első, amit kiemel velük kapcsolatban, az a véleményük, hogy a központi kormányzat hatalma mellett (illetve részben ennek ellensúlyozására) szükséges a helyi önkormányzatoknak, a „szabad községeknek” nagyobb szerepet adni. Erre, a helyi, autonóm községek hálózatára, együttműködésére kellene aztán felépíteni szerintük a vármegyék új szerkezetét is. Ilyen módon a megyék megszűnnének a rendi politizálás, a földesúri, nemesi klikkek érdekeinek kiszolgálói lenni, tehát valóban demokratikusabb intézmények lehetnének. Erről Szekfű leginkább Csengery Antalnak, az Akadémia alelnökének véleményét idézi 1845-ből, a Pesti Hírlapból.

A másik fontos követelése a centralistáknak a szakmai jellegű szervezkedésnek és az egyéb egyesületek alapításának szabadsága, vagyis az, amit mai szóhasználattal munkavállalói érdekvédelemnek és civil szerveződéseknek nevezhetnénk. Ennek legbuzgóbb harcosa a humanizmusáról ismert Lukács Móric gróf volt. Szekfű hosszan elemzi, hogy mennyiben valósult meg mindez a szabadságharcot követően, a dualizmus korában, az 1867 és 1918 közötti „boldog békeidőkben”. Ezzel kapcsolatban egyrészt azt állapítja meg, hogy a hosszas, és gyakran erőszakos akadályozás miatt *„az egyesületi jogot nehéz küzdelemben megszerző munkásságba sötét gyanakvás plántálódott az államra és a vezető rétegre”*. Másrészt viszont az ipari munkások szakszervezetein kívül *„egészséges egyesületi élet, melynek társadalomszervező hatása lett volna (...) alig fejlődött ki, (...) sem a vezető réteg, sem a falusi nép nem rendelkezett életképes szervezetekkel, a lakosság tökéletesen atomizálva volt”*. Ez pedig Szekfű megállapítása szerint is nagy hiányosság, mert az élénkebb egyesületi („civil”) életnek pozitív hatásai lehetnének a társadalomfejlődésre. *„Parasztok gazdasági célú szervezkedése, ha alulról indul meg, kifejleszti bennük a gazdasági célokon (...) túl az önállóságot, a világ őket érdeklő részének kritikus ismeretét, sőt továbbmenve magasabb műveltséghez és annak igényléséhez segíti őket.”* Majd levonja a szomorú következtetést: *„A baj csak az, hogy az utat valahol elvesztve az egyesülési jognak nemzeti társadalmat*

szervező erejéről és ennek nagy lehetőségéről éppúgy lemondottunk, mint a szabad községekben rejlő erőkről.”

Ugyanígy nem valósította meg az 1867 utáni kormányzat az 1848-ban bevezetett cenzusos választójog tervezett, fokozatos kiszélesítését. Pedig ez szintén sok társadalmi összeütközésnek elejét vehette volna Szekfű szerint.

Végül, amit még a centralisták programjában megemlít, az a különösen Eötvös József és Szalay László által hangoztatott, szélesebb egyéni, emberi jogok hangsúlyozása, amely mélyen humánus, „szeretetteljes” gondolkodásuk vezette el Eötvöséket. Szekfű ebben is a komoly elmaradásokra hívja fel a figyelmet saját korára vonatkozóan: „...éreznünk kell, hogy a törvény a törvényért kezd élni, a közjó, a közjóért, az állam önmagáért, (...) s a természettől való emberi jogok, ha összeütköznek a papíros »közjó«-val, annál könnyebb lelkiismerettel tétetnek félre, minél ritkábban merülnek fel a század végétől kezdve Eötvöséhez és Szalayéhoz hasonló gondolatmenetek.”

A Valahol utat vesztettünkben Szekfű tehát egy politikai csoportosulás bemutatásától bizonyos társadalomfejlődési jelenségek megfigyelésén át ismét saját korának kíméletlen bírálatáig jut el, de már egészen más alapon, mint azt a *Három nemzedék, és ami utána következik*ben látni lehetett. És ha a korábbi könyvről azt mondhatjuk, hogy a Horthy-rendszer ideológiai megalapozása volt, a két évtizeddel későbbi cikksorozattal a neves történész éppenséggel a rendszer ellenzékének és bírálóinak, a demokratizálódás híveinek követelése mellett állt. Mindezzel persze nem tudta megakadályozni a háború rövidesen bekövetkező tragikus eseményeit, de alapot kívánt adni egy esetleges háború utáni rendezéshez.

Írását Szekfű egyébként egy 1848-ra való hivatkozással fejezi be: „Minél távolabb sodor bennünket 48 tavaszának lelkesedésétől a történelem, annál világosabban látjuk, hogy az akkor megszerzett szabadságjogok nem örökre szereztek, hanem mindegyik nemzedéknek újra meg kell hódítania a maga számára, az ő új viszonyai között új biztosítékokkal kell körülbástyáznia.”

Sándor Júlia: Labirintus

Miből áll ez a Labirintus? Honnan kéne kijutnunk?

Olyan helyzeteket próbáltunk a gyerekekkel összerakni, amivel minden roma származású férfi, nő, fiatal az élete során legalább egyszer, de azt gondolom, többször szembekerül. Ma a többségi társadalomban élők nem nagyon találkoznak hasonló szituációval. Azt gondoltuk, a nézőket úgy tudjuk a leghatékonyabban szembesíteni a helyzettel, hogyha ők maguk élik át ezeket a szituációkat – pusztán azért, mert a játék kedvéért a bőrük színe megváltozott.

A Katona József Színház ifjúsági programjának részét képező öt jelenetből álló *Labirintus* c. színházi nevelési program kapcsán a programvezető Végh Ildikó dramaturggal az előadásról, az ifjúsági programról és a színházi nevelésről beszélgettem.

Kik az előadás célközönsége?

A célközönség elsősorban a középiskolások. Két előadás volt most, és majd lesz belőle még márciusban kettő. Az első két előadásra jöttek felnőttek is, mert nyilván fontos volt megmutatnunk a pedagógusoknak és a barátoknak, szülőknek, hogy min dolgoztak a gyerekek négy hónapon keresztül.

Honnan jött az ötlet, hogy a Labirintust csináljátok meg az ifjúsági programokkal?

Tavaly Máté Gáborral kiválasztottuk azokat az előadásokat a Katona repertoárjából, amelyekről azt gondoltuk, érdemes lesz a srácoknak végiggondolniuk; amelyeken érdemes egy kicsit továbbmenni, megtalálni új rétegeit a tárgyalt problémáknak, és érdemes a gyerekekkel ezeket közösen megbeszélni, érdemes közösen dolgozni rajtuk. Így választottuk ki a *Cigányokat*, a *Golden Dragont* és a *kétfejű fenevadat*, ebben az évadban pedig még a *Woyzeck* lett az, ami mellé ifjúsági programot csináltunk. A *Cigánylabirintus* ötlete Gáboré volt. Várady Zsuzsi dramaturg akkor olvasta a könyvet [Kardos Péter és Nyári Gábor *Cigánylabirintus* c. szerepjátékkönyve], amikor Gábor még a *Cigányokon* gondolkodott. Aztán végül abban az előadásban nem használták a könyvet. Örülök, hogy ezt a keretet választottuk az egész előadáshoz. Azt gondolom, hogy ez egy fontos könyv, egy fontos szerepjáték. Játszottam már több középiskolában, végigmentünk rajta csoportokban, iszonyatosan élvezték a srácok, és élveztek utána beszélgetni róla.

Hogyan állt össze az a csapat, akik az előadásban szerepelnek?

Általában van egy lehetőség az iskolák számára, hogy csatlakozzanak az ifjúsági program hosszúprogramjához. Akik csatlakoznak, ők bázis iskolák lesznek: eljönnek az előadásainkra és a foglalkozásokra. Azok a gyerekek, akiket jobban érdekelt a dolog, elkezdtek velünk a *Labirintuson* dolgozni. Különböző helyekről jöttek: egy nagyobb létszámú csapat a Belvárosi Tanodából, jöttek még a Terézvárosi Kereskedelmi Szakközép- és Szakiskolából és volt egy csapat, akik még tavaly kerestek meg, hogy szeretnének a hosszúprogramban részt venni. Ez egy kevert társaság volt a Fazekasból, a Szent István Gimnáziumból és a Trefortból. Így állt össze végül ez a nagyon vegyes csapat, szakközepesekből, szakmunkásképzősökből, problémás gyerekekből és elitgimnazistákból. De úgy tűnt, hogy itt nagyon jól tudnak együtt dolgozni.

Hogy jött létre maga az előadás?

A lényeg igazából nem az volt, hogy készítsünk egy előadást. Nyilván egy ilyen program a végén mindig van egy prezentáció, de inkább az a fontos, hogy megnézzünk egy előadást, történetesen itt a *Cigányokat*, és elkezdünk beszélni arról a dologról, amivel az előadás foglalkozik. Ez a téma a mai napig aktuális. Voltak a csoportban is roma származású gyerekek, a másik része a csoportnak viszont egyáltalán nem találkozott még igazából a problémával. Attól függően, hogy ki jobboldali, ki baloldali érzületű családban nőtt föl, természetesen hozták a sztereotípiákat, de alapvetően a csapat egyik részének nem volt semmi köze a dologhoz. A közös beszélgetésen megpróbáltunk olyan helyzeteket hozni, mint a kitaszítottság, a kiközösítés, a kiszolgáltatottság, ami bőrszíntől független és amit minden ember átél valami miatt (iskolai szituációban, családi szituációban). Szépen kerültek elő a történetek. Ez volt az első kör. A második kör maga a szerepjátékkönyv volt. Amikor már egy kicsit jobban ismertük egymást, mi magunk is csoporton belül: mindenkinek el kellett olvasnia és végig kellett mondania a történetét, hiszen mindenki más történetet kap a szerepjátékkönyv végén. És akkor megnéztük azt, hogy szerintük ki hol hozott rossz döntést, kit hol segített vagy éppen akadályozott a szerencse (a dobókocka), és aztán próbáltuk a benyomásainkat megosztani egymással a játék kapcsán. Tehát ez volt a következő lépés. Utána beszélgettünk arról, hogy ha szeretnénk a könyvben átélt benyomásainkat továbbadni a nézőknek, akkor azt hogy csinálnánk. A hosszúprogramnak mindig ez a lényege, hogy van egy alapprobléma, azt a problémát megpróbáljuk minél jobban körbejárni a srácokkal és utána azt mondjuk, hogy jó, van egy probléma, amiről most már én magam is gondolkodok

valamit a személyes élményeim meg az olvasmányélményeim stb. alapján és nekem is fontos így vagy úgy, és akkor megkeressük, hogy miként fogjuk tudni elmesélni, színházi formába önteni saját gondolatainkat, érzéseinket. Arra jutottunk a gyerekekkel, hogy nagyon jó lenne a szerepjátékkönyvből azt a hatást megtartani, hogy egyszerűen ne legyen választása a nézőnek, vagyis végig kelljen járnia egy személyes történetet, egy roma srác történetét, akár akarja, akár nem. Ezért döntöttünk úgy, hogy a nézők legyenek részesei a jeleneteknek.

Ezek szerint a program elsődlegesen azt a középiskolás csoportot célozza meg, akik részt vesznek benne. Mi a helyzet azokkal, akik az előadás nézői lesznek? Mennyire szól róluk a program?

Ez úgy indult, hogy a résztvevő gyerekek közvetlen közegének mutatjuk be az előadást, tehát az a cél, hogy egy diskurzust lehessen nyitni a témáról abban a közegben, ahol ők élnek. Ez nyilván izgalmas. Elég jó volt nézni ahogy a terézvárosi anyukák-apukák, a fazekasos anyukák-apukák és a trefortos anyukák-apukák együtt, egy csoportban oldották meg ezeket a feladatokat, meg mentek végig a kalandokon, aztán a beszélgetésen is együtt ültek és együtt kérdezték a gyerekeket vagy engem, együtt mondták el a benyomásaikat és a véleményüket a dologról. Ez egy nagyon fontos találkozási pont nem csak a gyerekeknek, hanem a szülőknek is. Eddig nem sok ember, százan voltak nézők a két napon, plusz a gyerekek, de azt gondolom, hogy aki részt vett ebben a programban, az mélyebben benne van ebben a témában, mint egy átlag középiskolás... mélyebben és érzékenyebben látja és reagál.

A Labirintus színlapján azt olvashatjuk, hogy a foglalkozásokat Kiss Eszterrel és Kovács Lehellel közösen vezettétek. Mi volt az, amiben ők mint színészek többet vagy másképp tudtak segíteni a gyerekeknek?

Alapvető célja a hosszúprogramnak, hogy megpróbáljuk megmutatni, miként lehet egy meglévő gondolathoz, történethez formákat keresni. Ezért vannak színészek, Eszter és Lehel, a próbafolyamatban. Nem csak azért, hogy a gyerekek plusz élményként színészekkel is dolgozhassanak, hanem nyilván ők tudnak még olyan nézőpontot, formát vagy segítséget adni a kezünkbe, amit a gyerekek nem gondolnak vagy adott esetben én sem.

Elérte a célját a program? Érezhető volt menet közben, hogy akiknek eddig semmi közük nem volt a színházhoz, rátaláltak az alkotó gondolkodásmódra? Vannak akik úgy érzik, hogy szívesen folytatnák az ilyen munkát?

Hát... most úgy érzik, hogy szívesen folytatnák, nyilván nem mindenki ugyanolyan intenzíven... Egy csomóan érettségiznek is közülük, tehát az a legfontosabb most a számukra és ez így is van jól, de azt gondolom, hogy a többséggel még biztosan találkozom, hogy ők biztosan visszajönnek. A terézvárosiak már visszajöttek egyébként, ők egy olyan csapat, akikkel tavaly a *Golden Dragonon* dolgoztunk. Azt gondolom, az alkotás élményét, örömét biztosan átélték a gyerekek. És azt biztos, hogy tudják, a színház egy adekvát forma ahhoz, hogy kifejezzék a gondolataikat, véleményüket. Azt gondolom, hogy a célját ilyen formában el is érte a program. Ez így önmagában is nagyon fontos, de mivel maga a körüljárt probléma is húsbavágó, én annak örültem, hogy ebben a témában tudtunk mélyebbre ásni és számukra személyessé, nekik fontossá tenni ezt a dolgot. Külön öröm volt, hogy nem csak a dolog játék része, nem csak az „intellektuális” része, hanem valami más is sikerült.

Van Magyarországon az ilyen típusú beavató diákszínházi programok hagyománya? Van olyan program, ami létrehoz hasonló dolgokat, mint a Labirintus?

Van, a KÁVA. Most a Krétakörrel dolgozott többször, színházi nevelési előadásokat, (TIE) programokat készítenek. Szerintem azokat érdemes nézni, mert nagyon-nagyon magas színvonalon teszik ezt a KÁVÁ-sok. Van egy demokrácia-projektjük, az *Akadályverseny*, azt nagyon szeretem. TIE előadásokat készít a Kerekasztal is: minden előadás a nézői aktivitásra épít, hogy a néző kikerüljön a passzív szerepből, belefolyjon, alakítsa a történetet, értelmezze, és értelmezze újra azt. Ezekben a közös játékokban mélyebben lehet beszélni azokról a mikro-, makrotársadalmi, erkölcsi problémákról, amelyek aktuálisan érintik a célzott korosztályt.

Kívülről úgy gondolom, hogy nagy szükség van ilyenekre. A visszajelzések is arra utalnak, hogy kell az ilyen program és több kéne?
Én azt gondolom, hogy igen. A pedagógusok, akik most itt voltak nálunk, azt mondták, hogy nagyon szeretnék elhozni a saját osztályukat az iskolájukból. Nézd meg a KÁVÁ-sok oldalát, elég jól be vannak táblázva, és a Kerekasztalosokról sem gondolom, hogy ne keresnék őket. Egyébként hogy ne csak őket említsük meg, van a MU Színháznak is egy nagyon jó ifjúsági programja. A színházak is felmérték, hogy gond van. Elsősorban mindenki afelől próbálja megközelíteni a dolgot, hogy minél több nézőt becsalogasson. Azzal, hogy leszállítjuk a jegyárakat, vagy egy-egy napra behozzuk a gyerekeket a színházba, például egy nyílt nappal, az átlag középiskolást vagy az átlag fiatalot nem kötjük hosszú távon a színházhoz. Azzal

tudunk hosszú távon a színházhoz kötni fiatalokat, hogyha együtt játszunk, együtt gondolkodunk velük. Hogy ez legyen az első, hogy a színházban fórumot lássanak, ahol ők maguk is részt vehetnek, aminek ők maguk is részesei lehetnek. És nem csak a befogadás élményében, hanem a feldolgozásban is. Amit a Katona csinál, az tényleg egyedülálló, mert egy kőszínház bölintott erre rá, és egy kőszínház nem a szokásos beavatóprogramot kínálja a gyerekeknek, hanem azt kínálja, hogy a fiatalok éljenek együtt a színházzal.

Van a nézők részéről is igény arra, hogy menjen még az előadás?
 Annyira kevés ember látta, hogy nyilván azt hallom, menjen még. De mivel ez egy játék, a nézőnek, aki eljön, játékkedvvel kell eljönnie. Tehát ha valaki nem szereti azt a típusú színházat vagy azt a típusú játékot, ahol jobban van piszkálva, mint hogy ül egy székben és nézi azt, ami a színpadon zajlik, az lehet, hogy nem fogja magát jól érezni, és lehet, hogy elmegy két jelenet között, mint ahogy erre is volt példa. Azt mondták, hogy ők nem tudták, hogy ez ilyen lesz, és hogy ők nem szeretnék ezekben a jelenetekben részt venni vagy hogy nem szeretnék végigmenni ezeken a jeleneteken. Ez rendben is van, mert nyilván az emberek nagy része arra van specializálva, hogy a színházban szép ruhában leülünk a székbe, megnézzük azt, ami a színpadon történik és utána hazamegyünk. Ez most nem egy ilyen játék, amit a középiskolásokkal csináltunk: ez veszélyesebb. Ráadásul mivel négy útvonalon járják körbe a nézők ezt a történetet, nyilván az sem mindegy, hogy milyen sorban követik egymást a jelenetek, nem mindegy, hogy hány emberrel és kivel kerülnek egy csapatba. Múltkor például egy olyan csapatot kaptam, ahol több volt az idősebb ember, nekik egészen más dolog miatt volt fontos ez az előadás, mint a fiataloknak. Ezért sem tudom megmondani, hogy mennyire fontos ez a nézőknek vagy mennyire nem fontos, mert nagyon sok összetevője van. Azt tudom, hogy nagyon bátran és okosan kérdeznek a végén, és nagyon bátran mennek bele a helyzetekbe, illetve a játékokba. Ami még fontos, és amit jó volt látni, hogy van egy jelenet, ahol összeér ez a négy csapat, ahol egy kicsit várakozunk a zárójelenetre, és ott elkezdődött egy spontán beszélgetés. Ez nagyon-nagyon jó és nagyon izgalmas volt. Ennél jobbat, fontosabbat nem tehetünk. Nem színházat csinálunk, hanem ez valóban egy játék, amiben a nézőnek vagy van kedve részt venni vagy nincs. De azt gondolom, a többség nem marad érintetlenül.

Az működik, amit szerettetek volna, hogy a vándorlás során egy csoportba tartozók tényleg csapatokká váljanak a végére?

42 Azt gondolom, igen. Azt szerettük volna, hogy a csapat döntse el,

mennyire megy bele a helyzetekbe. A tapasztalat az, hogy a harmadik-negyedik, illetve az utolsó, ötödik jelenetnél jön lázba a közönség annyira, hogy beleszóljon a jelenetekbe.

Volt is rá példa, hogy beleszóltak?

Persze. Volt az állásinterjúnál, ahol megpróbálták egy kicsit helyretenni a leányzót. Nem hagyta magát. Akkor a BKV-s jelenetnél próbálták nem kimenteni a lányt, hanem kekeckedni ők is az ellenőrökkel, a végén a diszkójelenetnél próbálták megvédeni a lányt, volt rá példa, hogy beszóltak a Bálintnak, hogy rasszistákkal nem buliznak vagy hagyja békén a lányt, illetve az is állandó gesztus, hogy segítenek összeszedni a lánynak a táskáját. Azért annál a jelenetnél már megmozdulnak az emberek. Volt a bunkis résznél is olyan pillanat, ahol összedöntötték a bunkert a nézők.

A gyerekek élvezik azt, ha ilyen váratlan dolog történik és improvizálni kell?

Nem könnyű helyzet, de élvezik. Persze megnézzük azt, mik lehetnek azok a reakciók, amivel egy néző beállhat ezekbe a játékokba... Egészen onnan kezdve, hogy csak beszólnak nekik, egészen odáig, hogy közbelépnek. A vége az, ami nagyon húzós, mert ott már mindenkinek forr az agya, de alapvetően csak beszólogatás megy, azon még nem gondolkodtak eddig a nézők, hogy alakítsanak a jelenetek folyásán vagy végeredményén. Olvasva a könyvet, az volt a legdurvább és a legnyomasztóbb kifejezése az egyik kislánynak, amikor azt mondta, hogy egy idő után föladod. Egyébként a végén, az utolsó jelenetben általában ki is esnek a nézők abból a szerepből, amiben eredetileg vannak, tehát a roma srác karakteréből, és visszaváltak okos, értelmes, érzékeny, többségi társadalombeli szereplőkké, és úgy osztják a gyerekeket a színpadon a zárójelenetben.

Ha maradunk a labirintusmetaforánál, mondhatjuk azt, hogy létezik valamiféle kiút a labirintusból? Lehetséges happy end?

A nézők, játékosok számára nincs. Akik bolyonganak velünk a *Labirintusban*, sorra zsákutcába futnak, minden állomáson pofonokat kapnak, megtapasztalják, milyen kiesni a többségi társadalomból, milyen romaként a „kijáratot” keresni. Ilyen értelemben azért valahova mindenképpen eljutunk.

Tóth Olivér István: Útvesztő vagy labirintus?

Az embereket a történelem kezdete óta foglalkoztatják az útvesztők, labirintusok: gyerekkorunkban magunk is szívesen kötöttük össze a kifestőben a labirintus bejáratát a központtal, vagy éppen néztük/hallgattuk a Minotaurus-mitológéma egyik változatát. A történetnek ebben a legismertebb változatában is szerepel a labirintus alapvető négy kelléke: a Minotaurus, Thészeusz, Ariadné és az épület.

A legfontosabb elem természetesen a Minotaurus: a szörnyszülött fiú, akit el kell rejteni a világ elől. Miatta épült a labirintus: hogy őt bent tartsa, és másokat, ha esetleg bejutnának, se engedjen ki onnan. Szörnyszülött voltából fakadóan ő az inhumánus, a másik, a feldolgozhatatlan realitás, aminek nem lenne szabad lennie, de mégis van. A mi tettünkéből fakad, nem kívülről adódik – ettől olyan borzalmas: ismerős, de mégis más. Ugyanakkor ő a labirintus közepe, a cél és egyben a titok.

Nem hiányozhat ugyanakkor Thészeusz sem, hiszen nincsen titok, ha nem akarja valaki megtudni. Thészeusz a fausti ember, Koselleck azt mondaná, hogy a felvilágosult hübrisz megtestesítője, aki a világot mint feltáratlan titkot látja. Eljött, hogy eggyel kevesebb legyen a titkok száma, hogy megölje a szörnyünket. Gregers-figura: meg akarja szüntetni a világban meglévő irtózatot, azonban a titok megfejtése után más ember lesz, és maga válik szörnyé, Ariadné pedig pórrul jár.

Szükség van tehát Ariadnéra is: ő a kulcs. Ha nincs kulcs, a titokmegismerés sikertelen, hiszen a Minotaurus vagy megeszi a hebehurgya hóst, vagy mindketten bent pusztulnak. A kulcs mindig valami külső, semleges elem a behatoló hőshöz képest. Ariadné afférja a szigeten tipikusnak mondható abban az értelemben, hogy a kulcs és a labirintus lényegileg egy: ha megfejtetett a titok, nincsen szükség többé a kulcsra, a domesztikált világban értelmezhetetlen, az agorán nincsen szükség a fonalára. Amit ő tud, azt jobb nem tudni.

Az utolsó és egyben legtriviálisabb elem maga a labirintus, amely egybe fogja az előbbi hármat: magába zárja Minotaurust, elzárja Thészeusztól és megadja magát Ariadné fortélyának. A labirintus a művelődés eszköze: fehérre meszelt fal és gondozott tujasor zárja el a hétköznapi világtól a feldolgozhatatlan másik horrorját. Bizonyta-

lan út a keretek közé szorított titok felé: miközben bárki körbejárhatja, a közepéig csak az jut el, akinek van elég bátorsága és bírja Ariadné szerelmét.

Kerényi Károly svájci emigrációjában foglalkozott labirintusokkal. Erősen vitatható, de rendkívül izgalmas hipotézise szerint a labirintusmotívum a misztériumvallásokhoz hasonlóan a sámánizmus hármas útját szimbolizálja: élet-halál-újjászületés. Eszerint az út az élet, amely egy cél felé, a halál felé vezet. A halál a titok, amely csak misztériumok, delírium és tánc által kifejezhető, majd a visszatérés az újjászületés, hiszen aki már megtapasztalta a titkot, a halált, egy új életet kap. Elméletét mindenestre alátámasztja, hogy az északi mitológiában a labirintus tartja fogva a holt lelkeket, így aki oda bemegy, találkozhat velük. Eszerint minden alvilági utazás valójában eltévedés: a normalitástól való eltérés. Az alvilágjáró nem a hétköznapi emberek útját járja, megtalálja a labirintus kulcsát, így hiába jut el a labirintus közepén a titokhoz, nem pusztul el, hanem visszatér. Nem véletlen, hogy a nomád népeknél azoknak a halottaknak nem tud nyugodni a szelleme, akik valamiért különleges életet éltek: mindegy, hogy valaki gyermektelenül elhunyt asszony vagy különösen nagy sikert elért uralkodó, a kitűnést az archaikus szemlélet egyformán tragédiának tekinti.

Azonban az sem mindegy, hogy milyen az a labirintus, amelyen keresztül eljutunk – ha egyáltalán – a labirintus közepébe. Nem köztudott, hogy a labirintus és az útvesztő nem azonos fogalom: míg az útvesztőben vannak zsákutcák, a labirintusban nem lehet eltévedni: egyetlen út van, amely az egész labirintust lefedi, és amelyet teljesen végig kell járni, hogy eljussunk a közepébe. Ezt az utóbbi variánst használta a középkor a templomok díszítőelemeként. Ennek szimbolikája szerint az ember előtt egy út áll, amelyről nem térhet le (legfeljebb nem járja végig), és amelyet soha nem láthat át. Ennek megfelelően a labirintus közepe a megváltás, az új emberként való újjászületés, és egyben önmagunk megértése. Itt tehát a labirintus a külső utazásból (e világ – túlvilág) belső utazás lett, ahol a titok a szív titka, amelyet az ember bűnös lelke önmaga elől rejt el. Vagyis a labirintus célja kettős: egyrészt a világot is védi a titoktól, hiszen – mint azt a gnoszticizmus élehetetlen útja bizonyítja – a titok szétfeszíti a teremtett világot, ha nem vigyázunk; ugyanakkor a titkot is védi a világtól, hiszen a világ megfojthatja a bent lévő idegent.

Ezt az értelmezést viszik tovább a modernitásban, ahol a labirintus lesz az élet útja. Egyre gyakoribbak azok a labirintusok, amelyeknek

nincsen középpontjuk: előtérbe kerül a nézet, miszerint az ember célja a küzdés maga, talán nincs is titok. Erősítette a folyamatot, hogy párhuzamosan azzal, amit Weber a világ varázstalanításának nevez, a labirintusok is romantikus liaisonok helyszínévé változtak, a titok eltűnik a középpontból és a cél a másik megtalálása (és nem elérése) lesz. – Ezzel párhuzamosan azonban egyre inkább Minotaurusszá válik Thészeusz. Ha nincs titok, akkor mindent tudni kell.

Érdeemes elgondolkodnunk a pár ezer éves történet tanulságán, és megfogalmazzunk, hogy vajon hol van a mi személyes labirintusunk? Adottak a titkokat elfedő építmények, vagy mi magunk hoztuk létre őket? Szükségszerűen labirintusokban gondolkodunk, vagy a véletlen reprodukálja őket? Be akarunk-e egyáltalán menni a labirintusba, vagy inkább köszönjük szépen, meghagyjuk Ariadnét a következő lovagnak, menedzselje ő a titok megszűnése nyomán fellépő krízishelyzetet – hiszen Ariadnéval szerelmi viszonyt ápolni önmagában hordja a tragikus végkifejletet. És egyáltalán: a titok éltet vagy éppen gyilkos jószág? Életünk célja a titok feltárása, a felülemelkedés a labirintuson, az újjászületés, az ἀποκαλυψις (a fátyol felemelése)? Vagy ez a fátyol jobb, ha ott marad, mert nem lennénk képesek együtt élni azzal, ami mögötte van?

Akárhogy is, zárásképp érdemes megemlíteni egy híres túlvilági utazó, pamphüliai Ér mítoszát, akiről Platón mesél az Állam X. könyvében. A történet szerint Ér egy harcos volt, aki elesett a csatában, megjárta a túlvilágot, majd elérkezett az újjászületéshez. Ott pedig a lelkek elé kiszórták a sorsokat, amelyekből szabadon választhatták a nekik tetszőt – viszont onnantól a szükségszerűség vezette útjukat. Sokan elhamarkodottan a nagy türanniszt és gazdagságot választották, pedig az „apróbetűs részben” benne volt, hogy a türannosznak saját gyermekeit kell majd megennie. Ehhez képest Odüsszeusz, a legbölcsebb, emlékezve élete megpróbáltatásaira, egy megbecsült földműves életét választja, aki köztiszteltben hal meg. A legkiválóbb görög Platón szerint – ha teheti – nem választja a kitűnő sorsot.

Takó Ferenc: Világvége

„Írtam egy darabot, a címe *Világvége*” – mondtam magamnak ma reggel álmosan szürcsölve kávémat a botladozó márciusi napsütésben. „Tényleg? És miről szól?” – merült fel rögtön a kérdés a szerény hallgatóságban, vagyis bennem, s minthogy alkalmasabb kérdező nem volt jelen, bátorkodtam fel is tenni magamnak. „Mit tudom én!” – válaszoltam félvállról, amolyan laza hajnali józansággal, elfelejtve, hogy egy ilyen pökhendin odavetett válasz elfogadásánál azért mégiscsak jobban ismerem magam. Gyanúm beigazolódott, a következő visszakézből érkezett: „Lári-fári, azért legalább olvastad, ugye?” „Olvastam, olvastam, ez is, az is” – sejtettem, hogy ez sem lesz elég, és valóban: „Na, ha nyugodtan meg akarod inni azt a kávé-t, válaszolj rendesen!” Hát legyen, gondoltam, „Főleg az idő járt a fejemben, mikor írtam.” „Na ugye. Persze ezzel nem mondtál sokat, végtére ez minden színdarabban ott van.” Jaj, de okos, de okos, „Igen, de mégis mindenhol másképp, vagy nem? Ez egy kísérlet az idővel. Az időnkkel. Mérjük itt, mérjük ott, egy időnk van, de ugyanakkor ezer meg ezer... Ki tudja.” „Nem is rossz gondolat valakitől, aki kávézás közben magában beszél, hm?” – vettem oda cinkos mosollyal. „Bagoly mondja verébnek.”

„És milyenek a karakterek?” – kérdeztem immár a buszon, Újpest-Városkapu felé zötyögve. „Átlagemberek egy átlagos házban. Szóval... mindenki.” A foltos műbőr kapaszkodóburkolaton mélázva ráncoltam a homlokom. „Mindenkiről szól? Na ne csináld. Ó, Shakespeare!” „Persze, jól van, nincs átlagos ház és nem léteznek átlagemberek sem. Ezek is kitalált figurák lehetetlen élethelyzetben, a valóságtól teljesen elrugaszkodott történetészövésben. Semmi nincs benne, ami emlékeztetne bármire. Így jó?!” Kicsit talán eltúloztam a dolgot – általában így reagálok, ha váratlanul letöröm a saját lelkesedésem. Meg is kaptam a *magamét*. „Mit kell úgy felkapni a vizet? Semmi rosszat nem mondtam. Átlagemberek egy-egy furcsasággal. Valahol mindig kiszűrődik valami fura.” „Mint a Cohen számban?” Valahogy úgy, gondoltam. Eszembe jutottak szösszenetem szereplői, a maguk négydimenziós valójában. Félix, a bohókás író-féle – „Naná, hogy magadról mintáztad!” „Na és?” – és Ottó, a kimért, elvált üzletember. („Gyerekkorod óta képtelen vagy elszakadni ettől

FOLYTASSA, COLLEGA!

---

a két karaktertől, hm?” „Talán mert nem voltak teljesen készen!”) Serény, a néma gondnok, aki mozdulni sem akar, és eltörődött felesége, Olga, aki semmi mást nem akar, mint hogy az megmozduljon. És Szonja, a lányuk, akinek a gondjai megpróbálnak átverekedni a szüleién. „Meg a szomszéd lány a gangról, őt se felejtjük el! A vagány magány...” „Tudom, épp most jött volna. Hát ők, hatan várnak – valamire...”

Az Astorián zötyögtem már keresztül a 49-esen. „Nem vizitek el a Coliba?” – kérdeztem egyszerre, mintha nem tudnám, hogy már egy ideje fontolgatom a dolgot. „Biztos?” „Hát, anyu meg apu biztos megdicséri, de nézd meg, mit szólnak ők!” Igazam lehet, gondoltam. Aztán váratlanul hozzátettem: „De ennél többet ne mondj róla, mit reklámozod itt magad?” „Ezt most mért kellett mondani?!” – csattantam fel hirtelen. „Mért, te elhitted, hogy skizofrén beszélgetést folytatsz saját magaddal?” „Mért, te nem?”

Nos, azóta szóba sem állunk. Ha azonban Te, kedves Olvasó, szívesen megnéznéd a darabot, amiről köztem és köztem e rövid eszmecsere lezajlott, a +Art Társulattal szeretettel várunk 2012. március 28-án az Estikébe. „Világszám!” „Na persze, világvége!” „Azt majd meglátjuk.”

Paksa Rudolf: Méltónak lenni a nagy elődökhöz... (7.)

A báró Eötvös József Collegium alapításakor két személyt neveztek ki, akik felelősek lettek a Collegium ügyeiért: az igazgatót és a curatort. Az intézmény egyszemélyi vezetője az igazgató volt. A curator feladata pedig, hogy a Collegiumot képviselje a politika és a társadalom felé. Legfontosabb feladata a vallás- és közoktatásügyi miniszter (vkm) és az intézmény közti közvetítés volt. A régi Collegium tagjait ugyanis a vkm rendelettel nevezte ki, s erről miniszteri szignóval ellátott díszes (merített papírra nyomott) fejléces levélben értesítették a felvetteket. A felveendő hallgatók személyére az igazgató tett javaslatot. A vkm és az igazgató között a curator volt a közvetítő. Az elbocsátások (mai szóval kirúgások) esetében ugyanez történt. A curator másik fontos feladata a Collegium protokolláris eseményein (tanévnyitó, évváró, jelentős vendégek fogadása, jubileumi ünnepségek) való részvétel volt. Ezen túlmenően azonban csak ritkán jelent meg az intézményben, nem tartotta azt folyamatos ellenőrzés alatt, és „rajtaütésszerű” látogatásokat sem tett. A legritkább eset volt, amikor a Collegiummal kapcsolatos nagy nyilvánosságot kapott ügyekben vagy parlamenti vitákban jelenítette meg az intézményt a curator. Utóbbi miatt volt hasznos, ha a curator egyúttal tekintélyes, politikai súllyal rendelkező közszereplő. A curator tehát egyfajta társadalmi felelőse volt az intézménynek, aki egyúttal súlyt is adott annak.

A Collegium első curatorává az intézmény megalapítását javasoló, majd vkm-ként azt előkészítő báró Eötvös Lorándot nevezték ki.¹ Figyelemreméltó egyúttal, hogy az intézmény első igazgatójául az ő javaslatára választották Bartoniek Gézát, Eötvös egyik tanársegédét.² Ez a szereposztás jól mutatta a tudós politikus és a tanítványára bízott intézmény szoros, személyes bizalomra épülő kapcsolatát. Eötvös alakította ki azt a gyakorlatot is, hogy a curator az intézmény életében csak kevés, protokolláris szerepet vitt. Megfigyelhető, hogy

1 Eötvös szerepéhez l. Tóth Gábor: Az Eötvös József Collegium előtörténete. In *Szabadon szolgál a szellem, 1895-1995*. Szerk. Kósa László. Bp., 1995. 13-42.

2 Bartoniek igazgatóságának eseményeihez l. Kosáry Domokos: Az Eötvös Collegium történetéből. Az első évtizedek: 1895-1927. In *Tanulmányok az Eötvös Kollégium történetéből*. Szerk. Nagy József Zsigmond – Szijártó István. Bp., 1989, Eötvös Kollégium. 9-40.

az első években még jobban nyomon követte az újszülött intézmény és diákjai sorsát. Igyekezett kapcsolatait latba vetni a Collegium költségvetésének, anyagi, technikai és szakmai (pl. lektorok szerzése, könyvtárgyarapítás) feltételeinek javítására. Arra is odafigyelt, hogy a diákok szakmai előmenetele kellőképpen példás legyen, hogy ezáltal igazolják az intézmény létjogosultságát. Később azonban, miután a Collegium első generációja elhagyta az alma mater falait, már csak ritkán volt szükség arra, hogy a curator adjon súlyt az intézménynek, hiszen megtette ezt a végzett hallgatók szakmai tevékenysége. Eötvös személye már csak azért is alkalmas volt e feladatra, mert nemzetközileg elismert tudósból lett kultúrpolitikus, s 1889 és 1905 között az MTA elnöke is volt, s emellett számos külföldi tudományos társaság tagja, több külföldi magas kitüntetés birtokosa, 1913-ban pedig Nobel-díjra is jelölték.

Eötvös Loránd 1919. április 8-án bekövetkezett halála a legrosszabbkor jött a Collegiumnak. Az alig három hete kikiáltott Tanácsköztársaság ugyanis megkérdőjelezte az intézmény létét. A nemzetközi hírű Eötvös Loránd nélkül pedig a Collegium nyilvános képviselő nélkül maradt. A megszüntetésre vonatkozó terveket végül a Collegium egykori diákja, Balázs Béla (diákként még Bauer Herbert) közbenjárása akadályozta meg. Balázs tehát a proletárdiktatúra idején kvázi kurátorként működött, hivatalosan azonban nem lett curator. Tevékenységének köszönhetően az intézmény tovább működhetett Bartoniek igazgatósága alatt. Nevét azonban megváltoztatták: Lenin Kollégiumra.

A 133 napos proletárdiktatúra után a nevet változtatott intézmény hirtelen „gyanús” lett. Ennek biztos jele volt, hogy Bartoniek Géza igazgatót nyugdíjazni akarták. Az 1919-20-as zavaros időkben kétséges volt, hogy ki képviselhetné, egészen pontosan: ki védhetné meg az eredendően szakmai érdeklődésű (tehát apolitikus), oktatási rendszerében azonban kétségkívül kozmopolita intézményt. Ugyancsak gyanússá tette a Collegiumot annak nyíltan hangoztatott franciabarátsága, ami a trianoni béke születésekor ugyancsak nem számított jó pontnak. Pozitívumként esett viszont a latba, hogy a kialakuló keresztény-nemzeti kurzus szellemi megalapozásában két első generációs collegista (mindketten az 1900-ban felvett évfolyam tagjai) is részt vett: Szekfű Gyula és Szabó Dezső, akiknek Három nemzedék, illetve Az elsodort falu című kötete a kor bestsellere lett.³

Az intézmény megvédése volt az egyik cél, amiért létrejött ekkor az Eötvös Collegium Volt Tagjainak Szövetsége, mely nyíltan kiállt az intézmény és annak igazgatója, Bartoniek Géza mellett. Fellépésüknek meg is lett a következménye: az intézményt felkarolta gróf Teleki Pál miniszterelnök, aki elvállalta a curatorságot. Egyik első lépése volt, hogy megvédte Bartoniek Gézát, akit több mint egy év bizonytalanság után megerősítettek igazgatói pozíciójában.

Teleki egyébként is szívesen vett részt az ifjúsági szervezetek protokolláris vezetésében – hasonló tisztséget töltött be a magyar cserkészek élén.⁴ S ahogy Eötvös, úgy Teleki is valóban szíven viselte a Collegium ügyeit. Részt vett a protokolláris eseményeken, érdeklődött a collegisták előmenetele iránt, akiknek adott esetben ösztöndíjat is szerzett (így például Kosáry Domokosnak), és közvetített a vkm és az intézmény között. Az 1920-as évek elejének nehéz gazdasági helyzetében azt is elintézte egyszer, hogy egy vadászatról az ott lőtt nyulakat a Collegium konyhájára küldjék. A collegisták aztán egy hétig csak nyulat ettek, aminek emléke az azévi kabaréba is bekerült („nyulak éneke”). Teleki támogatása különösen akkor vált fontossá, amikor több collegista is belesodródott az 1932-es egyetemi kommunista szervezkedésbe, amelynek egyik vezetője Rajk László volt.⁵ Ez a korban főbenjáró bűnnek számított. A sajtó arról cikkezett, hogy vajon eléggé nemzeti és keresztény szellemű-e a Collegium, s méltó-e az állam által biztosított kivételezett helyzetre? A vádaskodásnak az is nyomatékot adott, hogy a Collegium felett 1919 óta ott lebegett a „vörös” gyanú. (A tények kedvéért szögezzük le: a Collegium a kor oktatási rendszerében valóban jól finanszírozott elitképző intézmény volt. Az is igaz, hogy a collegisták politikától való tartózkodásuk, illetve kritikus szellemük miatt nemigen álltak be a kurzus ifjúsági szervezeteibe, az egyetemi bajtársi egyesületekben például alig képviseltették magukat. Tagadhatatlan továbbá, hogy a collegisták és tanáraik a keresztény-nemzeti kurzus politikáját is kritikusan szemlélték, s európai látókörük is túlnyúlt a korban szokásos szemhatáron. Kommunista tűzfészek azonban nem volt Collegium, mindössze annyi történt, hogy néhány szociálisan érzékeny fiatal romantikus lelkesedésből olvasott ezt-azt és szórólapokat terjesztett.) A történetek emlékét

Ujváry Gábor – Nagy József Zsigmond. Bp., 2011, Ráció Kiadó. 14-27.

4 Telekiről részletesen l. Ablonczy Balázs: *Teleki Pál*. Bp., 2005, Osiris.

5 Erről részletesen l. Tombor András: Az 1932-es kommunista szervezkedés a Collegiumban. In *Szabadon szolgál...* 127-137.

őrzi a Gombocz Zoltán igazgatóságához kötődő anekdota, miszerint néhány collegista olyan hangosan énekelte az Internacionálét, hogy az utcán járőröző rendőrök be akartak jönni az intézménybe igazoltatni. Gombocz – hivatkozva az egyetemi autonómiára – nem engedte ezt, megígérve, hogy majd ő veszi kézbe az ügyet. (Ez volt az egyik előnye, hogy az igazgató akkor még a Collegiumban lakott, ami ekkor még egyfajta szellemi kolostorként működött.) Az anekdota szerint Gombocz felment az éneklő fiúkhoz, s felhívta azok figyelmét, hogy ha mindenképpen énekkört akarnak tartani, akkor legalább csukják be az ablakot, nehogy megfázzon a torkuk. ;-). Az anekdota kedélyességével ellentétben az 1932-es kommunista szervezkedés vádjában vétkesnek talált collegistákat a valóságban kicsapták az intézményből, illetve az egyetemről.

Teleki halála értelemszerűen megrázta a Collegium közösségét is, temetésén az intézmény testületileg képviseltette magát. Ekkor felmerült, hogy a hivatalban lévő kultuszminisztert, Hóman Bálintot kéri fel curatornak. 1941. május 3-án Szabó Miklós igazgató levélet írt Gerevich Tibornak (Hóman közeli barátjának és tekintélyes egykori collegistának), melyben tudatta, hogy Hóman a curatorság ügyében való előzetes megkeresésre igent mondott.⁶ Hómanból mégsem lett curator. Nem tudjuk, hogy konkrétan miért alakult így. Lehetséges, hogy ebben szerepet játszott a Szekfű Gyula és Hóman Bálint között kiéleződő konfliktus. Az mindenestre tény, hogy a németbarát politikát valló termetes Hómant a collegista köznyelv csak „Nyilas Pufi”-ként emlegette.

Hamarosan azonban ismét hátulütője lett annak, hogy a Collegium felett nem állt jelentős politikai súllyal rendelkező személy. 1944 májusában az imrédysta *Egyedül Vagyunk* hasábjain két cikk is kritizálta a „balfelé sodródott” Eötvös Collegiumot. Ezek egyikét Baráth Tibor, a Collegium egykori tagja írta. A vádakra Szabó Miklós igazgató válaszolt. Az 1944. októberi nyilas hatalomátvétel után Baráth lett a Szálasi-kormány Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumában az egyetemi ügyosztály vezetője. Ebbéli hatáskörében pedig leváltotta Szabó Miklós igazgatót, s helyére saját egykori collegistatársát, Kolozsváry Medzuy Bélát nevezte ki. A szovjet front közeledése miatt azonban a kormányhivatalok elhagyták a fővárost, így az új igazgató ténylegesen nem töltötte be tisztségét.⁷

⁶ Eötvös Collegium Levéltára 88. doboz, 185-ös dosszié (Curatori iratok)

⁷ Erről az időszakról l. *A háború sújtotta Eötvös Collegium. Tomasz Jenő emlékére*. Szerk. Dörnyei Sándor. Bp., 2004.

A második világháború után a szovjet támogatással létrejött Ideiglenes Kormányban Teleki Géza, az elhunyt Teleki Pál fia lett a vkm. Ő, apjához hasonlóan szimpátiával kezelte a Collegium ügyét, a curatori tisztség betöltését azonban a mérvadó collegiumi körök nem tartották időszerűnek. Ez aztán teljesen okafogyottá is vált, amikor 1946-ban Keresztury Dezső igazgató vette át Telekitől a miniszterséget.⁸ Ezután pedig az egyre inkább kommunisták uralta helyzetben fel sem merült a curatori tisztség betöltése. Kérdéses például, ha már 1945-ben az akkor moszkvai nagykövetté kinevezett Szekfűt kérik fel curatornak, akkor vajon változott volna-e bármi a Collegium történetében. Valószínűleg nem, hiszen 1948 őszén Szekfűt is felmentették, hamarosan pedig nyugdíjazták a kommunisták.

Az újjászervezett Eötvös Kollégiumban hosszú ideig nem volt kurátor. A Collegiumnak ekkoriban leginkább Kodály Zoltán mindig nyíltan vállalt collegistasága adott súlyt. Így őt – hasonlóan Balázs Bélához – afféle kvázi kurátornak tekinthetjük, aki megbízás nélkül töltötte be e szerepet. A tisztséget a rendszerváltás után hozták létre ismét, a gyökerekhez való visszatérés szimbolikus jelként. Ugyancsak szimbolikus tett volt, hogy azt haláláig Keresztury Dezső, a régi Collegium utolsó legendás igazgatója töltötte be. S bár ő abban eltért elődeitől, hogy nem volt politikus, ismertsége révén alkalmas volt a Collegiumnak a nyilvánosság felé való képviselőtétére. Kereszturyt aztán a filológus kurátorok követték. Ők vitathatatlanul jelentős szakmai tekintéllyel rendelkeztek/rendelkeznek a klasszika-filológia szűk szakmai berkeiben és a Collegium falai között. Politikai szerepet azonban ők sem vállaltak, s a szélesebb közönség szemében ismeretlenek.

---

⁸ Keresztury igazgatóságát dolgozza fel: *Keresztury Dezső, az Eötvös Colegium igazgatója (1945–1948)*. Szerk. Paksa Rudolf. Bp., 2004.

Barta Tamás: Interjú Papp Istvánval

Mesélj egy kicsit arról, mikor, hogyan kerültél a Collegiumba, és kik voltak ott a meghatározó tanáraid.
1997-ben kerültem be az Eötvös Collegiumba. A felvételi bizottság akkor Kósa Lászlóból, Bertényi Ivánból, Gerő Andrásból, illetve az akkor még a diákok közé tartozó Egry Gáborból állt. Négy bentlakó történészt vettek fel abban az évben. Nekem ez akkor nagyon

Papp István 1979-ben született Mezőtúron. 1997-től 2006-ig volt az Eötvös Collegium lakója, történelempolitikatudomány szakon. 2007-ben pályázott a Collegium Történész Műhelyének vezetői posztjára. Jelenleg az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának munkatársa. Részben kollégista éveiről, részben a Levéltárban folytatott munkájáról kérdeztem.

nagy eredmény volt. Középiskolás koromban, olyan '95, '96 táján hallottam először a Collegiumról, Szekfű Gyula kapcsán, és mielőtt kollégista lettem el is olvastam néhány könyvet a Collegiumról: Fodor András könyvét, Szász Imrét, stb. Így aztán jó érzés volt, hogy én is ennek a rangos, patinás intézménynek a tagja lehetek.

Ellentétben azzal a fanyalgással, nyafogással, amit sajnos tapasztaltam a '90-es évek kollégistáinál, nekem hihetetlenül

pozitív élményt jelentett Eötvös-kollégistának lenni. Talán ebben az is közrejátszott, hogy első generációs értelmiségi voltam, úgyhogy nekem a Collegium nemcsak mint diákközösség volt érdekes, hanem, mint olyan közeg, ami az értelmiségi létet a szó legpozitívabb értelmében közvetítette.

A tanárok? Abban az időben annyira még nem volt szervezett a Collegium, mint a későbbi években. Voltak „EC” kóddal ellátott órák, de ezek az egyetemen voltak, nem annyira a Collegiumban. Így kerültem például Bak Borbálához, akinek a történeti kutatás módszertana, illetve forrásismeret területén mindenképpen maradandó élményt jelentett. Így kerültem kollégista óraként Romsics Ignác négy féléven keresztül tartó nemzetiségtörténeti szemináriumára. Ez szintén nagy élmény volt. Érdekes, hogy később, már nem is bentlakó kollégistaként, hanem szeniorként alakult ki egy közelebbi kapcsolatom Kósa Lászlóval, aki annak idején felvételiztetett. Ő historiográfiai órát tartott, a két világháború közötti magyar történetírás nagyjainak, Domanovszky Sándornak, Szekfű Gyulának, Mályusz Elemérnek és társaiknak munkásságát ismertette a hall-

gatókkal. De mielőtt még kollégista lettem volna, ő akkor tartott egy Eötvös Collegium története című szemináriumot is.

Nem állom meg, hogy rá ne kérdezzek: Mi volt ez a „fanyalgás” a ’90-es évek kollégistái között, amit az előbb említettél?

Akkoriban a Collegiumban alapvetően két nagy „párt” volt. Az egyik a „klerikusok”, vagyis döntően a katolikus egyházi gimnáziumokból, bencésektől, piaristáktól jövők (általában mindig egy emeleten, sőt jellegzetesen együtt, egy-egy szobában laktak). A másik csoportnak nem volt ennyire körülhatárolható neve, mondjuk azt, „liberális” szellemiségű emberek tartoztak ide, akik általában a magyar baloldalhoz húztak, szabados viselkedésűek voltak, életmódjukban, életstílusukban elég nagy lazaságot mutattak, szemben a katolikus diákok fegyelmezettségével, szigorával. Én egyik csoporttal sem azonosultam, nem azért, mert református gimnáziumba jártam, ebben inkább a családi hagyományoknak volt szerepe. Tőlem minden magamutogató, öncélú értelmiségi magatartás távol állt, amit a „liberális” vagy magukat annak mondó kollégisták mutattak, sem az a merevség, szigorúság, túlzott fegyelmezettség nem tetszett, amit a „katolikus-klerikális” rész mutatott; ezt kicsit ridegségnek, lekezelésnek éreztem. Nekem mindkét csoportban voltak szimpatikus és nem szimpatikus arcok. Azt tapasztaltam egyébként, hogy ez a két rész egymástól függetlenül is gyakran fanyalgott a Collegiumot illetően, mondván, hogy nincs igazi közösség, nem érzik jól magukat. Lehet, hogy ebben volt valami, mert nem volt olyan értelemben szervezett diákság, mint az ezredfordulót követően. Bár kétségkívül működött a diákszínjátszó kör, illetve drámakör, voltak akkor is kiadványok, rendezvények, mégse volt az egész olyan letisztult, határozott, disztíngvált, mint a későbbi években. Én viszont nagyon örültem annak, hogy egyáltalán abból a világból, ahonnan származtam, el tudtam jönni.

De azért azt vettem észre, hogy 1999-2000 táján egyre inkább kerültek be olyan generációk, akik igazából lehetőségnek tekintették ezt a collegiumi világot, és normálisan próbáltak belőle építkezni.

Amikor a Collegiumba kerültél, volt már határozott irányvonalad mint történésznek, hogy mivel szeretnél foglalkozni, vagy hogy melyik korszak érdekel?

Annyiban igen, hogy mindenképpen „újkoros” akartam lenni. A XX. századi történelem érdekelt, ezen belül is inkább a magyar, mint az egyetemes. De ekkor még nem volt annyira kiforrott irányvonal, és olyan tanáregyéniesség sem, akihez csatlakozhattam volna. Elein-

te leginkább az '56-os forradalom érdekelt, aztán a Kádár-korszak. Majd általában a magyar kommunista mozgalom története. Harmadéves voltam, amikor Romsics Ignácnak a már említett nemzeti-széppolitikai szemináriumára jártam. Aztán rajta keresztül jutottam el oda, hogy a népi mozgalom történetével, ezen belül is a népi kollégiumi mozgalom történetével kezdtem el foglalkozni.

Hogy a XX. század hatalmas forrásbázisából, eseménytengeréből az ember mit ragadott ki, az nagyon sok esetben a véletlennek is volt köszönhető, talán részben nálam is. Ebben kicsit a lokálpatriótaságom is szerepet játszott, merthogy azért választottam a népi kollégiumok történetét, mert az egyetlen mezőtúri származású miniszter is népi kollégista volt. (Gyenes Antalnak hívják, ma már senki nem emlékszik rá, begyűjtési miniszter volt a Nagy Imre-kormányban.) Először az ő életrajzát akartam megírni, aztán rájöttem, illetve Ignác is mondta, hogy a Nékosz¹ érdekesebb téma. Így jutottam el a Nékoszhoz, és a Nékoszon keresztül a népi mozgalomhoz.

Voltak akkoriban a Történész Műhelyen belül csoportok, munkaközösségek, akik egy korszak iránt érdeklődtek?

Volt ilyen kezdeményezés (és én nagyon jónak tartottam, emlékeim szerint első-másodéves koromban állt fenn), hogy korszakonként tagolódjunk: ókorászok, középkorászok, újkorászok, XX. századosok, és talán még volt valami átfogóbb is, filozófusok vagy valami ilyen külön kategória. És ezeket a három-négy főből álló kis csoportokat egy idősebb kollégista, ötödéves vagy szenior vezette. A mi munkánk elég célirányosan kezdődött, mert Egry Gábor vette kezébe az irányítást, aki akkor, amikor kollégista voltam egyértelműen az első számú történész hallgatója volt a Collegiumnak (OTDK-t nyert, magyar gazdaságtörténettel foglalkozott). Ő kezdett XIX-XX. százados blokot kialakítani három-négy emberből.

De nekem a baráti köröm és a szobatársaim nem a történészek közül kerültek ki. De volt azért egy-két történészhallgató, akikkel nagyon jóban voltam, leginkább a fölöttem egy évfolyammal járó Hermann Istvánnal, aki ma már a Veszprém Megyei Levéltár Igazgatója.

A collegiumi kapcsolatok segítettek abban, hogy ide kerültél az Állambiztonsági Levéltárába?

Abban, hogy ide kerültem, Romsics Ignác segített, ő volt az, aki beajánlott ide, ő hívta fel az igazgató figyelmét rám.

Jellemzően kik járnak ide? Inkább kutató történészek, vagy olyan érintettek, akik a saját dossziéjukba akarnak betekinteni?

Van természetesen egy abszolút komoly szaktörténész, levéltáros gárda, akik hosszú évek óta kitartóan kutatják az állambiztonsági iratokat. Vannak újságírók, akik bizonyos témakörökre ráállnak. De mindig jönnek egykori események túlélői, illetve a leszármazottaik is: régi '56-osok, politikai foglyok, emigránsok, akik hazatérnek. És vannak olyanok is akik családtörténeti kutatás céljából térnek be ide, ők azonban talán inkább a kisebbség.

A Levéltár működése két részre tagolódik: az állampolgári betekintésre és a tudományos kutatásra. Az állampolgári betekintés abból áll, hogy valaki bejön, megadja az adatait, és egy idő múlva szólnak neki, hogy milyen információkat találtak rá vonatkozólag. A közéletben időről időre lánggra kapó vitáknak is inkább ez áll a középpontjában. Az emberek a tudományos kutatás mikéntjét nem mindig ismerik, kicsit maguk is mintha ódzkodnának néha ettől, mert ugye a kutatáshoz szerezní kell támogatói nyilatkozatot, kutatási engedélyt, készíteni kell publikációs jegyzéket, stb., tehát vannak bizonyos formai, tartalmi megkötések egyaránt.

Azért azt mondanám, hogy mégis a valódi tudományos céllal jövő kutatók tesznek ki egy nagyobb réteget. Nyilván ebbe beleértem, az egyetemistákat, szakdolgozókat, PHD-hallgatókat is. Azok, akik kifejezetten a családjuk múltját kutatják vagy a magukét, ők talán a kisebbség. Bár előfordul, hogy valaki bead egy-egy témát, aminek ő is a részese, vagy érintettje volt. Például, ha egy katolikus pap egy egyházmegye történetéről ír, akkor meg szokta nézni az általános, és a rá vonatkozó részt is.

Mi a helyzet a külföldi kutatókkal?

Van érdeklődés külföldről is. Értem itt a régóta emigrációban élő magyarokat is, akik hazajönnek, de vannak teljesen idegen anyanyelvű, és állampolgárságú kutatóink is. Volt már kanadai, norvég, olasz, lengyel kutatónk, akik részben magyar történelemmel foglalkoznak, részben Kelet-Európa történetébe beillesztve próbálják a magyar történelem egyes eseményeit értelmezni. Az Európai Unió polgárai egyébként különösebb megkötés nélkül kutathatnak itt, az EU-n kívülről jövők viszont csak a MTA valamelyik intézetének (Történeti, Politikatudományi, Szociológiai) a támogató állásfoglalásával.

Milyen kiadványokat ad ki a Levéltár, és hogyan zajlik a kiadás?

Van itt egy előzetes feldolgozás. A legtöbb hagyományos levéltárhoz

képest, itt elég komoly számítógépes adatbázis kiépítése folyik, már évek óta. Ennek a célja, hogy egy-egy iratra minél több szempontból lehessen keresni. (Melyik szerv hozta létre, milyen személyek, helyek, események szerepelnek benne, stb.) Ez egyébként megkönnyíti mind az állampolgári betekintést, mind azt, hogy a kutatók megtalálják a számukra érdekes dossziékat. A dossziék jelzései (az ügynök fedőneve, és a dosszié száma) ugyanis önmagukban nem sokat mondanak. De vannak a Levéltárnak forráskiadványai és egy évente négyszer megjelenő internetes folyóirata, a Betekintő is (www.betekinto.hu).

Melyek azok a részek, amik nem kutathatók?

Nem annyira konkrét forrásokat tiltanak le, inkább egyes forrásokban vannak olyan információk, amik nem ismerhetők meg a levéltári törvény alapján. Olyan érzékeny adatok, amik sértenék az illetőt, még akár halála után harminc évvel is. Ilyenek a szexuális életre, a káros szenvedélyekre, illetve különböző egészségügyi problémákra vonatkozó információk. Ezeket ki kell takarnunk, felismerhetetlenné kell tennünk, lehetőleg olyan módon, hogy az a lehető legkevésbé akadályozza a tudományos kutatást.

Barta Tamás: Collegiumi népdalkincs 6+1 De szeretnék Eötvös Colis lenni

Collegiumi népdalokat bemutató sorozatunk ugyan hivatalosan lezárult lapunk előző számában, maradt azonban még egy dal, amelyről, úgy érzem, érdemes szót ejteni. Bár dalkincsünknek ez a darabja nem igazán nevezhető collegiumi népdalnak, mert mind ez ideig nem mondhatjuk el róla, hogy olyan mértékben folklorizálódott volna, mint a Magyar baka, az 1848-ban nem így volt, vagy akár az Éliás próféta. Ennek azonban egyszerű oka van: a lapunkban bemutatott dalok közül ez a „legfiatalabb”. Azt tehát, hogy e dal az Estikében rendezett hagyományos tivornyázások, illetve a komoly/komolytalan collegiumi rendezvények kedvelt és általánosan ismert számává válik-e, vagy a „Gumiarábikum”-kezdetű régi collegiumi klasszikushoz hasonlóan feledésbe merül az újabb collegista nemzedékek előtt, nagy mértékben az idő illetve az utókor dönti el.

Meglehet, hogy eddigi mellőzöttségét kevésbé könnyen megjegyezhető, elvontabb, egyszersmind költőibb szövege okozza, amely a „klasszikus” népdalok helyett inkább a megzenésített kortárs versekhez közelíti a művet. De épp költőisége miatt érezte szerkesztőségünk úgy, hogy ennek a „még-nem-egészen-népdalnak” helye van összeállításunkban.

A mű (akárcsak annakidején a Sweet Home, Eötvös Koli) egy széles körben ismert zeneszám dallamára íródott, és szintén egy emlékezetes GóJaműsor betétdala volt (2009-ben). A szöveg Markó Anita munkája, a zene pedig a mára már underground történelemé (vagy legendává?) vált Kispál és a Borz együttes De szeretnék... című számából való, amely a Turisták bárhol albumon jelent meg, 2003-ban. Ha már népdalokról beszélünk, talán nem felesleges szócséplés megemlíteni, hogy ennek, az eredeti számnak is létezik „népies” (értsd: magyar vonós parasztszámára átdolgozott) változata, amelyet a Csík Zenekar alkotott meg 2005-ben.

„Elődjéhez” hasonlóan a 2009-es GóJahimnusz is felhasználta az eredeti szám egynémely szövegi elemét, fordulatát és poénját is, de azokat az aktuális (collegista) környezethez igazította. Az eredeti szám első versszakában felbukkanó, egymáshoz szabad asszociációkon át kapcsolódó, néha álomszerű cselekvések helyett itt a

collegista-élet jellegzetes tevékenységei jelennek meg. Igaz, külső szemlélő számára ezek is valószínűleg egymáshoz laza asszociáción keresztül kapcsolódó, néha álomszerű cselekvések kifejezésének tűnhetnének.

Mégis felfedezhető valamiféle logikai sorrend ezen tevékenységek között. Látható, hogy az első versszakot keretbe foglalja az ismétlődő „beköltözés” szó, így ennek megfelelően maga a szöveg is a Collegiummal való ismerkedés tetteit énekli meg. Kérdés lehet persze, hogyan keveredik ide a „latinozás” szó, hiszen a latinórák a collegisták... hm... többsége számára nem a beköltözés körüli benyomalmakhoz tartoznak. (A szerző nyilván gondolt azokra is, akiknek de.)

A következő versszakok már a collegista-élet következő szakaszairól szólnak, amelyekben az újonc/leendő szarGóJa már beleszokott az ittlakásba, és egészen más gondjai támadnak. Visszatérő motívum azonban mindenhol a „műhelyezés”, a „latinozás” és a „könyvcipelés”, jelezve, hogy ezek alapértelmezetten tényleg permanens elemei a collegista-létnek. (Bár nem vagyok híve a pozitivista verselemzésnek, de érdekességként megjegyezhetjük, hogy a könyvcipelés a Társalgó kialakítása körüli ide-oda pakolgatások miatt a szokásosnál is nagyobb mértékben érintette a 2009/2010-es tanév GóJaévfolyamának tagjait.)

Mint az eredeti számnak, az általunk vizsgált éneknek is megvan a maga dinamikája: egyes versszakokban az egyszavas kifejezések, a szinte csak futtában odavetett, mozgást kifejező igékből képzett főnevek a folyamatos mozgás, esetünkben a folytonos rohangálás képszerű megjelenítései (amelyet csak néha-néha szakít meg egy-egy rövid „hanyattdőlés”). A versszakok közé illesztett refrének azonban a maguk hosszabb soraival a pihenés, az elmerengés, az ábrándozás kifejezői. Még hozzá igazán szép és szemléletes kifejezői: felvázolják a jövő nemzedékek előtt is, hogy minden idekerült elsőéves legnagyobb célja akár kimondva, akár kimondatlanul elsősorban az, hogy szarGóJává legyen, ezzel teljes jogú Collegistává váljon. Távoli jövőként pedig mindegyikünk szeme előtt ott lebeg a tekintélyes „Tanár Úr”-i illetőleg „Főtanár Úr”-i cím és az ezzel járó tekintély megszerzése is (bár elsős körünkben ezt még ritkán tudatosítjuk magunkban). Továbbá itt, ennek a dalnak a refrénjében jelenik meg a sorozatunkban bemutatott dalok közül egyedül a Collegium talán világszerte legismertebb lakójának, Kodály Zoltánnak a neve, valamint egyedül itt említődik a collegista évek fontos helyszíne,

BARTA TAMÁS: COLLEGIUMI NÉPDALKINCS

az Estike is, szintén mint a collegista vágyainak tárgya egyszer-smind pihenésének, enyhülésének és vigasztalódásának helyszíne.

Személyes véleményem szerint a dal legszebb sora mégsem pont ez, hanem a korábbi: „Ménesi út – találkozás”. Talán ez a sor a legköltőibb, mert ez ad alkalmat a legszélesebb körű asszociációkra, ez mozgatja meg legjobban a hallgató fantáziáját. Vajon kivel találkozik a lírai én, és kivel találkozunk mi a Ménesi úton? A *Sweet Home Eötvös Koliban* is megénekelte ideges sofőrrel, egy ismerős collegistával, netán egy új, eddig teljesen ismeretlen arccal, aki azonban sokat fog még jelenteni nekünk? Mindez egyfelől a képzeletünkre másfelől mindennapi tapasztalásainkra van bízva.

GóJahimnusz

A „De szeretnék” nótájára

(Szöveg: Markó Anita, Zene: Kispál és a Borz)

Beköltözés, felszaladás
Szobakulcsot keresgélés,
Műhelyezés, latinozás
Könyvcipelés, beköltözés.

Refr: De szeretek én is hej, Eötvös Colis lenni
Nézni, hogy kell GóJából szarGóJává lenni
És ha „tanárúr” leszek, s iszonyú tapasztalt
Kérek majd Kodály mellé egy alumni-asztalt.

Villamosozás, ELTÉ-re futás
Sebbel-lobbal, ha zh-írás...

Idejövés, máshol-lakás,
Bejárókat összegyűjtés.
Műhelyezés, latinozás,
könyvcipelés, hanyatt dőlés...
Elaluvás, felébredés,
Estikében üldögélés.
Netregelés, hűtőnyitás,
Ménesi út - találkozás.

Refr.

De szeretek én is hej, Eötvös Colis lenni,
Hosszú nehéz nap után Estikébe menni,
És ha néhány sör után eljön a holnapma
Csak négy emelet fölfelé és máris otthon vagy.

Refr.

Bánlaki D. Stella: Az MSZMP mint a Fidesz fegyvere

2010. december elején terjesztették a parlament elé a kormánypártok, a hó végére pedig el is fogadták az alaptörvény átmeneti rendelkezéseiről szóló törvényjavaslatot, mely a Magyar Szocialista Munkáspárt jogutódjaként az MSZP-t is felelőssé teszi a kommunista diktatúra bűnei miatt. Elsősorban ideológiai volt az ügy 1991-ben, a Zétényi–Takács-féle igazságtételi törvény elfogadása után, és ideológiai a téma ma is. Mindemellett egyáltalán nem mellékesen politikai célokat szolgál.

Miről is szól pontosan Lázár János és Harrach Péter javaslata, éppen most, amikor Magyarország a kormányzati kommunikációval szembemenve az IMF segítő kezéért kell, hogy nyúljon; amikor a felhalmozott adósságok miatt működésképtelenné vált iskolákat, önkormányzatokat, kórházakat államosítani kell; amikor a devizahitelek és bankok problémája még nincs megoldva? Elcsépett lenne egyszerűen a gumicsont-effektusra fogni mindent, ahogy azt a Fidesz-kormány elmúlt másfél évében sok egyéb, látszólag csekély jelentőségű ügy (átnevezések, Matolcsy luxusáfabája, Orbán külföldi látogatásai, Kerényi festményei) esetében már sokan megtették. Különben is, a legendás, Kónya Imre és Pető Iván által is – immár kétszer – megvitatott ügy nem ilyen egyszerű, ez nem egy hirtelen felröppent ötlet.

A történelmi bűnösök felelősségre vonása a politikai jobboldal és baloldal alapvető ellentéteit feszegeti, egész világszemléletük gyökerénél kapirgál. Visszanyúlik egészen a kiegyezésig, amikortól kezdve a „nemzet vagy haladás” közötti kötelező választás fontossá vált, és artikulálódott a jobboldalon a „helyes hazafiság” fogalma, ami balról nézve sokszor feleslegesen fontoskodó nacionalizmusnak látszott (látszik). Már ekkor megfogalmazódott a „haza ellen cselekvő” egykori bűnösök mindenkori elszámoltatásának kötelessége is, ami aztán a népi-urbánus ellentét egyik sarokkövévé vált.

Nem változott ez '89 után sem, amikor a jobboldali pártok az „erkölcsi alapú nemzeti demokráciát” tűzték ki célul, és a rendszerváltás mellé elitváltást is kívántak. Azt hihetnénk, a kommunizmus bűneinek jelentősége újabb húsz év távlatában elhalványodott, az elégtétel iránti vágy mérséklődött. Ez így is van, de a távoli múlthoz

való hozzáállás alapjaiban véve megmaradt sajátosnak, a rendszer-váltás közelmúltjával kapcsolatban pedig egyik részről kialakult a csalódottság. Mindezeken túl akadnak fontos aktuálpolitikai érvek is a lövészárkok kiásására.

Ma, amikor a Fidesz-KDNP szavazói – talán önmaguk előtt is titkolva – egyre csalódottabbak a kormányzati (gazdaság)politikát illetően, kell valami, amivel a kormánypártok lehetővé teszik számukra az önigazolást: 2010 tavaszán jól döntöttem. Ez a nemzeti, egyébként a hétköznapiok realitásában csekély jelentőséggel bíró ügyek folyamatos napirenden tartása. Ezenkívül, bár a baloldali szavazókat nyilván nem fogja maga mellé állítani a kormánypárt, felkeltheti bizonyos idősebb korosztály politikailag eddig inaktív rétegeinek érdeklődését.

Másrészről, bár a Demokratikus Koalíció megalakulása és kiválása óta az MSZP népszerűsége radikálisan csökkent, tagadhatatlan, hogy ma még jelentős szavazóbázissal rendelkeznek. Nem kell percről percre követni a magyarországi politikai eseményeket ahhoz, hogy tudjuk: a Fidesz mindent megtett ellenfeleinek ellehetetlenítésére. Említhetjük itt Gyurcsány felelőssé tételét az államadósság növekedésének ügyben, vagy az őt ért, később hamisnak bizonyult vádak terrorcselekmények elkövetésének kapcsán. Mindezek a Fidesz agresszív, az ellenzék ellen irányuló politikája mellett kizárólag a média erejét bizonyították: tízezrek vizionáltak rabláncon az egykori vezetőt. Erről szól a kommunisták ügye is: felidézni, emlékeztetni, honnan jött az MSZP, milyen múlttal ülnek ma néhányan a Parlamentben. Jó, ha tudjuk azonban, a Fidesz soraiban is akadnak olyanok, akinek a Lázár-Harrach javaslat nyomán egykori tevékenységét vizsgálni lehetne: Martonyi János, Stumpf István és Járai Zsigmond egyaránt magas beosztású vezetők voltak.

Az igazságszolgáltatás jogossága nem kérdés. Nem volt az '90-ben sem, hiszen Zétényi és Takács törvényét elfogadta a Ház, és Pető ma is belátja, a felvetésnek volt jogosultsága. Ugyanígy 2011-ben sem lehet elévültnek, feleslegesnek nyilvánítani a kázust, és ezt részben még az ellenzéki pártok is belátják.

A kérdés az, milyen módon, és milyen valódi indíttatásból, vagy céllal valósul meg az elképzelés? Helye van ennek az alkotmányban, méghozzá egy konkrét párt megnevezésével, annak új, fiatal tagjainak megkülönböztetése nélkül? Hol, milyen elv szerint lehet meghúzni a határt bűnös és nem bűnös, felelős és nem felelős között? Lefedi-e a javaslat a kollektív felelősség elvét, és ha igen,

hogy kerülhető el ennek az Európai Unió alapelveivel való ütközése? Sor kerül-e ezek után az egyéb történelmi bűnösök (pl. II. világháború, és az azt követő szovjet megszállás) felkutatására is? Végül, csillapítja-e majd a magyar társadalomban felkorbácsolt indulatokat az efféle elégtétel, vagy csak újabbakat, esetleg egyszer már elfelejtetteket szít fel?

Tóth Olivér István: Az egyházügyi törvény katolikus recepciója

Az elmúlt számunkban részletesen foglalkoztam az új egyházügyi törvénnyel (*Nagy jogállami harakiri*), amely azóta számos változáson esett át: előbb bejelentették, hogy visszavonják, majd erre válaszul az Alkotmánybíróság gyorsított eljárásban megsemmisítette, később az Országgyűlés változatlan formában elfogadta, végül további 18 egyházzal bővült az elismert felekezetek listája. Mindez azonban nem érne meg egy újabb cikket, hiszen a lényegen nem változtat: egy procedurális szempontból minden eddiginél rosszabb, terminológiailag problematikusabb és társadalmilag igazságtalanebb törvény van életben, igaz, van ahol még ennél is rosszabb, pl. Görögországban.

Azonban ennél lényegesen érdekesebb kérdés a törvény katolikus recepciója, mivel az Egyház az egyik legnagyobb nyertese a törvénynek, ugyanakkor egy deklaráltan e világban élő, de nem e világból való szervezet esetében nem feltétlenül igaz, hogy „a pénznek nincs szaga.” A két legérdekesebb reakció, amellyel a cikkben foglalkozni fogok, egyrészt a *Magyar Kurír*on, a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia hivatalos sajtóorgánumán megjelent interjú Schanda Balázssal, a PPKE jogi karának dékánjával (Szilvay Gergely: *Körkép: bevett szokás az egyházak állami rangsorolása Európában*. magyarkurir.hu, 2012. január 24.), másrészt Márfi Gyula veszprémi érsek válasza (*Márfi Gyula érsek válaszlevele David Baer teológia- és filozófiaprofesszornak*. veszpremiersekseg.hu, 2012. február 23.) dr. David Baer evangélikus teológus levelére. (Márfi levelére később Gyurcsány Ferenc írt briliáns és egyben szimptomatikus választ, azonban ennek tárgyalása kívül esik a cikk témáján.) Hogy azonban ezeket az eszmefuttatásokat értékelni tudjuk, tekintsük át röviden a „modern” katolikus gondolkodás történetét az I. Vatikáni Zsinattól a II. Vatikáni Zsinatig.

Az I. Vatikáni Zsinat (1869–70) a gyorsan változó „modern” világra adott választ a pápai infallibilitás és Isten létének a természetes ész világosságánál való felismerhetőségének dogmává tétele által. A modernizmus fenyegetése jelen esetben azt jelentette, hogy a döntően a klasszikus német idealizmus által befolyásolt filozófiai élet

és a modern filológiai apparátust a Bibliára is alkalmazó protestáns Biblia-kritika alapjaiban *látszott* fenyegetni a katolikus tradíciót, amennyiben előbbi a – megszorításokkal – hivatalosnak tekintett filozófiát, a tomizmust tette változatlan formában tarthatatlanná, míg utóbbi – ironikus módon – az apostoli tanítóhivatal csalhatatlanságát kérdőjelezte meg. Erre válaszul jött létre a „modernista” katolikus teológiai álláspont, amely azonban 1870 után gyorsan veszített népszerűségéből, a könyvek nagy részét indexre tették, képviselői pedig önkéntes hallgatásba burkolóztak. Az I. Vatikáni Zsinat után kialakuló anti-modernizmus tulajdonképpen a tomizmust próbálta ismét harcképesé tenni, és a Biblia-kritikát igyekezett megcáfolni.

Ugyanakkor az Egyház válsága ebben az időszakban nemcsak eszmei, hanem társadalmi téren is kibontakozott, hiszen a francia forradalom után a gallikán egyház jelentősen meggyengült, és csökkent a függése Rómától, 1870-ben az egyesült Olasz Királysággal is megromlott az Egyház viszonya, 1871 után pedig Németországban bontakozott ki a Kulturkampf. Tehát az Egyház Európa négy katolikus nagyhatalmából hárommal meglehetősen problematikus kapcsolatba került, egyedüli nemzetközi támasza a Habsburgok monarchiája maradt. Ezzel párhuzamosan a katolikus intézményrendszer elveszítette befolyását, a katolikus értelmiségi elit egyre vékonyodott: míg a század első felében a politikai spektrum két oldalán Alexis de Tocqueville és Joseph de Maistre magas színvonalon képviselt egy sajátos felfogású hitet, a XX. század elejére a katolicizmus XIII. Leó progresszív enciklikája, a *Rerum novarum* ellenére is az ókonzervativizmus szinonimájává vált.

Ugyanakkor a XX. század pusztító háborúi, totalitárius diktatúrái és népiirtásai megmutatták, hogy az Egyház nem maradhat érzéketlen a változások iránt: trón és oltár évezredes szövetsége a polgári Európával együtt végleg elpusztult, és a hatalom Juliánusz Aposztata óta először fenyegetést jelent az Egyház működésére. A II. Vatikáni Zsinat (1962–65) a kihívásokra egy autentikusan katolikus, (toqueville-i értelemben) liberális-konzervatív választ adott, amely átvette a felvilágosodás retorikájából az emberi jogokra és a civil szférára vonatkozó érvelést, azonban elutasítva annak radikális tradíciókritikáját ezeket az értékeket a teremtett ember istenképmásiaságából és a két valóság autonómiájából vezette le. Többek között ennek az ideológiai áramlatnak az eredménye az az Európai Unió, amelynek alapértéke a katolikus társadalmi tanításból kölcsönzött szubszidiaritás és zászlaja Szűz Mária csillagkoroná-

ja. Ugyan a II. Vatikáni Zsinat lendületes szelleme mára lankadni kezdett a világegyházban is, ez az intellektuális keret az, amelybe a magyar katolikus recepció illeszkedik, vagy éppen hogy nem illeszkedik. A következőkben amellet szeretnék érvelni, hogy nem illeszkedik: a reakciókat olvasva az az ember érzése, hogy a magyar katolikus értelmiség a II. Vatikáni Zsinat újításaiból annyit fogott fel, hogy meg kell fordítani az oltárt és magyarul kell misézni.

A *Magyar Kurír* cikke színvonalasan és részletekbe menően elemzi az európai egyházügyi szabályozásokat (ez leginkább a szerző, Szilvay Gergely újságírói kvalitásait dicséri), és az utolsó négy mondatban – mintegy „katolikus véleményként” – beidéz egy mondatot a sokat hivatkozott *Dignitatis Humanae*ből. A cikk első része jelen esetben kevésbé izgalmas, hiszen a szokásos érvrendszer – anglikán államegyház, görög diszkrimináció, többszintű szabályozás nemzetközi precedensei stb. – mentén halad, miközben elfelejteni látszik azt a tényt, hogy a bíráló egyfelől arra vonatkozik, hogy megkérdőjelezhető az egyházak *elismerésének módja* (ti. egy per definitionem közvetlenül választott és nem jogi értelemben objektív testület döntése nyomán történik), másfelől pedig arra, hogy a *támogatás* nem adott közhasznú tevékenység (pl. közoktatási intézmények üzemeltetése), hanem *ezen elismertségtől függően* oszlik szét. Azaz való igaz, hogy az anglikán egyház államegyház, de ugyanúgy semmilyen juttatást nem kap az államtól, mint a muszlim felekezetek, ahol pedig van támogatás, az általában a korábbi magyar szabályozás mintájára működő rendszerben valósul meg. Ugyanakkor a cikk vége igazán árulkodó: a püspöki konferencia hivatalos lapja tulajdonképpen semmilyen affinitást nem mutat aziránt, hogy a kérdés nem pusztán gyakorlati, hanem teológiai természetű is. Talán ezzel magyarázható, miért csak egyetlen mondatot közölnek – azt is mintegy kisszínesként – egy enciklikából. Pedig a valódi kérdés éppen az volna, hogy miképpen illeszkedik ez a törvény a katolikus társadalmi tanításba, amely szerint „Valamely nemzethez fűződő történeti és kulturális kapcsolatai alapján egy vallási közösséget az állam különleges elismerésben részesíthet: az ilyen elismerésnek azonban sohasem szabad más vallási csoportok *polgári* vagy társadalmi szempontú diszkriminációjához vezetnie” (*Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*. Szent István Társulat, 2007., 423. – kiemelés tőlem). Az erre való reakció azonban teljességgel elmarad.

68 A második eset alapja a magyar evangélikus egyháztörténetet kutató Dr. David Baer teológus levele, amellyel azon jobboldali vallásos

szavazókat szólítja meg, akik 2010-ben Orbán Viktorra szavaztak. A levél lényegi mondanivalója egy mondatban összefoglalható: a kormány intézkedéseinek – keresztény-nemzeti kommunikációja ellenére – semmi köze a kereszténységhez és a nemzeti érdekek védelméhez, sokkal inkább egy antidemokratikus tradíció részét képezik, amelyek az országot minimum kiszakítják az Európai Unióból, de inkább polgárháborúba vezetik. A levélre Márfi Gyula veszprémi érsek írt egy hosszú és meglehetősen tanulságos választ. A válasz három fő pontot tartalmaz: (1) a vallásszabadság nem sérül, mivel a parlament alkalmasabb az egyházak elismerésére, mint a bíróság, amely tele van kommunista funkcionáriussal, és különben is, a szabályozás csak a bejegyzett, ám valódi hitéleti tevékenységet nem végző egyházakat, valamint a támogatás mértékét érinti. (2) A modern Európában egy értékvesztett relativista álláspont mérkőzik a „keresztény Európával”, (3) az előbbi a nemzetközi nagytőkével szövetkező csap le a keresztény-nemzeti értékeket védelmező Orbán-kormányra.

Nem gondolom, hogy érdemes lenne pontonként megvizsgálni Márfi érveit (csak érdekességként: egyazon mondatban hivatkozik „a nepáli lámára” – ti. egy Tanpai nevű nepáli származású szerzetesre, akit sokan megélhetési buddhistának tartanak – és ítéli el a megélhetési egyházakat), inkább az az intellektuális diszpozíció az érdekes, amiből írja a levelet. Márfi egyértelműen azt a II. Vatikáni Zsinat előtti katolikus önképet képviseli, amely az egyetlen üdvözítő egyház doktrínáját társadalmi gyakorlatra váltja, semmilyen problémát nem lát a nyílt politikai elkötelezettségben és a biztos tudás vindikálásában. Magától értetődően szólja le a Boszorkányszövetséget, mintha az nem ugyanannak az örök igazságnak a visszatükröződése volna, problémátlannak érzi a megkülönböztetett állami figyelmet, holott tudhatná, hogy a teremtett dolgok autonómiája a látható egyházat védi a politikai testtől és nem fordítva. Arról nem is beszélve, hogy a liberalizmus mint belső ellenség ellen harcoló kereszténység képénél kevés dolog állhatna távolabb a társadalmi tanításban megfogalmazott képtől, mely szerint az Egyház a „társadalom kovásza”. (Mártonffy Marcell, katolikus teológus, a PPKE oktatója, Jacob Taubes és Ghislain Lafont fordítója az egyetlen katolikus teológus, aki teológiai alapon szólt a törvényről. Ő szintén a teremtett dolgok autonómiája mentén, de egy ökumenikus egyház eszményét követve érvelt amellett, hogy az Egyház, amennyiben elfogadja a kevesek privilegizáltságát, egyszerre fogadja el önnön partikularitását és tér le valamilyen értelemben az autentikus krisz-

tusi útról. – Mártonffy Marcell: *Szegény ökumené*. Élet és irodalom, 2012. január 6.)

Kisebb részben a *Magyar Kurír* cikkének problémátlan látásmódja is, Márfi harcos fundamentalizmusa viszont tökéletesen példázza a mai magyar katolikus társadalompolitika tökéletes anakronisztikusságát: az 1948-tól 1989-ig tartó üldöztetés, illetve megtúrt állapot ahhoz vezetett, hogy a fél-feudális Horthy-korszak katolicizmus képe lett az élő önkép az Egyházban. A vasfüggöny okozta elszigeteltség ellehetetlenítette a „modern” katolikus gondolkodás megjelenését, így a XX. századi megújulás teljes intellektuális tárháza hiányzik a magyar katolikus gondolkodásból. A főpapság továbbra is ragaszkodik egy magyar államhoz kötött magyar Egyház képéhez, amely az örök ígét a magyar kultúra sajátosságain keresztül próbálja meg kifejezni, miközben a „magyar kultúra” már nem tekinthető olyan homogén közegnek, amely közvetítőeszköz lehetne az állampolgárok különböző rétegeiben megjelenő emberi valóságok felé. Szociológiai közhely, hogy a XX. század gyors és feldolgozatlan társadalmi mozgásai menthetetlenül szubkultúrákra tördelték a korábban az oktatási rendszer és a sorkatonaság által homogenizált nemzeti kultúrát, és mára nem létezik olyan nemzeti szimbólumrendszer, amely azonosulási pontot kínálhatna a társadalom valamennyi rétegének. A magyar katolikus egyház önértelmezése tehát a késő-császárkori Róma üldözött egyházának képére hasonlít, amelyben a széteső társadalom és a divergáló etnikai- és osztályérdekek egyetlen integráló ereje az Egyház volt. Ez az önkép azonban messzemenően hamis, hiszen az apostoli tanítás örök ugyan, ám kifejeződése koronként változik, ezért ha az Egyház nosztalgikus rajonsággal ragaszkodik egy rég letűnt kor társadalmi alakzatához, akkor nem a társadalom kovászaként, hanem legjobb esetben is csak egy politikai frakcióként működhet.

Bátori Anna: Szólam

„A tény a legmakacsabb dolog a világon.”
(Bulgakov: *A Mester és Margarita*)

Várni egy jelre,
Egy beágyazott reményben
El-eltévedni
Akarni a régit-istent-újat,
Tiszta párnahuzatot
Valós forradalmat
Majd meghunyászkodni
Egy tiszta lebegésben,
Imákat dalolni búcsúzásakor
Föld-víz-levegő
Pára- hármában.

Vallom, hogy benzin folyik az égből
Tükör-hegyekben látom
Arcom tárgyias ragozását és a
Fohászt az első anyaghoz:
Hogy mi célja lehetett a sorsnak.

...mert ím, az Ember, akit a nép maga
tömegnek nevez.
Állítmány nélküli, balga nemzet,
Hímzett grafikonok, egy listás magyar,
Koporsóba ágyazott eszme-szerencse.
Taposás és állatok. Szózat és Himnusz.
Vonalkódok és számok hada a tüdőkből,
Tükörnyi felirat, melybe senki sem néz.
A meghatározó jelleg, minden kincs Egy kezében:
Az utolsó vágás joga.

Barta Tamás: Belédhalt

Belédhalt minden rejtelem
Minden, mi bölcs, vitézi volt
Töprengőn bennem meghajolt
Igenlő, gyönyörű sejtelem

Vezetted szívem nyílhegyét
Fekete szép kiáltásokban
Gyorsuló inadban ott van
Mi szétpattanva tűzben élt

Kérgekben megkapaszkodott
Találni benned új hazát
Vérével írja át havát
Felborít biztos csónakot

Csuklómat egykor megragadtad
Ugráshoz adtál szárnyakat
Kavargó meglepő szavad
Űzte, mit bennem élni hagytak

Orbán Krisztina: Örökkévalóság – ezt akartad?

Kinyitotta az ajtót, és a túloldalán valami sokkal rosszabbat talált, mint amire számított. Egy üres szobát.

Egész élete arról szólt, hogy a Próbára felkészítsék. Már a mesék is erről szóltak, azok a látszólag teljesen ártalmatlan mesék, amiket kicsi korában olvastak fel neki. Példát állítottak, bemutatták elődeit, a követendő mintát, fikcióként beállítva őket. Ez alattomos manipuláció volt. Így magától alakult ki benne a vágy, a hősök történeteinek felbuzdulva, hogy ő is olyan bátor, vakmerő, lovagias, agyafúrt és okos legyen, és végül győzelmet arasson. Elnyerje méltó jutalmát, a megbecsülést.

Máig emlékszik az estére, amikor elhatározását, afféle gyerekes lelkesedéssel a jövőt illetően, álmát bejelentette szüleinek. A kis kunyhó szobáját, melyben az estéiket töltötték, ami egyszerre volt konyha, nappali és ebédlő, a kandallóban pattogó tűz fénye világította be. A testvérei lelkesedtek. A szülei – csak egy pillanatra ugyan, olyan kicsi volt, hogy ez fel se tűnt neki – jelentőségteljesen összenéztek.

Ezután elkülönítették bátyjaitól. Speciális nevelésre van szükség, mondták. Tesztelték értékrendjét. Edzéseken vett részt, terepgyakorlatokon, egyre bonyolultabb rejtvényeket kellett megoldania. Furcsa alakok jöttek hozzájuk vendégségbe. Alacsony, szakállas emberek. Gyönyörű hölgyek, akiknek a szeme végtelen szomorúságról árulkodott. Öreg, bibircsókos orrú asszonyok.

De ő megfelelt, mindig megfelelt.

Ők sem így tervezték, mondták a szülei. Azonban, ha így alakult, nem hozhat szégyent a fejükre. Küldetése van, ezt hallotta mindig, ha elfáradt, elcsüggedt. Ezzel tartották sakkban. Valamivel, amiről nem is tehetett. Nem tehetett róla senki, és mégis mindenki hibás volt ezen a világon. A testvérei viselkedése is megváltozott. Eleinte pusztán irigységnek vélte, amiért ő a legtehetségesebb közülük. De kerülték a társaságát, és sokszor jelentéktelen apróságok miatt veszekedtek vele, és ő érezte, hogy valami sokkal nagyobb sérelem húzódik meg a háttérben, amiről senki sem beszél.

Valójában semmilyen magyarázattal nem szolgálhat, miért nem gondolt bele a helyzetükbe. Azok a mesék bátyokról is szóltak. Csak őt túlságosan lefoglalta a Küldetése ennek észrevételéhez.

Aztán eljött a nap, amikor idősebbik bátyja útra kelt.

– Nem sikerült – mondta, amikor visszatért. Hangjában a keserű beletörődésen kívül volt valami más is, elégedettség, szinte öröm. Ezt sehogy sem értette. Nem hagytak neki időt gondolkodni tanárai, nevelői. Amikor fiatalabb bátyjával ugyanez történt, még jobban furcsállta a dolgot. Ekkor azonban apja bejelentette, befejezte a képzést. Készen áll a Próbára, holnap útnak kell indulnia, hogy teljesíthesse küldetését.

Miután a szülei lefeküdtek, a bátyjai és ő még a konyhában maradtak és bort iszogattak.

– A tied milyen volt? – kérdezte a fiatalabb az idősebb bátyjától.

– Öreg. Ráncos, remegő kezű, egy rakás szerencsétlenség. Nem segítettem neki. A tied? – egyértelmű volt, hogy neki szól a színjáték. Egymás felé néztek, szinte háttal neki, de közben kíváncsi, gúnyos oldalpillantásokat vetettek rá.

– Gyönyörű. Kecses, a haja hosszú, aranyszőke. Meglestem fürdés közben.

– Hát, öcskös – veregette vállon az idősebb –, remélem, hogy valami igazán nehezet kapsz. Megérdemled. – Kiitta a poharát, és a lépcső felé indult.

– Nehogy megalázóan könnyű legyen, úgyis megoldasz te bármit – gúnyolódott másik bátyja, majd elfordította róla a tekintetét, és követte testvérét.

Egész éjszaka csak ült az asztalnál. Nem bírt volna aludni. Ekkor tudatosodott benne, hogy ő megpecsételte a bátyjai sorsát, pusztán azzal, hogy megszületett. Ez volt törleszthetetlen bűne, amiért utálták. Miatta áldozták fel őket.

Kelőben volt a nap, amikor valami merőben új jutott az eszébe. Nem tartotta ő sakkban a testvéreit, nem is kellett. Saját kalitkájukba voltak zárva. Ha akarták, sem tudták volna teljesíteni a próbát, nem feszíthették szét a rácsokat, amik a határaikat kijelölték. Képtelenek voltak rá.

A feladat teljes lélekjelenlétet kívánt tőle, ezért erővel kiűzte ezeket a gondolatokat a fejéből. Ezt is megtanították neki, de most nem tudta eldönteni, emiatt örülnie kellene-e, vagy átkozódnia. Meghalotta az első kakaskukorékolást. Késésben volt. Mindig is úgy tervezte, hogy búcsú nélkül távozik, és ezt most majdnem elrontotta. Pedig a tegnap este történtek csak elhatározottabbá tették ezt illetően. Mindenkinek könnyebb így. Valószínűleg örülnek, hogy elhagyja a házat, hiszen mindannyiuknak ellopta az életét azzal, hogy az ő

sikerére tették fel. Hát még akkor mi lenne, ha nem sikerülne, de ez sosem jutott eszébe, egy pillanatra sem. Most sem.

Vállára csapta a batyuját, becsukta maga mögött a szülői ház kapuját. És elindult a világba.

Kalandos útja alatt átélte mindazt, amiről eddig csak álmodott. Aztán mindig továbbállt, mielőtt túlzottan belebonyolódott volna az eseményekbe. Még csak nem is fájt ez. Hajtotta a vágy, és ment... Mert nem engedhetett a csábításnak: az öröm múltékony dolog, ő azonban az örökkévalóságnak akarta hátrahagyni a nevét. A kísértés csak hátráltatja célja elérésében. Ment hát mindig tovább és tovább.

De most itt volt. Egy gyönyörű faajtó előtt állt, ami az elé állított örökből ítélve csakis a neki kiszabott Próba lehetett.

Kinyitotta az ajtót, és valami sokkal rosszabbat talált a túlodalán, mint amire számított. Neki, aki felkészült arra, hogy egy hétfejű sárkány mind a hét fejét levágja; megnevettesse a szomorú királykisasszonyt; segítségére siessen a törpének, akinek beszorult a szakállá; tündérek értelmetlen kívánságait teljesítse; megöljön egy óriást; elnyerje a világszép királykisasszony kezét azzal, hogy túljár az eszén; megmentsen egy országot a rettenetes átoktól, ami sújtja; felépítsen egy végtelen hidat, vagy egy kacsalábon forgó palotát – nos, neki nem szabadott volna olyat találnia, amitől megijed.

És akkor itt állt a szobának az ajtajában: nem volt túl nagy és nem is túl kicsi, falai tökéletesen fehérek voltak és tökéletesen simák. Nem volt a falon egyetlen ablak sem, mégis nappali világosság uralkodott odabenn. És csend volt. Ez volt a legrosszabb. Úgy érezte, nem kap levegőt, a szoba az ürességével ránehezedett, fölé tornyosult, már gondolkodni sem tudott, valami szorította a torkát, és megmagyarázhatatlan, mélyről jövő félelem vett rajta erőt, mely sokkal inkább volt állapot, mint érzés. Félig még az erdőben állt, mégsem hallott egy árva neszt sem, a szemei körbe-körbe jártak a teljesen ugyanolyan, sivár falakon; de a tekintete nem kapaszkodhatott semmibe, a szoba üres volt, és ez az üresség kifelé igyekezett, hogy ledöntse őt a lábáról.

De nem azért képezték ki, hogy ilyen könnyen feladja. Főleg akkor nem, ha már idáig eljutott. Nagy levegőt vett, aztán még egyet, és határozottan belépett. A szemében eszelős fény táncolt, amikor még egyszer, utoljára az erdőre nézett, aztán becsukta az ajtót.

Beljebb lépett, nagyon hamar elért a szoba másik felébe, ekkor hátrafordult. Fehér falak néztek vele szembe – az ajtó eltűnt. Nem

volt más, csak ez a tökéletes kocka, és ő a belsejében. Törökülésben ült, lehunyta a szemét, amikor már nem bírta látni a falakat, de olyan volt, mintha a csend zúgna a fülében. Ettől idegesen felpattant, járkálni kezdett a falak mentén, olyan szorosán, hogy a vállával súrolta őket. Egy lépés, két lépés, három, négy, sarok, egy, kettő, három, négy, sarok, egy kettő, három, négy, sarok, egy, kettő, három...

Kezdett elszédülni, már nem tudta megállapítani, melyik a szoba padlója, melyik a plafon, vagy akár melyik az oldalfalak... Időérzéke cserben hagyta, és a józansága is. A gondolatok szilánkok voltak csupán, melyek elméjét ostromolták, de nem tudtak megszületni, árnyak, melyek nem váltak kézzelfoghatóvá. Egyszer felfedezte, hogy nincs árnyéka, aztán újra, és újra...

A teste csupa folt volt, annyiszor futott már neki a falaknak, a padlóra vetette magát, hátha elájul a fájdalomtól, mert nem tudott aludni, de már nem érzett semmit, nem tudott semmit sem biztosan, nem emlékezett milyen a világ, vagy milyen volt ő valaha. Egy rögeszme cikázott az elméjében: meg kell csinálnia, ez a küldetése, és olyan nincs, hogy ne tudja teljesíteni... Bármit meg tud tenni... De már nem emlékezett, miben is áll ez a küldetés, miben áll ez a bármi, és idővel abban is kételkedett, élt-e valaha a szobán kívül...

A mesebeli legkisebb fiú, aki egész életében erre készült, elbukott a Próbán, és ezzel örökre bezárta magát a lelkébe.

Tóth Olivér István: Quid rides? Shakespeare: *Makrancos Kata* a Vígszínházban

A Vígszínház *Makrancos Kata* címmel tűzte műsorára A *makrancos hölgy* című rendkívül nagy vitákat kiváltó Shakespeare-művet, amelyet már csak rendezője (Gothár Péter) és fordítója (Varró Dániel) okán is nagy várakozások előztek meg. A kerettörténet szerint egy társaság tréfából úrként kezd el tisztelni egy részeges csavargót, és – színház a színházban megoldással – előad neki egy darabot. A történet Itáliában játszódik: egy gazdag polgár fiatalabb lánya kezéért két férfi is verseng, azonban az atyja megesküdtött, hogy addig nem adja férjhez, ameddig az idősebbet, a címszereplő makrancos Katát ki nem házасítja, amit az illető tüzes jelleme meglehetősen reménytelen vállalkozással tesz. Érkezik a városba azonban két idegen, az egyik az ifjabb hölgynek kezd el udvarolni, a másik viszont elhatározza, hogy elveszi Katát, ami meg is történik, és mindenki csodálatára „betöri” a nőt (a mű eredeti címe, *Taming of the Shrew* is erre utal), úgy, hogy a végére „hűbb szolgája” lesz, mint az elkényeztetett feleségek.

Már ebből a rövid összefoglalóból is látszik, hogy a darab nem éppen problémamentes: a *Velencei kalmár* mellett az egyik legvitatottabb és az irodalomtudomány etikai fordulata nyomán leginkább pellengetésre állított Shakespeare-darabról beszélünk. Ennek megfelelően rendkívül izgalmas, hogy mit tud kihozni ebből az alapanyagból az egyik legfajsúlyosabb magyar rendező egy olyan színházban, amely az utóbbi időben nem feltétlenül a mély rendezéseivel hívta fel magára a figyelmet. Ilyen szempontból külön érdekesség, hogy az előadás nagyjából visszhangtalan maradt: Koltai Tamás szokásosan egyedi nézőpontú kritikája (A nej megabrichtolása, *Élet és Irodalom*, 2012. február 10.) mellett tulajdonképpen Ady Máriaé az egyetlen igényes kritika, amely megjelent a darabról (Kötetlen keretek között, *fidelio.hu*, 2012. január 15.). Pedig ez az előadás nagyon is méltó a figyelem-

Shakespeare: Makrancos Kata, ford.: Varró Dániel, Vígszínház, Budapest, **rendező és díszlet:** Gothár Péter, **jelmez:** Bujdosó Nóra, **dramaturg:** Morcsányi Géza, **zene:** Tallér Zsófia, **szcenika:** Krisztián István, **világítástervező:** Pető József, **dramaturg gyakornok:** Vajda Viktória, **rendezőasszisztens:** Pintér Beáta, **viola da gamba:** Stollár Xénia/Kallai Nóra, **szereplők:** Dengyel Iván, Börcsök Enikő, Réti Adrienn, Nagy Ervin, Molnár Áron, Lukács Sándor, Fesztbaum Béla, Rétfalvi Tamás, Mészáros Máté, Lengyel Tamás, Harkányi Endre, Csőre Gábor, Hullan Zsuzsa, Márkus Sándor.

re: azt mutatja meg, hogyan jön létre a nagybetűs Színház, vagyis a kulturális érvényességgel rendelkező előadás; hogyan láttatja a nyolcadik múzsa a már meglévőt valami egészen másnak, elérve ezzel, hogy a bekezdés elején feszegetett etikai kérdések egyáltalán föltehetőek legyenek. Vagyis amit itt látunk, az Színház a színházban: a művészet születésének eszmei története játszódik le a színpadon.

Ami előadástörténetileg problémaként szokott megjelenni, Gothár számára magaslabda – ő a kerettörténetet is eljátszatja a szereplőkkel. A darab a szokásos eltávolító effektusok: függöny, világítás lekapcsolása stb. nélkül kezdődik el, ezzel is jelezve, hogy ez még nem „a Színház”. A színpad teljes mélységében és magasságában látszik, egészen a kiürített díszletraktár ódon falaiig: a hatalmas tér, a nézővel a színpad helyén szembenéző hatalmas semmi egészen fenséges látványt nyújt. Azután elkezdenek potyogni a dolgok: előbb csak ruhák, bőrröndök, egy esernyő, aztán egyre nagyobb és egyre félelmetesebb dolgok zuhannak le a magasból – egy színház kellékei. Végül pedig oldalról maguk a színészek is megérkeznek, akik gyorsan letudják a szövegekönyv szerinti kötelességüket, és elkezdik a Színházat. Ekkor elsötétül a nézőtér, és kis átalakításokkal, csupán a fényviszonyok megváltoztatásával létrejön az addig láthatatlan díszlet. Tehát nem ereszkedik le semmi olyasmi, ami addig nem volt ott, mondjuk egy festett vászon, hanem csak a perspektíva változik meg, és ezzel az addig láthatatlan, áttetsző anyag fényvisszaverővé válik.

Ezután jön a Színház, a tulajdonképpeni értelemben vett történet, amelynek fő motorját Varró Dániel virtuóz fordítása adja. A darab minden eszközt bevet, amivel csak egy Shakespeare-vígjáték rendelkezhet: az egyszerű helyzetkomikumtól a színpompás öltözékekig, a reneszánszot megidéző maskaráktól a vállaltan öncélú bohóckodásba fulladó meztelenkedésig. A színészi játék néhol megcsuklik, de általában hozza az elvárható színvonalat, a szerepcsere-játékot jól kihasználják, Nagy Ervin és Börcsök Enikő párosa kiváló választás. A darab, miközben már csak a szöveg miatt is pompásan szórakoztat, mintegy mellékesen teljes korpépet nyújt a reneszánszról: az idealista hősszerelmesről, a buja és gazdag özvegyasszonyról, a pénzére rátarti polgárról, a korlátolt szerelmes lányról. Ugyanakkor ezek csak látszólag sablon karakterek, valójában egy kor általános (szellemtörténeti) viszonyulásait, az általános emberit, a mindenkor kontextusában esendő humánusmot mutatják fel, amelyben egyaránt magára ismerhet minden társadalom.

A darabban eljátszott másik darab nem reflektál a némileg szexista tartalomra, csupán hangsúlyozza, hogy Színházat csinál: a jelmezek, a karakterek, a díszlet mind arra törekszenek, hogy egy pillanatra se legyen az az érzésünk, hogy itt valaki el akarja velünk

hitetni, hogy a valóságot látjuk. A darab végén azonban „visszatérünk a földre”: a „nőidomár” nagymonológja után Kata fejbe kólintja az alfahímet, vagyis a megtréfált csavargót, aki részegségéből feltápászkodva hazaindul, miután figyelmeztetik, hogy sietnie kell, nehogy megverje a felesége.

Kétszeresen is relativizálja tehát a Színházat Gothár. A darabban is meglévő keret szintjén a feleségét betörő domináns férfi archetípusa egy részeges és feleségétől megfélemlített ember álmává válik, ami arra figyelmezteti a vicceken nevető közönséget, hogy érdemes elgondolkodnia, ki parancsol kinek; vajon őszintén nevet-e Kata vergődésén, vagy csak „éhes disznó makkal álmodik”. Azonban ennél fontosabb a második keret, amelyet Ady Mária úgy ír le, hogy Gothár politikus színjátszást művel. Lehetetlen nem látni, hogy a nézőtérrel farkasszemet néző ürességbe a Színház romjai hullnak alá. A történet tehát kétszeresen is relativizálódik: egyszer a férfi-női dominancia már Shakespeare által is megkérdőjelezett narratívája által, másrészt a Színház mint társadalmi-kulturális narratíva által.

Minimum a XVIII. század óta közhely, hogy a Színház nemcsak szórakoztató médium, hanem morális funkciója is van. Lessing szerint a Színház szerepe a morális ítélet kimondása, a legális erkölcstelenség leleplezése. Az európai kultúra hagyománya az a romhalmaz, amely a kiüresedett színpadra hullik, és amelyből a szemünk előtt megformálja az előadás a Színházat. Ez a gesztus pedig a Színházat konstituáló nézőt teszi meg főszereplővé, hiszen a hagyomány csak annyiban létezik, amennyiben azt egy közösség, jelen esetben a befogadók hagyománynak tekintik – a lessingi párhuzamot folytatva: a morális ítélet akkor mondható ki, ha azt a társadalom érvényesnek tekinti. Az európai kultúra romjai mint érvényes nyersanyag, mint érvényes viszonyítási pont: a hagyományos dialektika (férfi-női dominancia), az etikai kérdés feltevésének lehetősége a darab tétje. A kérdés az, hogy a részeges ember, az európai még úrnak álmodja-e magát, ezzel megteremtve a Színház eljárásának lehetőségét, vagy kiábrándultan hazazavarja a színészeket. Ugyanis – mutat rá a darab – a Színházhoz kell egy bizonyos illúzió, egy perspektívaváltás. Nem elképzelni kell valamit, hanem a meglévőt másnak látni: a jelmezben nekünk ugrabugráló pacákat olyannak kell látnunk, aki számít, aki a kultúránk hagyományának lététemenyese. Vagyis a darab saját lehetőségére kérdez rá: van-e még értelme Színházat csinálni, úgy érezzük-e még, hogy érvényessége van a színpadnak, megtehető-e még a jó és a rossz megkülönböztetése, vagy ez már csak a szórakoztatás egyik módja?

Varga Nóra: Megtérítés? Eltérítés?

Félelem és macskajaj a Harmadik Birodalomban

Bertold Brecht: Félelem és macskajaj a Harmadik Birodalomban, Ódry Színház (Színház- és Filmművészeti Egyetem), rendező: Zsótér Sándor, osztályvezető tanár: Máté Gábor, díszlet: Ambrus Mária, jelmez: Benedek Mari, szereplők: Borbély Alexandra, Ficza István, Huzella Júlia, Kovács Gergely, Pálos Hanna, Radnai Márk, Rétfalvi Tamás, Simon Zoltán, Tasnádi Bence, Tóth Eszter, Pálmai Anna.

Mintha egy sor újságpapírból kivágott, egymás kezét fogó gyerek kerítene be minket a Színház- és Filmművészeti Egyetem végzőseinek előadása során. Laza eleganciával fűződnek össze az újságcikkekbeől összeállított Brecht-darab képei, gúzsba kötve és a diktatúra hétköznapijának részeseivé téve a nézőket. *A Félelem és macskajaj a Harmadik Birodalomban* nem egy sima előadás, hanem sokáig rádnehezedeő élmény, egy fehérkesztyűs pofon. Fehérkesztyűs, mivel kifinomult, orvosian precíz csapatmunkát láthatunk, és pofon, amelyet a való életben is kapsz.

Bertold Brecht, a főleg diktatúrafricskázó színdarabjairól és az elidegenítő ef-

pektus (*Verfremdungseffekt*) megalkotásáról, majd tökélyre fejlesztéséről híres rendező-színdarabíró apró életkép-dráma sorozatát 1935 és 1938 között írta. A mű eredeti címe *Rettegés és ínség a Harmadik Birodalomban*, ihletője pedig maga a diktatúra és annak totális, döbbenetes beszivárgása a civil hétköznapiakba. Brecht – csakúgy mint az irodalom történetében oly sokan – újságcikkek alapján írta meg 24 megdöbbentő, tűszúrászerű egyfelvonásosát, melyek apró, ám annál meghatározóbb szeletek a legkülönbözőbb szociális helyzetű és személyiségű emberek mindennapjaiból, kiegészítve számos songgal, amelyet a legfőbb V-effektnek szokás tartani. Zsótér Sándor és rutinos, a rendező nyelvét, világát tökéletesen ismerő és kiegészítő (mondhatni „zsótér-edzett”) dramaturgja, Ungár Júlia (a fordítás kozmetikázásáért, bizonyos részek újrafordításáért őt illeti a dicsszó) viszont alapjaiban újragondolták a darabot: csak a szándékuknak legmegfelelőbb jeleneteket használták fel, viszont azokat zseniális érzékkel mazsoláztatták össze, a songokat pedig

mellőzték. A darab zárójelenetét pedig a szerző egy másik művéből, a *Badeni tandróma a beleegyezésről*-ből vették át, ami az egész addigi jelenetfüzért a lehető legabszurdabban foglalja össze. Az utolsó kép olyan, mint egy szürreális alakú Dalí-kulcs, ami tökéletesen illik a rendező által alkotott intelligens zárba, a koncepcióba – és nyitja is. Az abszurd jelenetben néma megfigyelőként asszisztálunk a Huzella Júlia által alakított tükörképünk (?) megcsonkításához, amit Ficza István és Kovács Gergely rezzenéstelen arccal hajtanak végre, mondhatni elborult, szadista csillogással a szemükben. Nem kell sok(k), tényleg, hipp-hopp megszabadul az ember mindenétől: lábától, kezétől, fülétől, agyától (ha ugyan nem kérdőjelezzük meg, hogy eddig birtokában volt), mindettől természetesen önként.

A különleges, beszédes térforma, ahogyan azt a Zsótér-rendezéseknél megszokhattuk, itt is dominál. A rendező a Magyarországon mára már kevésbé mostohagyermekként kezelt lakásszínházi formát (lásd Maladype Bázis) veti be. A tér ebben az esetben nem háttérként szolgál, sokkal több annál: szerves része az előadásnak, organikusan együtt él vele. A nézőket összezárják, kényelmetlen és kiélezett helyzet, ahol mindenki figyel mindenkit, senki sem bújhat el egy sarokban, a szűk szobákban egy köhintés sem eltitkolható. Egyszerre vagyunk kíméletlenek és vagyunk egy csöppet zavarban, hiszen megfigyelünk másokat, de azok is megfigyelnek minket (esetleg átmásznak rajtunk). A hatás egy ilyen közegben hatványozódik. A helyszín jellegéből adódóan a nézőket vezetik, vándorlunk a kis szobákban, minden jelenettel más térben szembesülünk, vagy ha a szoba ugyanaz is, az ember lányának/fiának mégis az az érzése: teljesen más térben van. A nézők vándoroltatása a színház átmeneti kóma-korszakában, vagyis a középkorban a vásári processziós színpad sajátossága volt, ahol a közönség a jelenetes bódék között sétálva rakosgatta össze a történet képeit.

Az Akácfa utcai kis lakásban Ambrus Mária (akinek a nevét szintén sűrűn láthatjuk Zsótér nevével egy színlapon) stilizált, lecsupasztított díszletelemei erősítik meg a hatást. Semmi túlzás, csak a legszükségesebb lámpák (ezek kihasználtsága jól átgondoltan, abszolút irányítottan történik), asztalok, néhány jelzésértékű tárgy. Mindenből csak éppen annyi, amennyit elbír a kis tér és a rendezői koncepció; mondhatni egy gyors IKEA-bevásárlás.

Benedek Mari jelmezei kettős ellentmondásra mutatnak rá. Az elegáns koktél- és estélyi ruhák egyrészt erős egységet teremtenek a szereplők között, ám éppen ezzel óhatatlanul a közöttük lévő apró

különbségekre terelődik a figyelem; másrészt a ruhák a szereplők hétköznapiságát is hangsúlyozzák, miközben az elegáns, ünneplő jelleg a szituáció különlegességével és mulékonyságával szembesít.

Zsótér színháza politikai színház, ahogyan az Örkény Színházban rendezett *Arturo Ui feltartóztatható felemelkedése* is az volt. Ehhez fontos leszögezni, hogy a politikai színház saját értelmezésem szerint nem egy adott politikai helyzet rejtett megfogalmazása a színházi eszközkészlet segítségével (lásd a nyolcvanas évek kettős beszéd fogalmát), sőt, még csak az sem kell hozzá, hogy kifejezetten politikai problémákkal foglalkozzon, hanem nemes egyszerűséggel minden politikai színház, ami korunk aktuális, szembeszökő kérdéseivel brutális módon szembesít. Ez az abszolút élő, velőig hatoló politikai színház (persze feltéve, hogy jó). A magyar kortárs alkotók közül ennek az irányzatnak (ha nevezhetjük annak, bár inkább hitvallás) legfőbb képviselői (a teljesség igénye nélkül) Mohácsi János és István, Schilling Árpád, Mudruczó Kornél, Bodó Viktor, Pintér Béla és Zsótér Sándor. (Hosszú lenne részletezni, ám felhívnám a figyelmet országunk egyik legfőbb színházpolitikai problémájára, az alternatívok teljes anyagi ellehetetlenülésére. Az állami támogatás teljes megvonásával a magyar kulturális élet egy olyan szegmensét hanyagoljuk el, amelyhez olyan személyiségek tartoznak, akik legalább annyit tettek le a magyar színházi élet most még színes asztalára, mint egyébként szintén anyagi problémákkal küzdő kőszínházi társaik. Közéjük tartoznak a magyar politikai színház legdominánsabb képviselői is.)

A színművészetisek lélekjelenléte, koncentrálttsága döbbenetes profizmust tükröz. Nem állítom, hogy mindenki hibátlanul játszott, ám ennél az előadásnál nehéz egy-egy szíjat külön kihúzni a szövevből, hiszen a formából és a rendezésből adódóan a produkció a csapatmunkára épül. A harmonikus együttjátszásban az eredeti szereposztástól való eltérés sem zavarja meg őket (Pálmai Anna idén vette át a Németországba utazott Neudold Júlia szerepét) – persze ez a néző teljesen jogos elvárása, ám mindenképpen tiszteletre méltó momentum, hiszen túl sok ellenpéldát ismerünk. Az egymásnak feladott labdákat laza eleganciával passzolgatják, majd csapják le. Mind a színészi teljesítmény miatt, mind pedig azért, mert ez volt az egyik legmegrázóbb jelenet, kiemelném az épp férjét elhagyni készülő zsidó nő monológját. Pálos Hanna pontról pontra előre lejátssza, elpróbálja mondandóját férjének. Megrázó élmény látni ezt, és hogy végül mi lesz belőle: az előadás egész más, mint a főpróba,

VARGA NÓRA: MEGTÉRÍTÉS? ELTÉRÍTÉS?

a monológ elhangzik ugyan, csakhogy sokkal hiányosabban, a lényeg kimondásának elkerülésével, „megúszósan”. Pálos Hanna teljes kiszolgáltatottsága révén lesz brutálisan őszinte, ledobja magáról a színészek által sokszor páncélként, kapaszkodóként használt sallangot és műviséget – erőssé, hitelessé válik azáltal, hogy nem csupán színészként, de emberként is szinte lemeztelenítve áll előttünk, megtestesítve ezzel azt, amit sztanyiszlavszkij-i értelemben a jó színész ambivalenciájának nevezhetünk.

A *Félelem és macskajaj...* jóval több, mint egy vizsgaelőadás, ahogy ezt a POSZT-on elért nagy siker, a hónapokkal előre lefoglalt jegyek és a szinte egymás sarkát taposó emberek is bizonyítják. Zsótér fontos kérdéseket tárgyal, vet fel. Nem válaszol, nem akar megtéríteni, a keresgélés a mi feladatunk. Meggyőződésem, hogy az összeszokott, harmonikus munka ezen szintjéhez feltétlenül szükséges vagy az „alternatív” társulati forma, vagy az erős, éjjelnappal (a színműn) együtt dolgozó közösség.

Számomra a jó előadás tagadhatatlanul démonszerű, befészkelet magát az agyadba, lelkedbe, és ha úgy tartja kedve, elkezd mocorogni, gondolkodásra késztet. A *Félelem és macskajaj...* pedig (a szó legpozitívabb értelmében) egy fura, sötét, roppant intelligens, alattomos kis dögre sikeredett.

Kecsmár Nikolett: Krasznahorkai László – Nem kérdez, nem válaszol

„A kérdezés helyes volta nem is egy kérdés helyes megfogalmazásában rejlik, hanem abban, hogy tisztelettudóan kérdezzünk, azaz tisztelettudóan lemondunk a kérdezésről, és csupán a kíváncsiságunkkal fordulunk valaki felé.”

„Lehet, hogy Istennek van humorérzéke, bizonyíték lehet erre az emberi nem.”

(Krasznahorkai László)

Az interjúregény nem ismeretlen jelenség a magyar irodalomban: jó példa erre Szigeti László Bohumil Hraballal készített *Zsebcselek* (1992), illetve Mészöly Miklóssal készített *Párbeszédkíséret* (1999) című könyve éppúgy, mint Nádas Péter Richard Swartz svéd újságíróval folytatott, négy napon át tartó beszélgetése, amely *Párbeszéd. Négy nap ezerkilencszáznyolcvankilencben* (1992) címen jelent meg. Sőt, a műfaj ironikus revizionálására is született már kísérlet: Bodor Ádám könyve, *A börtön szaga* (2001) arra mutat rá, hogy ez a műfaj a narratív identitás fogalmának szempontjából is vitathatatlanul izgalmas. Krasznahorkai László legújabb kötete az említett interjúregényekhez képest eltéréseket mutat, az életrajzi alanyi egység létrehozása háttérbe húzódik és a kérdések az alkotásra, a művek olvasására korlátozódnak. Az író saját élettörténetének reflektálatlanságán kívül különbség még, hogy itt mindig más a kérdező; ez a megszakítottság azonban nem okoz törést, a folytonosságot a vissza-visszatérő kérdéskörök teremtik meg.

A kötet bemutatását irányzó írásom egy olyan valóság (a kötet) átmontázsolása, mely valóság maga is egy kiemelő mozzanat révén kapta meg legitimitását. Erre a kiragadó mozzanatra szeretném felhívni a figyelmet. A Krasznahorkai-szöveg koherenciájából kifolyólag csakis e szöveg folyamatos előhívása tudná a kötet gondolatfolyamát újraépíteni. Mindenfajta kiemelés a homogenitás megbontásával jár. Azonban, ahogy maga a kötet is egy szelekció révén, az elmúlt két évtized során készült interjúkból huszonötöt kiválasztva komponál meg egy Nagybeszélgetést, úgy e beszélgetés hangsúlyosabb pontjait is csak torzítás árán (kiemeléssel és szórással) lehet

kijelölni. Krasznahorkai László tehát maga választotta ki a huszonöt interjút, melyek egy részét változatlanul hagyta, egy másik részét viszont a Nagybeszélgetés egészének koherenciája érdekében átdolgozott. Ezek az interjúk tehát nem mind „valóságosak”, ahogy erre maga a szerző is felhívja az olvasó figyelmét. A *Nem kérdez, nem válaszol* jegyzetei közlik az interjúk eredeti megjelenési helyét és a beszélgetések során hivatkozott szerzők és művek pontos bibliográfiai adatait is.

Egy olyan fúziókísérlettel állunk tehát szemben, melyről nem szabad elfelednünk, hogy komponált; egyfajta alkotói öndefiníálás, önteremtés ez, amelyből egy életmű légtere és meghatározói is kiolvashatók. Nem véletlenül került a kötet elejére az Aponyi Noémival és Weiner Sennyey Tiborral folytatott beszélgetés, mely azt az igényt teszi explicitté, hogy megfogalmazódjon, a Krasznahorkai-művek milyen olvasási módot látnak szükségesnek. Olyan alapállásról, egy olyan kiindulóponttól van tehát szó, melyből elsősorban az író pozíciója olvasható ki, és amely az értelmezővel szemben fogalmaz meg igényeket. A művészi szabadság kapcsán Krasznahorkai László Márai Sándor politikai analógiájára hivatkozik: „a kommunista rezsimnek semmi más nem fontos, mint egy független művész megvásárlása. Viszont arra a független művészre, akit megvásárolhatott, nincs tovább szüksége, már másnap, mint teljesen értéktelent, ejti őt. Nem csoda, neki a független művészből a függetlensége kell csupán, azt pedig az illető már a vásárlás napján elveszítette.” Ma azonban – mondja Krasznahorkai – már nem a függetlenség kérdése vezeti az alkotót döntéseiben, azokat a jó ízlés jegyében kell meghoznia. „A tömegkultúra feltartóztathatatlanul felfalja az elitkultúrát”, és ebben a közegben a kritikus, a független és méltóságteljes kritikus elengedhetetlen társa a művésznek. A kritikus tevékenységet ugyanazon mechanizmusok működtetik, mint a művészt: „A művész és a kritikus ugyanabban az állandó és tökéletesedési folyamatban él.” Ezért Krasznahorkai azt javasolja a fiatal kritikusoknak, hogy szabadítsák fel magukat a különböző iskolák kötelékéből.

A kötetben többször is előkerül mind az időbeli, mind a térbeli referencialitás kérdése. A Krasznahorkai-könyvek világát az „általános jelen” uralja, az író nem tartja olvashatónak őket valamely történelmi korszak perspektívájából. Szülővárosa, Gyula képe viszsza-közön több művében is, de ennek a referencialitásnak semmilyen jelentősége sincs, hasonlóan a japán és a kínai helyszínek is sematikusnak tekintendők, egyfajta absztrakció eredményei.

Végigolvasva a kötetet kitűnik, hogy Krasznahorkait az Egyetlen Mondat megtalálásának intenciója mozgatja. Inoue Kazoyuki japán noh-művész egyszer azzal fordult az íróhoz, hogy abba kell hagynia az írást.

„[A mester azt mondta,] olyan erős függésben vagyok a nyelvtől, a szavaktól, hogy az írás elhagyása nélkül nem szabadulhatok meg a saját szellemi gondjaimtól. Segíteni akart, megszüntetni a függésemet. Azt válaszoltam neki, hogy nem. Hogy nem hagyom abba az írást. Vagyis nem értettem meg. Ő a hitben él, én a hitben kételkedem. Neki a hit bizonyosság, nálam a hit gyanú tárgya.”

Erősen kirajzolódik az az önkanonizációs mozzanat, melynek révén az író magát kívülállóként definiálja az irodalmi életben és visszatekintve a kilencvenes évekre, a magyar irodalom perifériáján helyezi el magát. Balázs Imre Józseffel folytatott beszélgetésében Zsadányi Edit a *Tegnap és Ma* sorozatban 1999-ben megjelent kismonográfiáját is ennek jegyében értékeli. A monográfia szembement az irodalomkritika azon vádjával, mely Krasznahorkai László irodalmi világát anakronisztikusnak minősítette. Zsadányi Edit értéktulajdonításának – az író olvasatában – alapja az az elgondolás, mely szerint ez az irodalom nem anakronisztikus, hanem periférikus, és mint ilyen, része a magyar irodalmi diskurzusnak. Zsadányi így fogalmaz:

„Krasznahorkai László prózája nehezen kapcsolható irodalmi csoportokhoz: határozottan elkülönül a magyar irodalomban megfigyelhető jelentésviszonylagosító írásmódoktól, de azoktól is, amelyek az összefüggő jelentéslehetőségeket fenntartják.”

Olyan írók prózájával látja rokoníthatónak ezt az írásmódot, mint Bodor Ádám, Tar Sándor vagy Barnás Ferenc. Ez elsősorban a prózafordulat kihatása lehet, de ennek kifejtése és feltárása itt most nem célom. Amit viszont mindenképpen meg kell jegyezni, az az, hogy bár a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján tagadhatatlanul egy másik beszédmódot részesített előnyben az irodalomkritika, a *Nem kérdez, nem válaszol* ezen beállítódása mégis inkább egy elkülönülési szándékot sejtet, a hang egyediségének hangsúlyozását. Krasznahorkai még ugyanebben az interjúban azt mondja, „az irodalomtörténeti irányzatok irányadó, eligazító volta is megkérdőjeleződik idővel”, vagyis egy-egy életmű korábbi minősítése folyton átértékelődik. Másik oldalról egy Bach-Mendelssohn példával próbálja

illusztrálni, hogy egy-egy alkotó jelentősége függ a később fellépők elfogadásától-elutasításától.

Ez a hozzátétőlegesen háromszáz oldalas beszédflowam két kérdés körül válik a legintenzívebbé: az egyik az író apokaliptikus, pesszimiztikus látásmódjára vonatkozik, a másik pedig annak ellenpontjaként a kozmikus vagy tökéletes rendhez, a transzcendenciához való vonzódására, mellyel több könyvében is foglalkozik. Szepesi Dóra *Az urgai fogolyból* idéz: „Az öröklét nem más, mint az örületig hevített teljes és végzetes szimmetria, hogy az öröklét nem egyéb, mint az ismétlés dermesztően eszményi, feldúlhatatlan tökéletessége.” A híd egyik oldaláról átsétálunk a másikra, majd vissza. Két világ létezik Krasznahorkai László számára, e között a két oldal között mozognak írásai.

A kötetben helyet kapott az Eötvös Collégiumban 2010. október 4-én lezajlott beszélgetés is, amikor is az író Förcsök Gábor kérdezte az éppen újonnan megjelent *Állatvanbent* című, az író Max Neumann-nal közösen készített munkájáról.

Az általam legfigyelemreméltóbbnak talált beszélgetés a *Galambos rombolás* címet viseli. Dr. Galambos Imre sinológus Krasznahorkai László a *Rombolás és bánat az ég alatt* könyvével kapcsolatos be nyomásairól kérdezi: ezzel indít a chat-beszélgetés, hogy aztán hosszabb monológokba torkolljon. A sinológus szerint a „kínai kultúra” fogalma kérdéses: a történelmi folytonosság, ennek a keleti kultúrának az egységessége csak egy nem-kínai nézőpontból látszik egyértelműnek. A látás különbözősége viszont építő erővel bírhat. A beszélgetés végén váltakoznak a szerepek, Krasznahorkai László is a kérdezett pozíciójába kerül. Annak a sejtésének ad hangot, hogy a kínai gondolkodást és művészetet uraló folytonosság fogalma hat hatott írásmódjára, elsősorban ami mondatszerkesztését illeti. Ezzel a kötet ismét visszakanyarodik korábbi szöveghelyekhez, hogy a narrációs szálakat tovább építse.

A kötet bemutatójára 2012. február 24-én került sor a Petőfi Irodalmi Múzeumban. Az est a *Krasznahorkai László, belülről. A szerző orvosai közt* címet viselte. Az író három orvosát (Dr. Jánoskúti Lívia kardiológust, Dr. Gyulai-Gaál Szabolcs szájsebészt és Dr. Bartha Zsolt háziorvost) hívta meg – Várkonyi Benedeket, az est moderátorát idézve – egy „belsőleges beszélgetés”-re. És tényleg „csak” beszélgetnek: magáról a kötetről szinte nem is esik szó. De erre nincs is szükség, hiszen az író és három orvosának polilógusa reprodukálja magát a megjelent kötetet, olvassa azt, és értelmezi is a cí-

met. Krasznahorkai László nem kérdez és nem válaszol, a kötetben szereplő huszonöt kérdés és huszonöt válasz egyetlen beszédfolyamba rendeződik, egyetlen homogén közléssé lényegül: az Egyetlen Mondat újabb kísérletévé. Ahogy pedig Várkonyi Benedek Stendhal-idézettel mondja: „A nagy emberek életrajzának egy részét orvosainak kell szolgáltatniuk” – így válik az est a kötet egészének egy variánsává, egyetlen hosszú beszélgetéssé az íróval, az íróról.

A huszonöt beszélgetés folyamában a fény újból és újból ráesik egyes részletekre, amelyek magyarázzák egymást, magyarázzák a műveket, magyarázzák az írásmódot. Az interjúk egyetlen kötetbe történő rendezése tehát a súlypontok megtalálásának lehetőségét rejti magában. Az olvasónak csak annyi a feladata, hogy figyeljen.

Fazekas Boglárka: Sir Thomas Malory és a Kerekasztal lovagjai

Üdvözöllek, dicső lovag, szép a ruhád, szép a lovad...

Nem hiszem, hogy ismernék olyan embert, aki még életében ne hallott volna Arthur királyról vagy a Kerekasztal lovagjairól. Ez egy olyan történet, amelybe előbb vagy utóbb mindenki belefut, ha máshogy nem is, hát két fanatikus Monty Python-rajongó beszélgetését hallgatva, akik a töketlen fecskék repülési sebességéről és a Ni-lovagokról értekeznek a villamoson.

Ha az érdeklődés megvan, sokfelé el lehet indulni: Bernard Cornwell regénytrilógiájától a filmekben át Heather Dale kanadai énekesnő dalaiig. Mit csinál ilyenkor az egyetemista? Persze megnézi a filmeket, ám a kulturális sznobizmusa túl erős ahhoz, hogy figyelmen kívül hagyja az ősforrásokat, vagyis a középkori irodalom vonatkozó részeit. Jelen egyetemista is így került kapcsolatba Sir Thomas Malory 15. századi művével.

A magyar kötet, az *Arthur királynak és vitézeinek, a Kerek Asztal lovagjainak históriája* nem tartalmazza a teljes *Le Morte d'Arthur* fordítását; ez egy amolyan „best of” kötet, Tellér Gyula fordításában, melyben a legenda minden lényeges mozzanata megtalálható a kőbe zárt kardtól Trisztán és Izolda történetén és a Szent Grálon át a király, Guinevere és Lancelot haláláig.

A mű négy nagy részből áll, az egyes részeken belül pedig mindig több könyv van, ahogy *A gyűrűk urában*. Az első rész Arthur fogantatásával kezdődik, amelyet Malory olyan gondosan előkészített, hogy azt egy tévésorozat forgatókönyvírója is megirigyelte volna. A véletleneknek köszönhetően ugyanis Tintagil herceg, Igraine férje pont azelőtt hal meg, mielőtt Uther Pendragon – aki pont úgy néz ki, mint Tintagil (hála Merlin varázslatának) – meglátogatná a hercegnét, aki természetesen nem tudta, hogy a férje már nincs az élők sorában. Ezért minden további nélkül eltölt egy éjszakát Pendragonnal, akit saját férjének hisz – ekkor fogan meg Arthur. Szerencsére az események ilyen, már-már szappanoperába illő láncolata a későbbiekben jóval csekélyebb mértékben érhető tetten, ami talán annak is köszönhető, hogy Malory keveset foglalkozik a mon-

dakör varázslóival.

Tehát ott tartottam, hogy megszületik Arthur, Merlin pedig Sir Ectorhoz viszi őt, hogy nevelje saját fiaként. Így aztán évekkel később Arthur gyakorlatilag a semmiből kerül elő mint tejtestvérének, Sir Kaynek a fegyverhordozója, és kihúzza a sziklából azt a híres-hírhedt kardot, amellyel még a legkiválóbb lovagok sem tudtak mit kezdeni. Nem sokkal ezután meg is koronázzák, s leendő felesége, Guinevere is feltűnik, azonban az esküvő után igencsak kevés szó esik a királyról. Annál többet olvashatunk viszont a Kerek Asztal lovagjairól, akiknek tetteiről a mű második része szól, és akiknek a nevét megjegyezni felér egy a Fekete Lovaggal vívott párbajjal. A mű nyelvezete is egy kihívás, ám ha túljutottunk az első ötven oldalon, már úgy fogunk révedezni egy-egy „tudván tudta” vagy „őt bámulták mindenek” láttán, mint Kathleen Kelly, amikor a *Büszkeség és balítéletet* olvassa.

Az első rész Arthur sikeres római hadjáratával ér véget, ahonnan hazatérve ő és lovagjai a Kerekasztal köré gyűlnek – itt kezdődik a második rész, amelyben Lancelot, Trisztán, Gareth és Lamorak kalandjait ismerhetjük meg. Természetesen a legnagyobb és a legfontosabb küldetés a Szent Grál felkutatása (erről szól a harmadik rész), amelyben (ellentétben a *Gyalog galopp* által sugalltakkal) Arthur király nem vesz részt – hanem mély letargiába esve figyel, ahogy mind a százötven lovagja elhagyja Camelotot. Mielőtt még ez a szám elrettentené a Nyájas Olvasót, szeretnék mindenkit megnyugtatni, hogy Malory sem számol be mindegyikük kalandjairól, csak a legfontosabb eseményekre tér ki. Ez alatt leginkább Galahad, Bors és Perceval történetét kell érteni, kiegészítve Lancelot és Gawain tetteivel.

A negyedik részben Arthur és Camelot bukásáról olvashatunk: Agravaine, Gwaine testvéröccse nagyban ármánykodik a király ellen, miközben a királyné intenzív viszonyt folytat Lancelottal, s dönti ezáltal romlásba az egész birodalmat.

Bár Malory sokat foglalkozik Trisztán és Izolda, valamint Lancelot és Guinevere kapcsolatával, a romantika kedvelői alighanem csalódni fognak, ugyanis ebben a könyvben nyál helyett inkább vér folyik. Szerzőnk ugyanis az ilyen ügyeket hajlamos egy „nagy szerelemre gerjedtek egymás iránt”-tal lerendezni, hogy aztán kettőt lapozva lándzsák törjenek, pajzsok hasadjanak és fejek hulljanak. Aki romantikára vágyik tehát, az inkább forduljon a „francia könyvhöz” – így nevezte Malory Créthien de Troyes XII. századi francia költő *Lancelot, a Kordé Lovagja* című művét, amelyet maga is forrásnak

FAZEKAS BOGLÁRKA: A KEREKASZTAL LOVAGJAI

használt. E verses regényből megtudhatjuk, hogyan is szeretett egymásba Lancelot és Guinevere, ám ahhoz, hogy ezt valaki végig bírja olvasni, magasabb szintű elhivatottság szükséges.

Különös világot rajzol elénk Malory: egy mai olvasónál már az abszurd határát súrolja, hogyha két férfi csak úgy véletlenül ellovagol egymás mellett az erdőben, annak párbaj lesz vége, vagy hogy valakit a felesége levágott fejével a nyakában küldenek el a pápához bocsánatért, illetve hogy mindig éppen az a lovag a legerősebb és a legdicsőbb, akiről a történet szól (persze „az egy Launcelotot kivéve”!). Meglepő lehet az is, hogy a műben egy jó lovag általában harminc másikat győzött le egy lovagi tornán, egyetlen nap alatt. Azt hiszem, Chuck Norris komoly veszélyben érezhette volna magát ilyen emberek között. Pláne, hogy „az egy Launcelot” nemcsak felmászik a falon, hanem még puszta kézzel le is szedi az ablakrácsot, ha be akar jutni a királyné szobájába. A legszebb az az egészben, hogy reggel vissza is rakja. Ezek után ne lepjen meg senkit az elfogultságom.

Ajánlom még a Nyájas Olvasó figyelmébe Gareth történetét, aki Gawaine testvéröccse, és aki egyszerű konyhalegényként érkezik Camelotba, pünkösdkor, amikor is Arthurnak van egy olyan szokása, hogy addig nem ül asztalhoz, amíg valamilyen jó történetet nem hall, vagy valamilyen csudát nem lát. A fiú nem árulja el, kicsoda, csak annyit kér Arthurtól, hadd kapjon kosztot és kvartélyt a következő tizenkét hónapra. A konyhalegényből idővel lovag lesz, aki képes a fél Angliát beutazni egy hölgy társaságában, pedig a leányzó nem éppen egy önbizalomnövelő társaság. Ám Gareth nem adja fel, és bebizonyítja, hogy ő a legnagyobb lovag, (persze „az egy Launcelotot kivéve”!).

Az *Arthur királynak és vitézeinek, a Kerek Asztal lovagjainak históriája* majdnem teljes képet ad a mondakörről, és bár hozzá kell szokni a nyelvezetéhez, még mindig a könnyebben olvasható középkori szövegek közé tartozik, így bátorítok mindenkit, aki csak egy kicsit is érdeklődik Arthur király és Kerekasztal lovagjai iránt, hogy olvasson bele. Nem kell hozzá fanatikusnak lenni– élvezni fogja!

Szilvási Viktória: Mindig is ezt akartam csinálni Beszélgetés Dragomán Györggyel

2012. február 29-én Dragomán György író, műfordítót kérdeztük egykori collegista éveiről, és persze írói pályájáról: hiszen ő az a magyar író, akinek második regényét, *A fehér királyt* harminc nyelvre fordították le. Az itt olvasható szöveg az interjú szerkesztett változata.

Bár a legtöbb, írókkal készített beszélgetés szerencsés esetben egyfajta kronológiát követ, kezdésképp mégis inkább az egyetemi éveiről kérdezném. Az ELTE-re járt angol és filozófia szakra. Miért esett ezekre a választása?

Angolul már elég korán tudtam, a gimnáziumban már nem nagyon kellett bejárnom az órákra. Amit ott tanultam, nem igazán érdekelt. A gimnazista korom avval telt, hogy angolul olvastam eredeti-

ben, közben pedig – mivel filozófus akartam lenni – filozófiát tanultam magánszorgalomból, mert azt középiskolában gyakorlatilag nem oktatták. Tulajdonképpen teljesen outsider voltam a gimnáziumban; és közel is laktam, tehát ahogy tehettem, haza is mentem – át tudtam mászni a kerítéson, és máris otthon voltam. Evidens volt, hogy ezeket tanuljam. Filozófusként rendszereket akartam kidolgozni, megreformálni a modern etikai gondolkodást, legalábbis ilyen terveim voltak.

Mennyiben járultak hozzá az egyetemen, illetve az itt tanultak az írástechnika kialakításához? Illetve, vannak-e tudatosan ellesett fogásai olyan szerzőktől, akiket szeret?

Ez nehéz dolog. Írni nem lehet megtanulni. Ugyan vannak ún. íróiskolák és különböző kurzusok erre vonatkozóan, de én ezt alapvetően titokban csináltam. A Collegiumban sem reklámoztam, ezt nem nagyon támogatták akkoriban, és kicsit sántított volna, hogy regényíró akartam lenni, közben pedig tudományos munkát kellett volna végezniem. Egyébként már kamasz koromban is írtam. Jó volt, hogy angolt és filozófiát tanultam, de tudtam, hogy az írás fontos, és ha komoly filozófus leszek, valószínűleg írni is fogok. Tulajdonképpen magam válogattam, mit tanulok, szerencsére a Collegium angol műhelye is jó volt akkoriban, rengeteg óra volt, és nekem eltűrték, hogy bejárjak mindenfélére. Akkor tanultam meg, hogy idegen nyelven olvasni nagyon hasznos abból a szempontból, hogy néha többet

lehet tanulni a szerkezetről, mint hogyha az ember magyarul olvas. Tehát a stílusérzékünk lehet, hogy nem elég jó ahhoz, hogy angolul a stílusnak minden apró finomságát érzékeljük, de a szerkezetről, a tiszta, csupasz szerkezetről nagyon sokat lehet tanulni. . Általában regényeket olvastam, vagy regényelméletet. Aztán rájöttem, hogy ez nekem nem fog segíteni regényírás szempontjából. Az öt év ezzel jól eltelt, az Eötvös Collegium mellett jártam a Láthatatlan Kollégiumba is, közben pedig írtam. Nagyon jó korszak volt ez.

Mindez biztosan hozzájárult ahhoz, hogy a műfordítás iránt is elkezdjen érdeklődni.

Persze, küldtem is műfordítást akkoriban Géher István tanár úrnak, egy Singer-novellát. Öt éven keresztül mindig jártam Géher tanár úr óráira, sőt, utána vissza is jártam még két évig. Minden szerda este összegyűltünk, valaki bemutatta a fordítását, aztán mi „szétszedtük” a szöveget mindkét nyelven. Ebből rengeteget lehetett tanulni. Később aztán a saját fordításaimból is rengeteget tanultam. Ha valaki kezdő íróként megkeres, azt szoktam tanácsolni neki, hogy fordítson, mert olyan közel egy szöveghez nem lehet kerülni sehogy máshogy, csak ha az ember lefordítja. Ez volt az egyik legfontosabb kurzus az életemben.

Tervezi még, hogy további műveket fordítson?

Biztosan fogok még, ennek általában technikai akadályai vannak. Általában az a baj, amikor megkeresnek egy fordítással, hogy többnyire azonnal kell és nagyon hosszú. Most például fordíthatnám a *Trainspotting* előzményregényét, amire három hónapom lett volna, de közben írom a saját regényeimet, tehát most nem tudnék kiszállni a saját regényemből, és beszállni a *Trainspotting* előzményébe, úgyhogy azt fájó szívvel vissza kellett adnom a kiadónak. Vannak tehát olyan megkeresések, hogy fordítsak, de az utóbbi két évben nem volt rá időm, hogy egy egész regényt elvállaljak. El tudom képzelni, hogy ha befejezem éppen a regényeimet, lesz egy olyan időszak, amikor megint regényeket fogok fordítani. Novellákat biztosan fogok, és regényeket is, ha lesz egy olyan életszakaszom.

Visszatérve a collegiumi évekre: ha jól számolom, A pusztítás könyve már részben e falak között készült. Viszont, míg A fehér királyból sok részlet jelent meg különböző folyóiratokban, addig– A pusztítás könyvéből – ha jól emlékszem – csak kettő. Mi ennek az oka? Az elsőkönyves író félelme?

Tulajdonképpen igen. Nem akartam belőle közölni, mert azt gondoltam, ha egyetlen darab is megjelenik, az már végleges lesz, és utána már nem tudom majd szerkeszteni. Annyira organikusan épült a szöveg, hogy nem tudtam elképzelni, hogy abból ki lehet emelni egy részletet. Ezért nem is tettem, csak amikor már megjelent, utána. Eleve nem is nagyon mutogattam, nem látta senki. Itt, a Collegiumban írtam, de erről nem nagyon beszéltem. A gépteremben írtam, éjszaka, az nem tűnt fel senkinek. Akkoriban azt gondoltam, hogy amíg nincs kész a könyv, addig nem vagyok író. Ha valakinek van könyve, író, ha nincs, akkor nem az. Egy fél regény nem regény, egy háromnegyed sem az. Szép hagyománya volt annak, hogy az emberek megmutatják egymásnak a szövegeiket, de én azt gondoltam, ez egy titkos dolog, és ha én ezt bárkinek megmutatom, az kérdezni fog, akkor meg nekem arra válaszolnom kell, és akkor kizökkenek, „kikerülök” a könyvből.

A fehér király óriási hazai sikere után külföldön is hódítani kezdett. Honlapján azt írja, világszerte harminc nyelven fog megjelenni, ami példátlan sikertörténet – magáénak vallja, vagy a könyvének?

Ennek a könyvhöz nincs sok köze, arra nem számít az ember, miközben írja, hogy külföldön is megjelenik. Dolgoztam rajta, aztán úgy alakult, hogy egy barátomnak, Olchváry Pálnak megtetszett a regényem, amikor még kézirat volt. Lefordított néhány részt, amit elküldtünk egy nagyon befolyásos amerikai lapnak, a *Paris Review*-nak, és közölték. Ez nem jellemző, azt hiszem, én vagyok az egyetlen magyar azóta is, akitől közöltek valamit. Nem gondoltuk, hogy megjelentetik, azért küldtük el nekik, mert ők közöltek először Beckett-prózát, Beckettet pedig nagyon szeretem. Tehát babonából küldtem oda. Nagyon meglepő volt, hogy Amerikában is megjelentem, rögtön lett amerikai kiadóm, ennek hatására aztán lett német, végül szinte mindenki beleszeretett a szövegbe. Jelenleg még mindig készülnek fordítások, most már harminc fölött van a számuk, és nem is mind egyikről tudok, nem mindig kapom meg a szöveget.

A fehér király kapcsán már biztosan sokszor kérdezték – mennyiben önéletrajzi? Eddig azt vallotta, a saját élmény- és emléanyag szükségszerűen beépül, de maga a regény csak körülbelül húsz százalékban önéletrajzi.

94 Mindig azt mondom, hogy húsz százalék, azóta is tartom magam ehhez. A fehér király ebből a szempontból csalóka. Az emberek el-

olvassák, és azt kérdezik tőlem, hogy apukám kijött-e a börtönből. Egyszer a Kossuth Rádióban adtam interjút, ők is azt hitték, hogy abszolút önéletrajzi, és csak az élő adás közben derült ki a kérdező számára, hogy nem az. Kicsit kínos volt. Nem az a fajta író vagyok, aki a saját élményeit írja meg. Például *A pusztítás könyve* világához szinte semmi közöm nincs. Az egy krimi, egy pusztítástörténet. Annyi a személyes vonatkozása körülbelül, hogy fegyvert tartottam már a kezemben. Kétfajta író van, az, amelyik azt írja meg, amit kitalál, a másik meg azt, amit átélt. Szeretem az utóbbi típusú írókat is, ugyanakkor szerencse, hogy én nem ilyen vagyok, mert annyi élményem nincs is. Egyetlen nagy élményem nyilvánvalóan a diktatúra, de arról sem úgy írok, ahogy átéltem, mert akkor nem lenne érdekes, szerintem. Az egy kisszerű történet, hogy én vásárhelyen hogy tapasztaltam meg a román kommunizmust. Ha azt írnám meg, közepes könyv lenne. Én abban hiszek, hogy bárki bármit megírhat, anélkül, hogy át kellett volna élnie. Írtam jazzénekesnőkről is, pedig ez a világ távol áll tőlem. Nincs is ilyen szó szerintem, hogy „fantázia”. Csak „látás” van – úgy kell látni, ahogy a festők látnak. Látok valamit, és abból lesz egy írás. Utólag nem tudom, hogy mi miből születik, vagy csak néha, visszamenőleg. Volt olyan, hogy körülbelül hat évvel később jöttem rá, honnan van az egyik szövegem magja. De ennek szerintem nincs jelentősége. Egyáltalán, a szerzőnek nincs értelme. A fényképüket ugyan meg szoktam nézni, de sosem olvasok naplókat, önéletrajzokat, nem érdekelnek a szerzők. Nekem hozzájuk semmi közöm, csak a szövegeikhez. Attól, hogy tegyük fel, száz százalékosan önéletrajzi a regényük, nem jobb vagy rosszabb a könyv. Kevés közöm van ahhoz, amit írok, nekem, mint embernek, és nem is helyes, ha az olvasók ezt nézik. Csak magáról a szövegről van értelme beszélni, és arról, hogy én hogyan viszonyulok vagy mit gondolok róluk. Szerintem én nem vagyok érdekes, a könyv, a szöveg annál inkább.

Találkozott félrevezető kritikával, esetleg olyannal, amivel nem értett egyet?

Mindig örülök, ha írnak a könyvről, mert az azt jelenti, hogy figyelnek rá, és mindig megtisztelő, ha találkozok olvasókkal, akik dicsérek, vagy esetleg „szidnak”. De ez nem az én dolgom, a kritikákat nagyrészt nem is ismerem, nem rólam, hanem a könyvről szólnak. Ez egy paradox dolog: amit éppen írok, azt nem látja senki, arról nem beszélek, és nem is lenne értelme. Ha viszont befejeztem,

onnantól kezdve nem érdekel, hogy kinek mi a véleménye, mert az érdekel, hogy a következő könyvemet hogyan fogom megírni. Az írás küzdelmes dolog, arról szól, amit éppen csinálok, amit most írok, azon dolgozom éppen nagyon keményen... *A fehér király* ehhez képest rég volt. A kritika nem tud rám hatni különösebben, mert mire megszületik, addigra azon, amiről az szól, én már régen túljutottam.

A fehér király megjelenése, 2005 óta többször is jelt adott arról, hogy „van még mit mondania”, például a folyóiratokban (Mozgó Világ, Jelenkor, Műút) vagy a Népszabadság hasábjain. Mennyire volt nehéz új utat választani, mennyire követeltek meg új írások új hozzáállást, látásmódot, technikát?

Nem szeretem mindig ugyanazt írni, az első két könyvem között is nagy különbség van. Sok hangom van, sokféleképpen tudok írni, és folyamatosan írok. Most négy-öt olyan könyvön dolgozom, amik párhuzamosan készülnek, most már talán az első kész lesz, a többi is szép lassan. Ha minden jól megy, idén már lesz könyvem, és jövőre is, és azután is. Lesz például, amiben a zenéhez kapcsolódó novellák lesznek, lesz egy regény, amiben egy kislány mesél – ez a rendszerváltás után játszódik, körülbelül *A fehér király* helyszínén, de nem egészen ott. Egy másik most kezdődik, de időben visszamegy a romániai forradalom elé. Folyamatosan dolgozom, és tudom, hogy ez így is marad, mindig lesz néhány párhuzamos dolog, közben a gyerekeimet nevelem, a könyvek pedig előbb-utóbb kész lesznek... Szerencsére nincs nyomás, nem zargat a kiadó, nincs határidő. Ezt szeretem. A szövegeknek eltart egy ideig, míg elkészülnek. Minden könyvemen legalább három évig dolgozom. A lényeg, hogy nem szabad előrenézni, csak a szöveget kell nézni, és akkor az ember egyszer csak azt veszi észre, hogy a végénél tart. Szerencsém van abból a szempontból, hogy mindig kapok felkéréseket, de sosem írtam felkérésre, hanem általában a létező szövegeimet szoktam odaadni. Ami a technikát illeti, szeretek a kicsiből nagyot csinálni. Szeretem az epizodikus szerkesztést, szeretek íveket kiépíteni, kis darabokból nagyobb darabokat. Nagyon jól látom, hogy a kis szerkezet hogyan adja ki a nagyobbat.

Tehát a következő években több könyve is kész lesz.

Igen, valószínűleg évente-kétévente jelentkezem majd, ahogy befejezem ezt a regényt. Párhuzamosan dolgozom több projekten, kérdés, milyen sorrendben publikálom majd őket. Valószínűleg először

egy regényt, majd egy novelláskötetet, ismét egy regényt, és ismét egy novelláskötetet – eddig ezt a négyet látom elég jól. De ezt nem lehet tudni, mindig történhet valami, közbejöhet bármi, láthatok valami mást, és megírhatom azt is. Arra például minden író titokban vágyik, hogy ír egy regényt, ami három hónap alatt kész van. Megtörténhet, hogy látsz valamit, és abból egy egyszerű, sima, könnyű regény jön ki. Azt nem lehet tervezni, hogy a pályám hogyan épül. Csak dolgozom. Most annyival könnyebb a helyzetem, hogy tudom, nem olyan reménytelen. Amikor például az első könyvemet írtam, azt gondoltam, előbb fogok meghalni, minthogy befejezzem. Viszont most már ezt nem szoktam ilyen komolyan venni, mert kétszer nem haltam meg. Már tudom ezt kezelni. Most is a könyvem végén járok, elég sötét és nehéz állapot, éppen érnek össze a szálak, mindjárt kész. Ez nem egy szép pillanat, sosem az. Regényt befejezni legalább olyan nehéz, mint elkezdni. A közepén jó lenni, mert már viszi az embert a lendület.

A most készülő projektek közül van olyan, aminek egyetlen részletével, fozslányával sem találkoztunk még?

Igen, például a készülő gyerekkönyvemből még nem közöltem semmit, és nem is fogok szerintem, csak akkor, amikor kész lesz. Körülbelül tizenkét éveseknek szóló könyv.

Már említette, hogy az új regényben kislány az elbeszélő. Nehéz volt átváltani Dzsátá hangjáról egy kislányéra?

Nem volt nehéz, de nem is terveztem ezt így el. Egyszer csak elkezdtem a szöveget, kész volt belőle hat rész, megmutattam a feleségemnek, és ő mondta, hogy ez egy lány. Világos volt, hogy a hangja egy lányé, hogy ez más, mint amit eddig csináltam. De nem kerestem ezt a hangot. Nem hiszek ebben, szerintem szerző nincs, és akkor neme sincs. Egyik kedvenc íróm Pat Parker, van egy, az első világháborúról szóló trilógiája. Nagyon későn tudtam meg, hogy ő nem Patrice vagy Patrick, hanem Patricia, tehát nő. Nem számít, nincs tudati meghatározottság, hogy férfiak csak férfi hangon, nők csak női hangon írhatnak. Nincs a két nem között akkora különbség, hogy ne tudnának egymás nézőpontjába belehelyezkedni. Egyszerűen most lányhangon írok. Eddig egyetlen negatívumát tapasztaltam ennek: amikor *A fehér királyból* olvastam fel, akkor általában az jól működött, de most, hogy „lány hangon” olvasok fel... Valószínűleg többször fogok színészt kérni ezután, pedig jobb szeretek inkább én olvasni. Hadarok ugyan, demégis, legalább én mondom. A színészek

néha nagyon túljátsszák a szövegeket, ez nagyon idegesít. Szépen, monotonon kell olvasni, nem kell nagyon játszani.

Hogyan képzeljük el, amikor dolgozik? Mik a feltételei, esetleg mik mozdítják ki a lendületből?

Nincsenek ilyen feltételek. Írtam már a collegiumban, írtam konyhában, repülőn... Koncentrálni kell, bár néha az kell, hogy zavarjanak. Nincsenek szabályok. Általában laptopon írok, nem látványos dolog, mert belül történik. Meglátok valamit, és azt addig gyúrom, míg lesz egy történet. Ezt nem lehet előre kiszámolni.

Van-e olyan anyaga, szövegkezdeménye, amellyel esetleg vakvágányra tévedt? Mondjuk hogy nem tudott vele mit kezdeni, nem tudta befejezni, és ki kellett dobni.

Nem szoktam kidobni semmit általában. Van olyan szöveg, ami nem működik. Vagy visszamegyek hozzá, vagy nem. Írtam, az utolsó percben kidobtam, újrakezdttem, újraírtam és végül jó lett. Ilyen például *A seprű* című novella – volt határidő, előtte nagyon sokat dolgoztam a szövegen, sehogy sem volt jó, aztán határidő előtt egy nappal újrakezdttem, és egy teljesen másik szöveg lett. De ha nem dolgozom rajta előtte két hétig, akkor nem tudtam volna ezt így megcsinálni. Vannak ilyen zsákutcák, persze. Ilyenkor szoktam magamnak mondani, hogy „húzd ki az első bekezdést”. Az csak azért kell, hogy megtaláljam a hangot.

Tehát soha nem bánta meg, ha valamit publikált.

Nem, amit kiadtam, azt kiadtam. Olyan van, hogy változtatnék rajta, persze. Olyankor változtatok is, de olyat nem érzek, hogy radikálisan át kéne írni bármit is, amit csináltam. Ezek legfeljebb technikai apróságok, olyan nincs, hogy megbántam volna, hogy közöltem valamit. Annak viszont örülök, hogy az első könyvemmel kivártam azt, hogy megjelenjen; hogy nem egy közepes novelláskötettel kezdtem a pályámat, hanem egy rendes regénnyel. Szoktam is tanácsolni kezdőknek, hogy ne adják ki rögtön, amit írnak, általában nem szoktak örülni ennek a tanácsnak. Azt szoktam mondani, hogy előtte nem kell megjelenni. Manapság annyi lap van, meg kiadó, most már könnyű megjelenni, szinte küzdeni kell, hogy ne jelenjen meg valami. Szoktam mondani, hogy meg fogják bánni. Első könyvet egyszer lehet kiadni. És ha az például rossz, azt már soha többé nem tudod jóvátenni.

98 ***Egy interjúban egyszer azt mondta, hogy bár mindig mesél a fiai-
nak, a lejegyzés nem mindig sikerül. Ez megváltozott?***

Azóta írtam már több mesét, lesz is egy mesekönyvem. Inkább az a baj, hogy ezek intim dolgok. Ezeket a meséket a fiaimnak mesélem, ezek a mi saját meséink. Ha megnőnek, majd kiadom őket, lehet. De vannak, amik egyszerűen túl intímek. A gyerekek féltékenyek arra, hogy ezeket közöljem.

A fiainak nyilván tetszik, ahogy mesél. Érez bennük esetleg bármilyen ambíciót, vagy valamit, ami azt jelezné, hogy ők is szeretnének majd egyszer írni?

Nyilván, amikor kicsi voltam, én is az akartam lenni, mint az apám: fogorvos. És indián is akartam lenni, ez a kettő. Ennek nincs jelentősége. A gyerek vagy gyűlöl vagy szeret. Az én gyerekeim szerencsére szeretnek. A nagyobbik például azt mondja, hogy ő is írni fog, mert akkor otthon lehet mindig a fiaival. Az biztos, hogy a gyerekeim többet tudnak a fikció természetéről, mint egy átlag gyerek. Folyton arról beszélünk a feleségemmel, hogy hogyan írunk, hogyan dolgozunk, ők ezt nyilván hallják, ez hat rájuk valahogy. Tudják, hogy vannak fordítások például, és hasonlókat. Nem lehet eltitkolni előlük, de reméljük, ebből nem lesz „baj”. Még bele is szólnak, ha nem jól hangzik valami, kijavítják, „korrektúrázzák” a fordítást, a szóválasztást. A feleségem például most Beatrix Pottert fordított, és azt rajtuk próbálta ki. És azt ők meg is mondják, ha valami nem jó. Csak vigyázni kell, hogy ne vigyük túlzásba az ilyesmit. Senki sem akarja dolgoztatni a gyerekeit.

A jövővel kapcsolatos tervei a beszélgetés során már szépen kibomlottak.

Egyszerű jövőképem van: ülök és írok. Mindig is ezt akartam csinálni, most is ezt csinálom. Ez nem fog nagyon változni.

(Szerkesztette: Szilvay Máté)

Barta Tamás: Drogi się rozchodzą

Drogi się rozchodzą
Rzeki się zlewają
W jedno
W rzekach ryby się bawią
Wcale nie wiedząc
Czy ta woda jest taka sama
Jak tysiąc lat temu
Czują wodę jak my czujemy wiatr
Wiedzą tylko tyle
Że są rybami
Tymi samymi
Sprzed tysiąca lat

(Kraków, wiosna 2008 roku)

Az utak elválnak

Az utak elválnak
A folyók találkoznak
S a folyókban halak játszanak
Nem tudván,
Hogy a víz ugyanaz-e
Mint volt ezer éve
Érzik azért a vizet
Mint mi érezzük a szelet
S tudni csak annyit tudnak
Hogy ők ugyanazok
A halak
Már ezer éve

(Krakkó, 2008 tavasza)

1 Amikor elindulsz az úton, vajon tényleg tudod-e, hová lyukadsz majd ki, hogy a jobbra fordulás után a balra nemcsak kanyar-e visszafelé, (hogy a cikkekből tényleg lapszám lesz-e) és a sarkon átfordulva ott lesz-e a kígyó farka, amibe önmaga harap, aztán visszafordulsz, és az új irány lesz a helyes, ahol először balra mész, eldöntöd, hogy taktikát váltasz (következétesen haladsz, nem ugrálsz, cikk után cikk, csak semmi túlzott válogatás), és most mindig balra fordulsz, aztán megtalálod a faladat, amit – tudod-e, azt a falat te viszed magad után/előtt –, még egy próba belefér, kréta a kézben, jelölöd az útvonalat, megy ez, menni fog, mész előre, haladsz – honnan is tudnád, nem előre, hátra –, útközben vagy, ennyi biztos (de ezen a lapon már egyszer ikszeltél a krétáddal, a fenébe is, már megint körbe-körbe lapozgatsz csak), hogyan tovább, hiszen az elején még tudtad, biztos voltál, hogy van irány, most meg csak szorongatod a fonalat, Ariadnétól kaptad ugyebár, tiszta fekete a tenyered meg benne a vonalak, mert nem fonál, csak elszakadt írógépszalag, (ezen az oldalon is van már, x,x,x,

Számunk szerzői

- Bánlaki D. Stella**, 1990. BKF Gazdálkodás és menedzsment BA III. évf., Kommunikáció és média BA II. évf.
- Barta Tamás**, 1986. ELTE BTK Történelem-lengyel osztatlan.
- Bátori Anna**, 1987. ELTE BTK Irodalom- és kultúratudomány MA I. évf.
- Fazekas Boglárka**, 1989. ELTE BTK Magyar-spanyol BA III. évf.
- Gyuris Kata**, 1989. ELTE BTK Anglisztika MA I. évf.
- Huszár Kristóf**, 1990. ELTE TTK Matematika BSc. III. évf. (matematikus szakirány)
- Janosov Milán**, 1991. ELTE TTK Fizika BSc. II. évf.
- Kecsmár Nikolett**, 1988. ELTE BTK Magyar-irodalomtudomány-
finn BA III. évf.
- Markó Anita**, 1989. ELTE BTK Magyar BA III. évf., ELTE Kommunikáció és média BA II. évf.
- Nagy Katalin Kinga**, 1992. ELTE BTK Kommunikáció és média BA II. évf.
- Paksa Rudolf**, 1980. MTA Történettudományi Intézet.
- Sándor Júlia**, 1991. ELTE BTK Angol-országi BA III. évf.
- Szilvási Viktória**, 1992. ELTE BTK Magyar BA I. évf.
- Szilvay Máté**, 1990. ELTE BTK Filozófia BA III. évf.
- Takó Ferenc**, 1988. ELTE BTK Filozófia MA.
- Tóth Olivér István**, 1989. ELTE BTK Filozófia MA I. évf.
- Varga Nóra**, 1991. ELTE BTK Magyar BA I. évf.

